

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MÜLTECİLİK DENEYİMİ,
TOPLUMSAL CİNSİYET VE SANAT:
BEYRUT, GAZİANTEP, İSTANBUL
ÖRNEKLERİ**

BERRİN YIRTMAÇ

1198266002

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. DENİZ EROĞLU UTKU

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Mültecilik Deneyimi, Toplumsal Cinsiyet ve Sanat: Beyrut, Gaziantep, İstanbul Örnekleri

Hazırlayan: Berrin YIRTMAÇ

ÖZET

Göç hareketlerinde kadın ve çocukların birçok açıdan süreci erkeklerden daha dezavantajlı olarak deneyimledikleri pek çok çalışma tarafından ortaya konulmuştur. Göçmen olmanın yanı sıra toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılıklar bu grubun baş etmek zorunda kaldıkları sorunlardandır. Sivil toplum kuruluşları, birçok ülkede kadın ve çocukların yaşadıkları bu zorlu süreçte onlara destek olmakta, çeşitli yollarla dezavantajlılığın getirmiş olduğu sancuları azaltmaya çalışmaktadır.

Bu gerçeklikten yola çıkarak, bu tez 2011-2021 yılları arasında Beyrut, Gaziantep ve İstanbul'daki mülteci kadınların göç süreçlerinde yaşadıkları travmalarla baş edebilmelerinde etkileşime geçtikleri STK'ların rolünü tespit etmeye çalışmıştır. STK'ların gerçekleştirdikleri çeşitli faaliyetler olmakla birlikte, araştırmanın odağı mültecilere yönelik sürdürülen sanat terapileri ve sanatsal aktiviteler olmuş, bu çalışmaların duygusal boşalımını sağlamanın ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından mültecilerin anlam dünyalarında olumlu ve olumsuz yansımaları olmuştur. Bu bağlamda Katarsis Teorisi, araştırmanın yol göstericisi olmuş, seçili STKlarda çalışan 10 kişi ile yapılan görüşmeler Tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir.

Araştırma, STK'ların yürüttükleri sanat terapilerinin mülteci kadın ve çocukların anlam dünyalarına farkındalık, bilinçlenme, özgürleşme, arkadaşlık, güvenli alan, kültürel alışveriş, deşarj, dayanışma, psiko-sosyal iyilik hallerini arttırmak, umut gibi olumlu geri dönüşler sağladığını ortaya konmuştur. Ayrıca, bu terapiler ile kadınların göç sonrasında STK faaliyetlerine katılımlarıyla sahip oldukları medeni haklara ilişkin bilgi düzeylerinin arttığı, bu anlamda kendilerini daha güçlü hissettikleri aktarılmıştır.

Ancak sürekliliği sağlanamayan bu çalışmaların eksikliği, mülteci kadınların ve çocukların öncelikle buldukları ataerkil çevrenin etkisi ve pratik hayatta karşılaştıkları engeller nedeniyle öğrendiklerini gerçek hayata uygulayamadıkları gözlenmiştir. Tüm bu verilerle beraber, sanatın mülteci kadın ve çocuklar için sağaltıcı bir yöntem olabileceği bu çalışmanın toplumsal cinsiyet ve göç literatürüne önemli bir katkısı olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: mültecilik, toplumsal cinsiyet, göç, sanat, kadın, katarsis

Name of the Thesis: Refugee Experience, Gender and Art: Examples from Beirut, Gaziantep, Istanbul

Prepared By: Berrin YIRTMAÇ

ABSTRACT

It has been revealed by many studies that women and children in migration movements experience the process more disadvantaged than men in many respects. In addition to being immigrants, discrimination based on gender is one of the problems that this group has to deal with. Non-governmental organizations support women and children in this difficult process they go through in many countries, and try to reduce the pain of disadvantage in various ways.

Based on this reality, this thesis tried to determine the role of the NGO's that Syrian women interacted within coping with the traumas they experienced during the migration processes in Beirut, Gaziantep, and Istanbul between 2011-2021. Although there are various activities carried out by NGO's, the focus of the research has been art therapies and artistic activities for refugees, and these studies have had positive and negative reflections on the meaning world of refugees in terms of emotional release and gender roles. In this context, the Theory of Catharsis has been the guide of the research, and the interviews with 10 people working in selected NGO's have been examined with the thematic analysis method.

The research revealed that the art therapies carried out by NGO's provide positive returns to the meaning world of refugee women and children, such as awareness, awareness, liberation, friendship, safe space, cultural exchange, discharge, solidarity, increasing psycho-social well-being, and hope. In addition, it was stated that with these therapies, women's level of knowledge about their civil rights increased with their participation in NGO activities after migration, and they felt stronger in this sense.

However, it has been observed that due to the lack of these studies, which cannot be sustained, the effect of the patriarchal environment in which refugee women and children live, and the obstacles they encounter in practical life, they cannot apply what they have learned to real life. Together with all these data, the fact that art can be a therapeutic method for refugee women and children is presented as an important contribution of this study to the gender and migration literature.

Keywords: refugee, gender, migration, art, women, catharsis

TEŞEKKÜR

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın alıŐmaları Anabilim Dalı tezli yüksek lisans tezimin t¼m aşamalarında akademik anlamda danıŐmanlıđının yanı sıra ilgi ve bilgisini esirgemeyen, tecr¼beleriyle destek olan tez danıŐmanım Doç. Dr. Öğr. Üyesi Deniz Eroğlu Utku'ya teŐekk¼rlerimi sunarım.

Bu tezin yazılmasında beni y¼reklendiren Ana Bilim Dalı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Ebru Z¼mr¼t Boyacıoğlu'na, j¼ri hocalarıma, ayrıca çalıŐmama katkıda bulunan, deneyimlerini paylaŐan katılımcı arkadaŐlarıma; STK katılımcı bağlantılarını sağlayan Kırkayak Derneğinden Damla Deniz Cengiz'e, Ezgi Kılıçaslan'a, kardeŐim Nalan Yırtmaç'a, tezimi okuyarak fikirlerini paylaŐan Dr. Saadet Tuğçe Tezer ılđın'a, Ümit Aksoy Gerçek'e, B¼Őra Kuzu'ya, Dr. Emin Armağan'a ve Prof. Dr. Zeynep OŐar Siva'ya teŐekk¼r¼ bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
FOTO LİSTESİ	xii
HARİTA LİSTESİ	xiii
RESİM LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	6
1.1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
Giriş.....	6
1.1.1. Göç ve Mültecilik.....	9
1.1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Göç.....	11
1.1.2.1. Göçün Kadınlaşması.....	13

1.1.3. Sivil Toplum Örgütleri (STK).....	20
1.1.3.1. Sivil Toplum Kavramı.....	21
1.1.3.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Başlıca Özellikleri ve Önemi.....	23
1.1.3.3. Türkiye'de Sivil Toplum Kültürü.....	24
1.1.3.4. Lübnan/Beyrut'ta Sivil Toplum Kültürü.....	27
1.1.4. STK, Göç ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	29
1.1.5. Sanat ve Göç	30
1.1.6. Sanat ve STK	32
Birinci Bölüm Sonuç.....	43
2. BÖLÜM.....	44
2.1. KATARSİS TEORİSİ.....	44
Giriş.....	44
2.1.1. Katarsis Tanımı.....	45
2.1.2. Katarsis ve Sanat	48
2.1.3. Katarsis, Göç ve Toplumsal Cinsiyet.....	50
İkinci Bölüm Sonuç.....	53
3.BÖLÜM.....	54

3.1. GÖÇ ROTASINDA İKİ ÜLKE: LÜBNAN VE TÜRKİYE.....	54
Giriş.....	54
3.1.1. Göç, Mültecilik ve Toplumsal Cinsiyet açısından Lübnan.....	55
3.1.1.1. Lübnan Tarihinde Göç Olgusu.....	58
3.1.1.2. Lübnan’ın Mülteci ve Göç Politikası.....	59
3.1.1.2.1. Sayısal Veriler.....	60
3.1.1.2.2 Kadın ve Çocukların Oranı.....	61
3.1.1.2.3. Kadın ve Çocukların Eğitim Durumu	62
3.1.1.2.4. Yaşadıkları Yerler, Yaşama Koşulları ve Yerel Halkla İlişkiler.....	64
3.1.2. Göç, Mültecilik ve Toplumsal Cinsiyet açısından Türkiye.....	65
3.1.2.1. Türkiye Tarihinde Göç Olgusu.....	67
3.1.2.2. Türkiye’nin Mülteci ve Göç Politikası.....	68
3.1.2.3. Türkiye’deki Mültecilerin Genel Durumu	69
3.1.2.3.1. Sayısal Veriler.....	69
3.1.3. Türkiye-Gaziantep.....	73
3.1.3.1 Sayısal Veriler.....	73
3.1.3.2. Kadın ve Çocukların Oranı.....	74
3.1.3.3. Kadın ve Çocukların Eğitim Durumu.....	74
3.1.3.4. Yaşadıkları Yerler ve Yaşama Koşulları.....	75

3.1.4. Türkiye-İstanbul.....	77
3.1.4.1. Sayısal veriler.....	78
3.1.4.2. Kadın ve Çocukların Oranı.....	79
3.1.4.3. Kadın ve Çocukların Eğitim Durumu.....	79
3.1.4.4. Yaşadıkları Yerler ve Yaşama Koşulları.....	80
Üçüncü Bölüm Sonuç.....	83
4.BÖLÜM.....	84
4.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	84
Giriş	84
4.1.1. Nitel Araştırma	86
4.1.2. Araştırma Deseni: Fenomenoloji (Olgubilim)	86
4.1.3. Veri Toplama Yöntemi.....	87
4.1.4. Veri Analiz Yöntemi	89
4.1.4. Etik.....	91
4.1.5. Çalışmanın Kapsamı, Kısıtları ve Sınırlılıkları.....	91
Dördüncü Bölüm Sonuç.....	92
5.BÖLÜM.....	93
5.1. ANALİZ VE DEĞERLENDİRME.....	93
Giriş	93
5.1.1. Kırkayak Kültür, Gaziantep.....	94
5.1.2. Yuva Derneği, İstanbul.....	94
5.1.3. Skoun Bağımlı Derneği, Beyrut.....	96

5.1.4. STK'ların Rollerine İlişkin Bulgular.....	98
5.1.5. Temalar.....	102
5.1.5.1. Ötekileştirme, Ayrımcılık, Irkçılık.....	103
5.1.5.2. Umut.....	104
5.1.5.3. Dayanışma.....	105
5.1.5.4. Sürdürülebilirlik.....	106
5.1.5.5. Güvenli Alan.....	107
5.1.5.6. Özgürleşme.....	108
5.1.5.7. Toplumsal Cinsiyet.....	109
Beşinci Bölüm Sonuç.....	111
6. SONUÇ.....	112
7. KAYNAKÇA.....	117
8. EK-1. ETİK KURUL ONAY RAPORU.....	139
EK-2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	141

TABLO DİZİNİ

Tablo 1: International Organization of Migration, IOM Raporu.....	14
Tablo 2: STK Faaliyetleri.....	23
Tablo 3: 2018 Ortadoğu'daki ülkeleri gösteren mülteci sayısı.....	55
Tablo4: Türkiye'ye gelen ve giden göçün cinsiyete göre dağılımı	60
Tablo 5: Lübnan ihtiyaç içindeki nüfus, yardım ihtiyacında olan hedeflenen ve gerçekleşen nüfus karşılaştırması.....	60
Tablo 6: Lübnan'da Yaşa Göre Kadın-Kız Oranları.....	62
Tablo 7: Türkiye'de düzensiz göçmenlerin uyruk dağılımı, 2014-2021.....	70
Tablo 8: Türkiye'ye gelen ve giden göçün cinsiyete göre dağılımı, 2018-2019.....	70
Tablo 9: Suriyeli kadın ve çocukların oranı.....	71
Tablo 10: Türkiye'ye yaşa göre gelen göç.....	71
Tablo 11: İllere ve cinsiyete göre Türkiye'ye gelen göç.....	72
Tablo 12: Cinsiyete göre Türkiye Halk Eğitim Merkezlerinde verilen kurslara katılan Suriyeli sayısı.	73
Tablo 13: Gaziantep'te geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin geçici barınma merkezlerine göre dağılımı.....	74
Tablo 14: Katılımcı Listesi.....	88
Tablo 15: Sanat Projelerinin Mülteci Kadınların Anlam Dünyalarında Yaptığı Gelişme	101

FOTO DİZİNİ

Foto 1: H. Hariri, Beyrut, 2017.....	40
Foto 2: Gerçekliğin İşlemecileri, Haritz, A. ve Zerrou, A., Beyrut, 2015.....	40
Foto 3: Dalia Khamissy, Shatila kampı, 2019	41
Foto 4: Fida, Beyrut, 2015	42
Foto 5: Kenarı Nakışlı Kimlik, Beyrut, 2019.....	42
Foto 6: Uçan Kütüphane Projesi, 2017,	95
Foto 7: Nalan Yırtmaç arşivinden, İstanbul, 2017	96
Foto 8: Nalan Yırtmaç arşivinden, İstanbul, 2017	96
Foto 9: Suriyeli mülteci kadın ve kızlarla 1, 2017	97
Foto10: Suriyeli mülteci kadın ve kızlarla 2, 2017	97
Foto 11: Anita Toutikian arşivinden, Skoun Derneğinde katılımcı genç mülteciler ile, Beyrut, 2015	98

HARİTA DİZİNİ

Harita 1: Lübnan'da Suriyeli mültecilerin yoğunluk haritası.....	57
Harita 2: Gaziantep ilçelerinde Suriyeli mültecilerin nüfuslarına göre oransal dağılışı.....	76
Harita 3: İstanbul ilçelerinde Suriyeli mültecilerin yoğunluk haritası.....	79

RESİM DİZİNİ

Resim 1: Çocuğun Gözünden Savaş.....	34
Resim 2: Lübnan-Beyrut'a göç ile gelen mülteci S.W.'nın resmi.....	35
Resim 3: Gaziantep'te mülteci bir çocuğun sanat terapisinde çizdiği savaş resmi.....	36
Resim 4: Gaziantep'te mülteci bir çocuğun sanat terapisinde çizdiği silahlı çatışma.	37
Resim 5: Gaziantep'te mülteci bir çocuğun sanat terapisinde çizdiği silahlı çatışma	37
Resim 6: Travmaya Maruz Kalmış Çocuklar için Sanat Terapisi.....	38
Resim 7: Suriyeli mülteci çocuklarla duvar resmi, Beyrut,	38

KISALTMALAR

3RP: Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Raporu

AB: Avrupa Birliği

AFAD: Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

BM: Birleşmiş Milletler

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

CIA: Central Intelligence Agency

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

IRC: Uluslararası Kurtarma Komitesi (International Rescue Committee)

INGO: International Non-Governmental Organization

İŞİD: Irak Şam İslam Devleti

İGAM: İltica ve Göç Araştırmalar Merkezi

LGBTİ+: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SGDD-ASAM: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği

ŞÖNİM: Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi

TCDS: Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet

UAÖ: Uluslararası Af Örgütü

UGÖ: Uluslararası Göç Örgütü

UN Women: Birleşmiş Milletler Kadın Birimi

UNDP: United Nations Development Programm

GİRİŞ

Göç araştırmalarında sivil toplum kuruluşlarının rolü, aidiyet, kimlik, göçün feminizasyonu gibi konulara ilgi giderek artmaktadır. Son on yılda, çeşitli nedenlerden ötürü göç eden kadınların ihtiyaç ve durumlarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmalar çok önemlidir. Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet, göç ve mültecilik kavramlarına; mülteci kadın ve çocukların, Katarsis 1 üzerinden deneyimledikleri sanatsal faaliyetlerin iyileştiriciliğine odaklanılacaktır.

Tez konusunda, araştırmanın amacına yönelik mültecilerle ilgili ulusal ve uluslararası göç çalışmalarını kapsayan literatür (kitap, makale, rapor, tez vd.) taraması yapılmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının (STK) alandaki rolü, aktivist ve yardım derneklerinin sanat ile kurduğu bağa göre incelenmesinden önce mültecilerin göçü üzerine yazılmış rapor, sempozyum, bildirge, makale, gazete haberi vb. yayınlar incelenmiştir. Literatür taraması, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) çalışmaları, Beyrut, Gaziantep ve İstanbul illerini kapsayan toplumsal cinsiyet, göç ve sanat konularında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının raporlarına ilave olarak bilimsel makale ve yayınları kapsamaktadır.

Mülteci kadınlar üzerinde sanat atölye çalışmalarının ve sanat terapilerinin rolü, Beyrut, Gaziantep ve İstanbul şehirlerinde faaliyet gösteren Beyrut Skoun Derneği, Gaziantep Kırkayak Kültür Derneği ve İstanbul, Yuva Derneği'nin Uçan Kütüphane projesi ile bu STK'ların bilgilerine başvurularak incelenecektir.

Çalışmanın bu örneklere odaklanılmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Suriye iç savaşı sonucunda en çok göç etmek zorunda kalan Suriyelilere dünyada en çok Türkiye ve Lübnan ev sahipliği yapmaktadır.

¹ 'Katarsis' kavramı 'arınma', 'temizleme/temizlenme, paklaşma, saflaşma' anlamlarını içermektedir. Bir iyileşme deyimini olarak stresten arınma gibi anlamlara da gelmektedir. (Can H., 2006)

2. Suriye zorunlu göçünden sonra, Lübnan'ın sınır komşusu olarak uyguladığı göç politikasına göre, mezhepsel/dini bir devlet anlayışı olan Lübnan'daki kadın hakları konusunda yaşanan ihlaller, mülteci kadınların karşılaştığı başlıca zorluklar dikkat çekmektedir.
3. Kişi başına en çok mülteci düşen ülke olan Lübnan'ın (Tinas, 2017), Beyrut nüfusuna göre en çok kadın mülteciyi istihdam ettiği görülmekte ve kamp dışındaki banliyölerinde, örneğin: Shatila kampı içindeki mülteci kadınların yaptığı el sanatları ve daha çok çocuklar için yapılmış grup sanat terapisi seansları öğrenilmektedir.
4. Avrupa ile arasında bir köprü görevi gören İstanbul bir geçiş şehri olarak, kalıcı mı misafir mi ikilemi arasında kalan mültecilerin travmalarının sanat yoluyla sağaltma çalışmaları sürdürülmektedir.
5. Türkiye'nin sanayileşme yönünde önde gelen şehirlerinden biri olan Gaziantep ise İstanbul'dan sonra en çok mülteci barındıran ikinci şehirdir. Suriye sınırına komşu olması nedeniyle, Suriye savaşının başından beri göçmenleri barındıran bir kent olması önemlidir.

Çalışmanın üç ana hedefi var:

1. Mülteci kamplarındaki ve sokak aralarındaki mültecilerle birlikte yapılan sanatsal faaliyetlerin yaygınlığına ve dünyadaki birçok kampta oynadığı temel role dikkat çekmek ve bu rolün mültecilerin anlam dünyalarını nasıl etkilediğini araştırmak;
2. Sanatsal faaliyetlerin insani amaçlar için kullanımına ilişkin daha fazla araştırmayı teşvik etmek,
3. Mültecilerin aslında pasif, yardım edilecek, hiçbir şeyi olmayan muhtaç bireyler olduğu görüşünün aksine, sanatsal faaliyetlerde bulunan, aktif, yaratıcı olduklarını gösterebilmektir.

Bu tez, kadınların ve çocukların sivil toplum örgütleri vasıtasıyla travmalarıyla baş etme yollarından biri olan sanatın rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, göçün yarattığı travmalardan etkilenen kadın ve çocuk mültecilere sağlanacak sosyal destek, sağlık, istihdam gibi temel hizmetler kültürel ve dilsel farklılıklar hesap edilerek sağlanacak entegrasyon sonrası katarsis, yüksek zihinsel işlevlerin gelişimi teorisi, bağlamında sanatı araç olarak kullanarak uygulanabilir olduğu savunulmaktadır.

Tüm bu hedefler ışığında tez çalışmasının temel araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir: “Mülteci kadınların ve çocukların travmalarıyla baş edebilmek için uygulanan sanat terapi ve sanatsal aktivite programlarında STK’ların rolü nedir? Sanat pratikleri, katılımcı mülteci kadın ve çocukların anlam dünyalarında bir değişiklik yaratabilmiş midir? ” Bu sorulardan yola çıkılarak odaklanılan STK’ların yaptığı sanatsal aktivitelerin önemine değinilecektir. Bu çalışma çerçevesinde katılımcı mülteci kadın ve çocukların sanatsal sağaltım örneklerinin anlam dünyalarında nasıl bir değişime yol açtığı yine bu STK’lar üzerinden incelenecektir.

Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümü üç ana başlık altında incelenirken; bu bölümde göç, mültecilik, toplumsal cinsiyet, sivil toplum, sanat ve göç ilişkiselliğine dair temel kavramlar açıklanacak ve alanda yapılan çalışmalara işaret edilecektir. Birinci başlık altında göç ve mültecilik rotası Lübnan ve Türkiye olarak belirlenmiştir. Bu rotadaki üç şehrin yerel yönetimlerinin dolayısıyla bağlı oldukları hükümetlerin göç politikası incelenecektir. Ayrıca, mülteci kadın ve çocukların: demografik yapısı, yaşam şekilleri ve ihtiyaçları, insan hakları ve toplumsal cinsiyet bakımından araştırılacaktır. İkinci başlık altında, toplumsal cinsiyet ve göç anlatılırken göçün kadınlaşması, bu şehirlerdeki kamplarda veya şehir ve şehir kenarlarında yerleşmiş mülteci kadın ve çocukların sorunları, endişeleri anlatılacaktır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bilinçlendirme eğitimleri veren kuruluşlar var mıdır? gibi sorulara odaklanılacaktır. Göç süreci toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri odaklı ve mültecilerin deneyimleriyle de yakından ilgilidir. Üçüncü başlık olan sanat ve göç tanımlarının ardından, ataerkil ve geleneksel yapılarda ikinci sınıf görülen ve

genellikle “dilsiz” olarak algılanan “susturulmuş” kadınlara "ses veren" bir yöntem arayışı olarak sanat ile kadınların deneyimlerinin ifade edilememiş yönlerinin ortaya çıkarılabileceği STK çalışanlarının deneyimlerinden araştırılacaktır. Mülteci kadın ve çocukların yaşadıkları acıların yasını tutarken, travmalarını dönüştürmede sanatın iyileştirici bir araç olabileceği savunulacaktır.

İkinci bölümde çalışmanın teorik arka planının aktarılacağı göç, mültecilik ve toplumsal cinsiyet üzerinden mülteci kadın ve çocukların hayatlarında sanatın dönüştürücü rolünün incelenmesine bağlı olarak Katarsis Teorisi açıklanacaktır. Sanat nasıl katarsisin doğası olur? sorusunun cevabı, mülteci kadın ve çocukların katılımıyla yapılan sanatsal aktivitelerin onların hayatında nasıl bir değişime yol açtığını incelemeyi hedeflemektedir.

Bu faaliyetlerden faydalanan mülteci kadın ve çocukların katıldıkları sanatsal aktivitelerin anlam dünyalarında bir değişim yaratıp yaratmadığı, yarattı ise bunun mülteci kadınların hayatlarında nasıl bir arınma sağladığı sorusu sorulacaktır. Katarsisi deneyimlemiş mülteci kadın ve çocukların yaşamlarında yarattığı değişimin olumlu ve olumsuz yönlerinin STK’lar aracılığıyla ortaya konması çalışmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmanın yapıtaşları oluşturulduktan sonra üçüncü bölümde, Lübnan ve Türkiye’nin mülteci göç politikaları, göç tarihleri, mülteci yoğunlukları ve sayısal olarak yerel halka oranları, kadın ve çocukların eğitimi, yaşadıkları yerler ve koşulları Beyrut, İstanbul, Gaziantep kentlerine odaklanarak işaret edilecektir.

Dördüncü bölümde ise çalışma yöntemi açıklanacaktır. Bu amaçla ilk olarak, nitel araştırmanın bu araştırmayla uyumu, veri toplama aracı olan görüşme tekniği, veri analiz yöntemi, çalışmanın sınırlılıkları hakkında bilgi verilecektir.

Bu araştırmada deneyimlere odaklandığından dolayı, Beyrut, Gaziantep, İstanbul’da bulunan üç STK’nın psikososyal destek amaçlı sanat projelerinde çalışmış on kişi ile görüşmeler yapılacaktır. Analiz kısmında ise veriler düzenlenerek kodlar ve temalar bulunacaktır. Daha sonra çalışmanın yöntemi ve veri toplama tekniği

açıklanacak, tematik analiz yöntemi ile bulgular paylaşılacaktır. Belirlenen kodlar ve temalar çatısı altında incelenen bulgular, katarsis teorisi arka planına dayandırılarak yorumlanacaktır.

Beşinci bölüm olan sonuç bölümünde ise, verilerin analizi ve belirlenen temalar altında yorumlanması yer alacaktır. Sanatçı, sanat terapistleri, STK çalışanlarının deneyimleri ışığında araştırmanın Lübnan ve Türkiye karşılaştırmalı analizi ile ulaşılan bulgular ve bunların değerlendirmesine yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Giriş

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin göç ile birlikte artan etkilerini ortaya koyma amaçlarından biri olan bu çalışmada, göç, mültecilik, toplumsal cinsiyet ve STK'lar tanımlanarak aralarındaki ilişkisellik araştırılacaktır. Lübnan ve Türkiye'den örnek olarak seçilmiş Beyrut, Gaziantep ve İstanbul şehirlerindeki özellikle Suriyeli mülteci kadınların ve mülteci çocukların durumu ele alınacaktır. Suriye'de 2011 yılından günümüze dek süren, göç ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve çalışmaların bilgi, tablo ve istatistikleri çerçevesinde incelenecektir. Bu çalışma, göç, toplumsal cinsiyet ve sanat konularını mültecilere sanat hizmetini götüren STK'lar perspektifinden odaklanarak ele alınacaktır.

Literatür taramasında arka planı oluşturmak adına öncelikle Lübnan'da toplumsal cinsiyet ve göç ile ilgili yapılan çalışmalardan, "Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler Arasında Çocuk Evlilikleri: Toplumsal Cinsiyete Dayalı Yoksulluk, Göç ve Güvenlik" adlı araştırma ile Lübnan'daki Suriyeli mülteciler arasındaki çocuk evlilikleri, toplumsal cinsiyet üzerinden ayrıştırılmış yoksulluk, göç ve güvenliği betimlenmiştir (Susan vd., 2020). Bu çalışma Suriye çatışmasında Lübnan'a kayan 1.5 milyon göçmenin ve bu bağlamda çocuk evliliklerinin arttığını anlatan bir odak grup çalışmasıdır. Tema olarak cinsiyet, güvenlik ve istikrarsızlık zorla yerinden edilmenin yoksulluk, güvensizlik ve cinsiyet gibi daha yaygın olarak kabul edilen diğer kırılganlıklarla nasıl kesiştiğini anlatmaktadır. Ayrıca Dermitzaki ve Riewendt'in (2020), Kafāla² Sistemi'nin Lübnan'da toplumsal cinsiyet ve göçün cinsiyete özgü

² Kafāla Sistemi, Arap devletlerindeki çoğu Afrika ve Güney Asya'dan gelen vasıfsız göçmen işçileri kontrol eden baskıcı bir sistemdir. Sistem, her işçinin ev sahibi ülkenin bir vatandaşı tarafından desteklenmesini gerektirir. Kafel olarak da bilinen bu işveren, işçinin yasal statüsünden ve vizesinden sorumludur. İşçinin görev süresi sona erdiğinde, işveren bunu yenileyebilir veya işçinin derhal sınır dışı edilmesini gerektiren işçinin statüsünü feshedebilir. Bu baskıcı sistem altında işçiler, asgari ücret, azami çalışma saatleri, tatil ve fazla mesaiyi düzenleyen Lübnan iş kanunlarının dışında tutuluyor.

yönleri; cinsiyete dayalı ve ırksallaştırılmış işbölümü nedeniyle, materyalist bir teoriye dayalı olarak Lübnan'daki cinsiyetçi ve ırksal iş kanunlarına genel bir bakış sunmaktadır.

Özen ve Cirit (2018) ise göç ve sağlık çalışmalarında, insani yardım kuruluşlarındaki mültecilerin yaşamlarındaki travmatik olayları incelemişler ve travma sonrası stres bozukluğunu (TSSB) araştırmışlardır. Göç sırasında ve sonrasında çatışmalardan etkilenen, travmatik olaylar yaşayan, pek çok kayıp veren mültecilerin birçoğunda depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve kaygı bozuklukları gibi rahatsızlıklar gözlemlenmektedir (Alpak vd., 2014; Buz, 2006; Ceylan vd., 2017; Çırakoğlu ve Kahil, 2018; Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013; Doğutaş, 2019; Kirmayer vd., 2011; Steel vd., 2009:547).

Keyman ve İcduygu, (2010)'nun "Türkiye'de Küreselleşme, Sivil Toplum Ve Vatandaşlık: Aktörler, Sınırlar Ve Söylemler" adlı çalışmasında sivil toplumun akademik ve kamusal söylemin en önemli kaygılarından biri haline geldiğini ifade eder. Günümüzde sivil toplumun daha insani bir dünya yaratma sürecindeki rolü hakkında güçlü, etkili ve küresel bir gündem olduğunu belirtir. Gündemdeki ana amacın devlet merkezli dünyaya karşı direniş hareketi olarak sivil toplumu politik, örgütsel ve normatif olarak canlandırmak ve güçlendirmek olduğunu söylemektedir. Bu anlamda aydınlatıcı bir vaka incelemesi sunan çalışma farklı sivil toplum

Kafala Sistemi özünde, işverenlerin çalışanları üzerinde tam kontrol sahibi olmalarını sağlayan bir güç dinamiği yaratır. İşçiler, temel emek suistimallerine karşı kanunla korunmamaktadır ve durumlarını açıklamaları halinde sınır dışı edilmeye tabi tutulmaktadırlar. Dövülür, tecavüze uğrar veya aç bırakılırsa işçilerin gidecek hiçbir yeri yoktur. Uygulamada, durumlarını polise bildirirlerse ya sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya kalırlar ya da görmezden gelinirler. Bir işçi ayrıca işverenin rızası olmadan hareket edemez: genellikle finansal kısıtlamalar, duygusal istismar veya fiziksel istismar nedeniyle evde kalmaya zorlanırlar. Ayrıca, bir işveren ile diğeri arasındaki işlemlerde işçilerin söz hakkı yoktur. Çalışanlar, kişisel durumları göz ardı edilerek işlerini yapmaları beklenen nesnelere muamele görürler. Güvenlik engelleri yoktur ve sonuç olarak birden fazla insan hakları ihlaline maruz kalırlar. (harvard.edu)

kuruluşlarının Türkiye'de devlet, toplum, vatandaşlık ve kimlik konusundaki söylem ve stratejilerine odaklanmaktadır.

Literatürde sanat terapisi açısından katarsis örneklerine bakmak gerekirse, mülteci çocuklarla sanat terapisi: sanat terapistlerinin gözünden ve deneyimlerinden incelenen nitel bir çalışma (Akthar ve Lovell, 2019); mitlerle çalışmak: bir okul ortamında göçmen ve mülteci çocuklar için yaratıcı ifade atölyeleri (Rousseau vd., 2003); savaştan kurtulan genç bir mülteci kadınla sanat terapisi (Isfahani, 2008); kaybolan ve bulunan memleketler başlıklı Avustralya Ulusal Denizcilik Müzesi'nde göçmen kadın sanatı adlı araştırma sayılabilir (Tao, 2015). “Savaş mağduru çocuklarla yürütülen sanat/beceri ve oyun atölyelerinin etkileri” adlı çalışma (Uysal ve Sepetçi, 2016)'nın bulgularının sonucu olarak, atölye ortamında kurulan arkadaşlıkların ve çocukların duygusal güvenlik gereksinimlerini karşılayarak sosyal yalıtım eğilimlerini azalmasını ortaya koyan çalışmalardır. Ayrıca, Lesley University'nin ‘Dışavurumcu Terapiler Tezler Sanat ve Sosyal Bilimler Enstitüsü’ nün (2007) ‘deki yayını ‘Sürgün, Kimlik ve Sanatsal Yaratılış: Göçmen Kadınlarla Sanat Temelli Bir Fenomenolojik Çalışma: Bir Tez’ başlığı altında Heller, V. tarafından hazırlanmış fenomenolojik çalışma, göçmen kadınlarla birlikte sanat temelli göç ve yaratıcı süreçleri araştırmaktadır. Amacı, sanat terapisinin iki kültür arasındaki geçişte kendi içinde kalan kimlik parçalanmasını iyileştirmeye katkısı hakkında daha fazla fikir vermektedir. Çalışma, katılımcıların sanatsal deneyimlerinin ve yaratıcı sürecin iyileşmeye katkısını ortaya çıkaran altı vaka çalışması halinde düzenlenmiştir. Bu araştırmanın ortaya çıkan bulgusu, iki veya daha fazla kültürün yeni, melez bir kimliğe entegrasyonunu kolaylaştırmada kolaj resminin rolüyle ilgilidir. Kolaj yoluyla görüntü parçalarını bir araya getirerek ve daha sonra resim yoluyla aralarında bağlantılar kurarak, katılımcılar farklı yaşam deneyimlerini yeni bir bütüne entegre eder.

Savaşla ilgili ciddi travma yaşayan mülteci çocuk ve ergenlerin sıkıntılarını hafifletmek ve tedavi desteğinin sağlanabilmesi için; mülteci çocuk ve/veya ailesi ile güven ilişkisinin kurulması için çalışmalar yapan Ehntholt ve Yule (2006), öncelikle tanı ve değerlendirmenin önemine dikkat çekmişlerdir. “Suriyeli mülteci çocukların travma sonrası stres, depresyon ve anksiyete belirtilerine yönelik bir sanat terapisi

müdahalesi” araştırmasında Uğurlu vd., (2016: 89-102) çocukların travma, depresyon ve sürekli kaygı belirtilerinin son değerlendirmede önemli ölçüde azaldığını göstermiştir. Sanat terapisinin mülteci çocuklarda travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve sürekli kaygı belirtilerini azaltmada etkili bir yöntem olabileceği söylenebilir.

“Savaşın ailenin fiziksel ve zihinsel sağlığı üzerindeki etkisi” ni araştıran Farhood vd. (1993: 1555–1567), Lübnan deneyimi ile yaptıkları çalışmalarında mültecilerin anksiyetesini azaltmada psiko-eğitim ve rahatlama tekniklerini içeren yaratıcı sanat terapisinin etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun gibi (Bolon, 1989)’ un çalışması da mülteci katılımcılarının bastırılmış duygu ve sıkıntılarını seramik hamurundan nesnelere yaparken ellerini kil çamurunda kirletmeleri, yaratım sürecini yaşamaları sanatın sağaltıcı etkisine örnek olarak sunulabilir.

Diğer bir örnek çalışma, kişisel ifade ve duygusal dönüşümün derecelerinin temsil ettiği yaratıcılık üzerine bir tartışmadır. Materyallerle etkileşim hem tedavi edici hem de yatıştırıcı olabilmekte ve kadın mahpusların itibarını sarsmak, onları damgalamak için tasarlanmış sosyal ve yasal yapılara rağmen kendilerini sürdürme ve tanımlama arayışlarını kolaylaştırabilmektedir (Gibbons, 1997).

Papadopoulos, (2002b) “Mülteciler, Ev ve Travma” adlı kitabında sevgi, aidiyet, statü, öz saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak mültecilerin yeni bir hayata başlamaya çalıştıkları anlatılmaktadır. Bu örnekler toplumsal cinsiyet bağlamında iyileştirici sanat projelerinden seçilmiştir. Bu bağlamda göç ve mülteciliği temel anlamda kavramsal perspektifte öncelikle ele almak gerekecektir.

1.1.1. Göç ve Mültecilik

Araştırmanın çerçevesini çizen ana kavramlarından göç en geniş anlamıyla, insanların bir yerden diğerine hareketidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 14. maddesinin birinci bendine göre, “herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır” .

Mültecilik Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 1951 tarihli kuruluş tüzüğüne, 04/04/2013 tarihli ifadesine göre:

“İrki, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba aidiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve anavatanının korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen, vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişiler (mülteci)” (BMMYK, 1998 :64) olarak tanımlanmaktadır.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Yılında *Cenevre Sözleşmesi*, zorunlu göç sonucu yerlerinden edilmiş insanların korunmaları ve statülerinin belirlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Kendi ülkelerinden başka bir ülkeye göç etmiş ve resmi olarak mülteci statüsü için başvurarak hala kararın sonucunu bekleyen kişilere de sığınmacı denir (UNHCR, 2017 c).

Bu tanımlara rağmen göç kavramı sadece insan topluluklarının bulunduğu yerden başka bir yere gitmek gibi algılanmamalıdır. Mültecilerin göç sırasında ve sonrasında hayatta kalmak için verdikleri mücadele de göz önüne alınmalıdır. Göçmenlik ise teoride mültecilik ve sığınmacılık kavramlarını da kapsamaktadır. Her mülteci göçmendir ancak her göçmen mülteci değildir (Erbaş, 2019 : 883-911). Bir ülkeye gitmiş olan göçmen gerekli görüldüğünde sınır dışı edilebilirken; yasal bir statü olan mültecilere böyle bir yaptırım uygulanamaz. Göçmenliğin en yoğun yaşandığı Orta Doğu'nun stratejik durumu, dinî ve etnik çeşitliliği, petrol zenginliği gibi başlıklar gerilim, çatışma ve savaşların bu bölgede ortaya çıkmasının nedeni olmuştur.

Mültecilik deneyimi savunmasızlığın en yoğun hissedildiği bir tecrübedir. Öncelikle göçün kişinin kendi kararı olup olmadığı, göçü yaşamaya hazır olması önemlidir (Akhtar, 1995). Mültecilerin sığındıkları ülkede ya da kendi ülkelerinde yaşadıkları şiddet, taciz gibi insan haklarına aykırı tutum ve davranışları ispatlamaları

gerekmektedir (Buz, 2002). Ayrıca mültecinin kendi ülkesinden ayrılması sonucu anavatanını tekrar görebilme olasılığı da göçe hazır olma sürecinde önemlidir.

Göçmenliğin barındırdığı dezavantajlı durum göçte kadın, çocuk, yaşlı, engelli, LGBTİ+ olmak ikinci düzeyde dezavantajlar yaratabilmektedir. Bu dezavantajların ikiye katlanması nedeniyle göç sürecinde ve sonrasında yaşanan hak ihlallerine toplumsal cinsiyet açısından bakmak gerekmektedir (Ergin, 2020).

1.1.2. Toplumsal Cinsiyet ve Göç

Bu bölümde, toplumsal cinsiyet, göç ve mültecilik arasında nasıl bir ilişki olduğunu anlayabilmek için öncelikle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tanımları yapılacaktır. Göçün toplumsal cinsiyet üzerinden kadınlarda yarattığı sorunları ve göçün kadınlaşması çerçevesinde STK'lar üzerinden sağlanan sanatla ilgili şifalandırma, sağaltma yöntemleri incelenecektir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği rol paylaşımında ve kanun önünde eşit olmayı ifade etmektedir (Connell, 1998: 78; Dooley ve Sheehan, 2013; Terzioğlu ve Zeyneloğlu, 2011). Toplumsal cinsiyet “toplumsal olarak kurulmuş erilik ve dişilik kavramlarıyla bağlantılıdır ve bireyin biyolojik cinsiyetinin doğrudan bir sonucu olmak zorunda değildir” (Giddens, 2008: 505). Dolayısıyla cinsiyeti doğa belirlerken, toplumsal cinsiyeti kültür belirlemektedir (Tuskan, 2012).

Batı toplumlarında toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal inşasını inceleyen Ann Oakley (1972), cinsiyet kavramını cinsiyet kavramından ayıran ilk sosyal bilimcilerden biridir. Oakley' e göre, cinsiyet, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan etkileşimleri yoluyla sosyal olarak yarattığı bir kavramdır (Saygılıgil, 2000). Cinsiyetin sosyal yapısı, bireylerin, grupların ve toplumların, bireylere yalnızca cinsiyetlerinden dolayı belirli özellikler, statüler veya değerler atfetmelerine karşın toplumlar ve kültürler arasında ve aynı toplum içinde zamanla farklılık göstermesi gerçeğiyle yüzleşir (Gesell, 2003). Geleneksel cinsiyet rolleri kadına bir rol biçmiştir

(Connell,1998: 78). Bu rolün dışına çıkılmasına izin vermeyen ataerkil toplum düzeninin işleyişinde kadının sosyalleşme (Gesell, 2003) sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sorunlara yol açmıştır.

Zorunlu göçün kadın ve erkek üzerindeki farklı etkileri, göçün analizinde toplumsal cinsiyetin en önemli değişkenler arasında olduğunu göstermektedir (Pessar, ve Mahler, 2003). Toplumsal cinsiyet sadece ölçülecek bir değişken değil, göç kalıplarını organize eden bir dizi sosyal ilişkidir (Sotelo, 2011). Göç olgusuna ataerkil yapı erkek üzerinden bakmış ve oluşturduğu aile içinde kadın faktörünü edilgen yapıda görmüştür (Kümbetoğlu, 2011). Ataerkilliğin içinden inşa edilen toplumsal cinsiyet rolleri bütün eşitsizliği ile mültecilik deneyiminde daha da keskinleşir (Gesell, 2003).

Kadınların geleneksel ataerkil yapının hakimiyetinden kurtulmaları çok kolay olamamaktadır. Kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerini, sistemin ataerkil dayatmalarını ve baskıları reddederek bazı kadınların göç sayesinde yeni bir yaşamda yeni bir başlangıç yapabildikleri görülmüştür (Bourdieu, 2015:54-56). Erkeğe bağlı olarak konumlandırılan kadın ve çocukların mağduriyeti de iki kere artmaktadır. Örneğin, yapılan saha araştırmalarında aile ile görüşülecekse “aile reisi” olarak önce sorulara erkek cevap verir ve kadının söyledikleri ise aile meselesi ya da sıradan görülür (Kümbetoğlu, 2011). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” kitabına göre “aile reisi” konu edilen örnek aile öyküsünde babanın denetiminin sarsılmasının aile içinde ataerkilliğin bir değişime uğrayacağını öne sürmektedir (Connell, 1998: 156).

Son yıllarda Türkiye’ye yönelen göçler konusunu, toplumsal cinsiyet açısından erkeklik rollerini ve LGBTİ+ ele alan (Danış ve Biehl, 2020) ve Lübnan’a yönelen göçler konusunda, Göç ve Göçmen Ülkesi Lübnan (Doral ve Tabar, 2016; Tabar, 2010); göç koşulları ve mültecilerin deneyimleri ile cinsiyetleri, cinsel yönelimleri ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerine çalışmalar yapılmıştır (Mahler, 2006; Lutz, 2010; Parrado, 2005).

International Rescue Committee- IRC (Uluslararası Kurtarma Komitesi) 'nin raporuna göre, Suriye'deki savaşın kadınlar üzerindeki etkisi Türkiye ve Lübnan üzerinden analiz edilmektedir (IRC, 2014). Ayrıca, İstanbul'da kamp dışında yaşayan Suriyeli kadın ve LGBTİ+ mültecilerle ilgili olarak sürgünde toplumsal cinsiyeti araştıran çalışma, temel insan haklarına erişimde ortaya çıkan sorunların sebepleri araştırmıştır (Kıvılcım ve Baklacioğlu 2015). Yine Türkiye'deki Suriyeli kadınların yaşadıkları zorlukları ele alan bir çalışmadır (Barın, 2015). Bu çalışmalar, mülteciliğin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile bağlı bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Gaziantep'te ve diğer bazı illerde STK'ların kadınlara yönelik politikalarını belirlemek adına, TÜBİTAK tarafından desteklenen "Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadınlara Yönelik Güçlendirme Politikaları: Suriyeli Göçmen Kadınların Deneyimleri" adlı bir proje çalışması yapılmıştır. Kadınların güçlendirilmesine yönelik etkisi araştırılmış bireysel olarak STK'ların bakış açılarının etkilerinin nasıl şekillendirebileceğini ortaya koymaktadır (Keysan ve Şentürk, 2020).

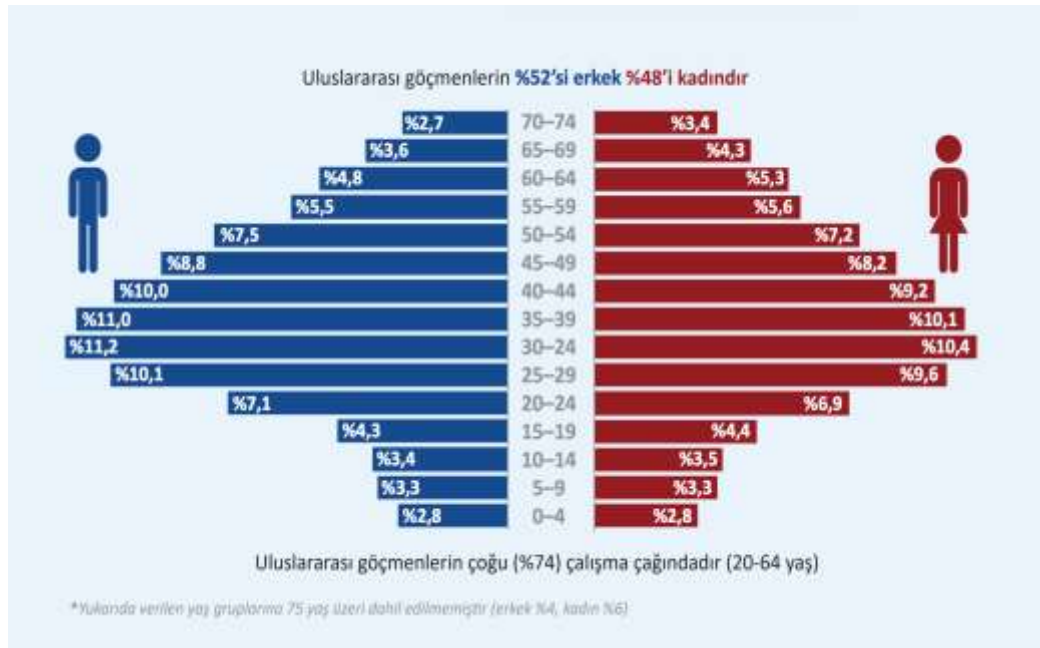
Bu çalışmaların ortaya koyduğu üzere göç ve toplumsal cinsiyet yakından ilişkili kavramlardandır. Bu bağlamda, The International Migration Review, 1984 "Mülteci Kadınlar" özel başlıklı yayını göçün kadınlarla ilgili yapılan çalışmalarının başlangıcı diyebiliriz. Bu konuda yapılan çalışmalar oldukça yeni olmakla beraber, göçün kadınlaşması konusunda ivme dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2019; Kıvılcım ve Baklacioğlu, 2015; Barın, 2015; Coşkun, 2016; Akpınar, 2017; Küçükşen, 2017; Özudoğru, 2018; Özden ve Ramadan, 2019; Biehl ve Danış, 2020).

1.1.2.1. Göçün Kadınlaşması

Çağımızda göçün küreselleşmesi, farklılaşması, hızlanması ve kadınlaşması göç olgusunu dört temel olarak ortaya çıkarmaktadır (Castles, 2008). Göçün kadınlaşması kadınların bağımsız göç yolculuklarına çıkmasından çok önce, Ravenstein'in kadınların kısa süreli göç hareketlerinden yola çıkan "kadın erkekten daha göçmendir" iddiasıyla başlamıştır (Ravenstein, 188: 196). Göçün kadınlaşması kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte özellikle 1970'lerde evlilik sebebi ile göç eden

kadınların kendi hikayelerini anlatması ile araştırmacılar göçün feminizasyonuna dikkat çekmeye başlamışlardır (Kümbetoğlu, 2011: 494-495).

Göç etmek zorunda kalan erkek ve kadının göç kararları da farklı etkilenmektedir ve nüfusun neredeyse yarısı kadın ve kız çocuklarından oluşması ile göçün kadınlaşması terimi yayılmaya başlamıştır. “Uluslararası Göç Örgütünün (International Organization of Migration- IOM)’un 2020, Dünya Göç Raporu verilerine göre göç eden kadınların oranı %48 olarak açıklanmıştır”. Yine “Kaçakçılıkla Mücadele Veri İşbirliği” nin [Counter-Trafficking Data Collaborative] (CTDC) insan ticareti alanında ilk küresel veri portalı olması sebebiyle, 2016-2017 yılları arasındaki dönemde kayıt altına alınan mağdurlar 147 ülkeden gelip 107 ülkede sömürüye uğramıştır. Bu mağdurların çoğunluğu kadınlardan (%54); yüzde 20’si kız çocuklarından oluşturmaktadır (IOM, 2020).

Tablo 1: Uluslararası Göç Örgütünün (International Organization of Migration- IOM) Raporu, 2019

Kaynak: <https://publications.iom.int/es/system/files/pdf/wmr-2020-tu-ch-2.pdf>

Uluslararası göçün artan kadınlaşmasının nedenleri, sosyal, ekonomik ve politik nedenlerden olabilmektedir (Kaypak, 2017). Şiddetin her türü, ataerkil yapının gelenekselliğinin kadına yüklediği rollerin baskısı gibi sebepler de kadınları göç etmeye zorlamaktadır (Anker, 2002). Göç sürecinde çocuklarıyla birlikte en fazla şiddete maruz kalan bu göçmen kadınlar, göç ettikleri toplumun benzer toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de her anlamda yaşamaktadırlar (Castles ve Miller, 2008:20-21). Ayrıca, her şeye rağmen araştırmalar kadınların genellikle göç etmeye daha istekli olduklarını ve yurtdışında çalışmak için aile ve çevrelerinden destek gördükleri tespit edilmiştir (Şimşek, 2013).

“Giderek artan sayıda kadın, kendi ülkelerindeki çatışma ve şiddete karşı korunmak için Avrupa'ya ulaşmaya çalışıyor, ancak bu kadınlar seyahatleri sırasında ve / veya hedef ülkeye vardıklarında şiddete maruz kalıyorlar. Avrupa'daki mülteciler ve göçmenler için yeterli barınma ve kabul tesislerinin olmaması ve ayrıca Avrupa'nın sınırlarını kapatması, mültecilerin insan kaçakçılarının eline düşmesine neden olmaktadır. Bu da mülteciler üzerindeki şiddeti ve mültecinin güvensizliğini daha da artırmaktadır” (Freedman, 2016).

Mülteci kadınların göç aşamasında toplumsal cinsiyet açısından karşılaştığı zorlukları üç aşama da ele alabiliriz (Boyd ve Gricce, 2003: 3).

- (1) göç öncesi, kendi ülkelerinde karşılaştıkları zorluklar,
- (2) göç sırasında göçmenlik sürecinde yaşanan zorluklar,
- (3) göç sonrası yeni bir yaşam kurma, uyum (entegrasyon) sürecinde karşılaşılan sorunlardır (Arango, 2017).

UNHCR'nin 2020 raporuna göre, kurulan UNHCR danışma hattına 70'ten fazla ilden özellikle üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere ve maddi yardım isteği ile 269.200 göçmen aramıştır. Bunlardan toplumsal cinsiyete dayalı şiddet içeren 4000 adet yardım isteği alınmıştır (UNHCR, 2020). Göç kararı ve süreci dışında da göç politikalarından kadın ve erkeklerin farklı şekillerde etkilendikleri kaydedilmektedir.

Ev sahibi toplulukla olan uyum süreci, barınma ve yaşama koşulları gittikleri ülkenin göç politikalarının etkisini içerir (Boyd ve Grieco, 2003: 4). Kadınların genellikle kendi ülkelerinde iken kocalarının parasıyla geçindikleri, ancak göç ettikleri yerlerde tarımsal üretimde, tekstil sektöründe, yurtiçi parça başı işçilikte, çeşitli emek yoğun işlerde çalışmaya başladıkları gözlenmiştir (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018; Ünlütürk Ulutaş ve Akbaş, 2018; Uçar, 2020; Körükmez, Karakılık ve Danış, 2020).

Bu radikal değişim eve para getirmeye başlayan kadınların aile içindeki durumlarını uzun vadede değiştirmektedir. Erkekler, kadınlara oranla düzensiz işlerde çalışmaktadır. Genellikle kayıt dışı işlerde çalıştıkları için ki “Türkiye işgücü piyasasının %34,5’i kayıt dışıdır”, daha çabuk işsiz kalmaktadırlar (SGK, 2019). Ucuz iş gücüne ve güvencesiz istihdama açık, kayıt dışı emek yoğun sektörlerin mevcut yapısı göçmenlerin tuzağı olmaktadır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011). Her şeye rağmen erkeklerin kadınlara oranla dış dünyayla daha iç içe, daha sosyal oldukları kabul edilebilir. Kadınların yeni topluma uyum sağlamaları ise erkeklere göre daha yavaş ve daha az olmaktadır (Buz ve Çevik, 2020: 219). Genel olarak kendi sosyal ağları içinde buldukları ataerkil yapının dışına çıkmayı başaramayan mülteci kadınlar, kendilerinin buldukları toplum içinde daha etken bir duruma geçebildikleri gibi bu kadınların toplumsal cinsiyet rollerini değiştirerek daha aktif rol alabildikleri gözlenmektedir (Banulescu, 2020; Kümbetoğlu, 2011). Bu nedenle mülteci kadınların evli olsun veya olmasın göç ettikleri ülkelerde genellikle "dilsiz" olarak algılanması çözüme kavuşturulması gereken bir konudur. Genellikle Doğu kültürü olan mülteci kadınlar bilgilerini “Batılı” sorgulama biçimine göre sözlü olarak ifade edemezler (Goldberger ve Veroff, 1995). Ayrıca dil bilmeme sorunu ve ataerkil yapının baskıcı etkilerinin sonucu susturulmuş kadınlara ses verecek bir yöntem arayışı feminist araştırmacılar için çözülmesi gereken başka bir konudur (De Vault, 1999).

Bununla beraber göçmen kadınlar ve çocuklar en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kamusal hizmetlere erişim sorunları yaşamaktadır. Örneğin, Türkiye’de Mülteciler Derneği’nin 23 Temmuz 2021 tarihinde yayınladığı rapora göre ülke genelinde kayıtlara geçmiş toplam 3 milyon 690 bin 896 Suriyeli vardır (mülteciler.org, 2021). Kayıtlı olsun ya da olmasın Suriyeli çocukların kıyamık ve

çocuk felci hastalıklarına karşı ancak %75 oranında çocuğa kızamık aşısı yapılabildiği kamp dışında yaşayan çocuklardan ise %60 gibi çocuğa aşı için ulaşılabilmektedir. Çocuk felci aşısı ise kamplardaki çocukların sadece dörtte birine yapılabildiği, şehir kenarlarında yerleşmiş mülteci ailelerin çocuklarının ancak yarısı çocuk felcine karşı aşılanabilmektedir (AFAD, 2018). AFAD, 2013'te başlayan kamp dışında yaşayan göçmenlerin hastanelerden ücretsiz olarak yararlanabilmesinin sağlanmasına rağmen, uygulamada özellikle bazı illerde mültecilerin sağlık hizmetlerine ulaşmada zorluk çektikleri görülmektedir (Dinçer, vd., 2013: 25). Özellikle kamplarda kalan çocuklu göçmen kadınların, bu kamplarda yeterli banyo olmaması ve her zaman sıcak suyun bulunmamasından dolayı temizlik koşullarına tam anlamıyla ulaşamadıkları tespit edilmiştir (Barın, 2015:31). Gaziantep'te, özellikle Suriye zorunlu göçünden sonra konut sorunu yaşamaya başlamış, barınma sorunu kiraların yaklaşık üç kat artmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2017).

Karşılaştıkları ekonomik zorluklar, normalde çocuk evliliklerini düşünmeyen ailelerin bile bunu hane halkı harcamalarını azaltmanın bir yolu olarak kullandığı görülmektedir (Kıvılcım, 2016: 202-203). Suriyeli çoğu küçük kız çok daha yaşlı erkeklerle evlendirilmekte ve bu evliliklerin önemli bir kısmı Suriyeli kızın ailesine evlilik karşılığında verilen parayla karakterize edilmektedir (CTDC, 2015: 3; Ördek, 2017:102-103 ; Khattab ve Myrntinen , 2017: 33; Kıvılcım, 2016: 202). Küçük kızların -12 yaşında iken- ikinci veya üçüncü eş olarak evlendiği bildirilmektedir (Kıvılcım, 2016: 202). Bu evlilikler çocuklara fiziksel ve ruhsal zarar vermekte ve bir kısmı hayatlarının ilerleyen dönemlerinde seks işçiliğine başlamaktadır (Ördek, 2017: 102-103-106; CTDC, 2015: 3). Bu kızlar genellikle evlendikleri tüm aile tarafından sömürülmektedir ve bu tür istismar olduğunda kendi aileleri onları koruyamayabilmekte veya kabul etmeyebilmektedir (Ördek, 2017: 103; CTDC, 2015: 3). Çocuk evlilikleri yasal olmadığından bu evlilikler resmi değildir (Kıvılcım, 2016: 202). Bununla birlikte mülteci hanelerin % 24'ünde hamile veya emziren kadınlar vardır (IOM, 2017: 8-9; Healy, 2015: 160; CTDC, 2015:14) Türkçe dil becerilerinin eksikliği ve kadın güvenliğiyle ilgili endişeler kadın mültecilerin izolasyonuna yol açmaktadır (Rohwerder, 2018). Dolayısıyla güvenli bir ortam bulamayan kişilerin göç ettikleri yerde de güvenlikleri sağlanamamaktadır (Eroğlu Utku, 2021: 115). Ayrıca

açıkça rapor etmedikleri tespit edilmiştir (Freedman, 2016). Örneğin; mülteci kadınlarla ilgili Türk gazetelerinde yer alan haberler incelenerek, 2015-2019 yılları arasında, Habertürk, Cumhuriyet, Hürriyet ve Internet haber olmak üzere gazete haberlerine göre, Suriyeli kadın mültecilerin Türkiye'de cinsiyete dayalı şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir (Doğutaş, 2019).

Mülteci kadınların sağlık ve hukuk destek hizmetlerini almaktan kaçındıkları tespit edilmiştir (Freedman, 2016; Kıvılcım ve Baklacıoğlu, 2015). Bunun bir nedeni olarak da, sağlık yardımlarının verildiği sürede yardım dağıtan kişilerin ayrımcı, değersiz kılan aşağılayıcı bir dil kullandığı durumlar olarak işaret edilmektedir (Cankurtaran, 2019:56).

Zorunlu göçün travmatik bir süreç olduğu bir gerçektir. Göç mağduru birçok insan depresyon, kaygı bozuklukları gibi travma sonrası stres bozuklukları yaşayabilmektedir (Fazel vd., 2005). Hem mülteci hem anne olan kadın, her anlamda erkeğin mutsuzluğunu da toparlamak durumunda kalmaktadır. Erkeklerin yaşadığı duygusal kırgınlıkları yok etmekte yine kadınların üzerine kalmaktadır (Danış, 2021).

“Ayrıca cinsiyetleri veya cinsel yönelimleri sebebiyle işkence, tecavüz gibi kötü muamele gören çoğunlukla İran üzerinden Türkiye'ye giriş yapan sığınmacı ve mülteciler, yerleştirildikleri kentlerde mülteci oldukları için ayrımcılıkla karşılaşırken eşcinsellere yönelik ayrımcılığa da maruz kalmaktadırlar (KAOS-GL Raporu 2012).

Suriyeli kızların, özellikle mülteci kamplarında ve ev içi kölelik ve seks ticaretine karşı savunmasız oldukları yoksul ve kırsal bölgelerde, resmi olmayan dini törenlerle yetişkinlerle evlendirildikleri, pandeminin ardından reşit olmayan kızlarını Türk erkeklerle evlendiren Suriyeli mülteci ailelerin sayısının arttığı iddia edilmiştir (Timuçin, 2021). Benzer şekilde Lübnan'da da çocuk yaşta evlilik oranlarının gayri hukuki olarak artmış olduğu gözükmemektedir (UNICEF, 2014b). Örneğin, 2017'de Lübnan'daki Suriyeli mülteci kızların / kadınların yaklaşık %35'inin 18 yaşından önce evlendiği bildirilmiştir (UNICEF, 2016b). Bu oran, 2006'da Suriye'de %13'tü.

Görülüyor ki savaş ve göç erken evliliği yaklaşık üç misli artırmıştır. Beyrut’ taki mülteci kadın ve kız çocukları arasında cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet risklerinin sürekliliği hakkında yapılan raporlama görüşmelerinde, taciz olaylarının olduğu ve tüm göçmen kadınların tacize uğrama riski altında kalabildikleri tespit edilmiştir (Garbern. vd, 2020; Moore ve Talarico, 2015). Suriye iç savaşında IŞID’in kadınları kaçırdıkları defalarca tecavüze maruz bıraktıkları raporlanmıştır (Moore ve Talarico, 2015: 231).

Tüm bu işaret edilen çalışmalar kadın ve çocukların göç deneyimlerinin erkeklerden daha zorlu ve yaşadıkları dezavantajlılığın erkeklerden daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Böylesi bir süreçte, sivil toplum kuruluşları umutlarını geleceğe bağlayan mülteci kadınların hayatlarında önemli bir role sahiptir. Çalışma bu çerçevede, sivil toplum kuruluşlarının kavramsal açıklaması ile devam edecektir.

1.1.3. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Sivil toplum kuruluşları göçmenlerin hayatlarında önemli değişimler yaratan organizasyonlar olmakla birlikte, onların gereksinimlerini karşılamaya katkı sunmanın yanında, entegrasyon süreçlerine de katkı sağlamaktadır (Erdoğan, 2017). Alanda, böylesi bir öneme sahip bu kuruluşları açıklama adına bu bölümde sivil toplum kavramı, Türkiye’de sivil toplum kültürü, Lübnan’da sivil toplum kültürü, göç alanında örgütlenme kavramları açıklanacaktır. Araştırma sorusunun “mülteci kadınların ve çocukların travmalarıyla baş edebilmek için uygulanan sanat terapi ve sanatsal aktivite programlarında STK’ların rolü nedir? ” cevabının arka planını oluşturmak adına, odaklanılan STK’lar ve bu STK’ların yaptığı hizmetlerde sanata, sanat terapisine ve sanatsal aktivitelere yer verilmesinin önemine değinilecektir.

1.1.3.1. Sivil Toplum Kavramı

Literatürü incelediğimizde sivil toplum tanımlarının çeşitlendiği görülmektedir. Bu tanımların en başında gelen “kâr amacı gütmeyen gönüllülük esasına bağlı örgüt” olarak söylemek mümkündür (Lewis ve Kanji, 2009: 2).

Bu kavram,

“kamu ile özel alan arasındaki dilime sivil toplum adı verilmekte ve özellikle soğuk savaş sonrası demokratik toplumlarda gelişmeye başladığı belirtilmektedir” (Habermas, 2013).

Başka bir tanıma göre sivil toplum devletten bağımsız ve siyasetten uzak olan farklı menfaat ve fikirlerin örgütlenmesidir (Göle, 2005:203-204). STK'lar, ayrıca temel insan hak ve özgürlüklerine dayalı, toplumdaki bireylerin ve/veya grupların kimlik bilinçlerini geliştiren ve hükümet dışında yer alan kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır (Kongar, 1991: 109-114). Kısaca modernleşme olarak da tanımlanmaktadır (Bolay, 1999:7-8).

Kökleri Aristoteles’e dayanan sivil toplum kavramı (STK) toplumlara egemen olan bir toplum (Keane, 1988: 47-48) olarak tanımlanırken; modern sivil toplumda Avrupa’nın aydınlanma felsefesine kadar hukuki düzene tabi bir siyasi örgüt olarak anlaşılmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte kapitalizmin sermaye birikimi önemli bir etkendir (Gevgilli,1990: 20-21). Birinci dönem sivil toplum, modern toplumu tanımlayan, bireysel hak ve özgürlüklerin yasalarla korunduğu bir toplum düşüncesi olarak ortaya çıkmıştır. İkinci dönem demokrasi toplumu merkeze konulmuştur (Keyman, 2004 :6). 18. yüzyılın ortalarından itibaren ise üçüncü dönem “devlet” ile “sivil toplum” ayrı ayrı ele alınmaya başlamış ve giderek daha önemli hale gelmiştir (Keyman, 2004 :8).

Weber ve Durkheim'a göre:

- (1) Sivil toplum, bağımsız bir toplumsal alandır ve devletten ayrı tutulmalıdır.
- (2) Hiçbir kimse sivil topluma katılmaya zorlanamazlar.
- (3) Sivil toplum, hukuğun içinde yer alır.
- (4) Sivil toplumun hedefleri kolektiftir (Acar, 2020).

“Sivil Toplum kuruluşları ise, “ çevresel veya insani sorunlar gibi sosyal ya da politik çözümlere ulaşabilmek için ulusal ve uluslararası düzeylerde örgütlenir. Bu örgütlenmeler (STK’lar) sendika, meslek odaları, dernek, vakıf, kadın organizasyonları ve kooperatif gibi grupları kapsamaktadır (Deniz, 2009: 23).”

Günümüzde STK’lar devletle iç içe geçmiş, merkezi ve yerel yönetimlerle iş birliği yapan kurumlar haline gelmiştir. Bu durumda devletin nerede bitip sivil toplumun nerede başladığı kesin sınırlarla çizilmemiş ortak bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya, 2009) .

“Temel amaçları, toplumun farklı bölümlerinin çıkarlarını ortak paydada toplayarak toplumsal bir isteğin oluşumunu sağlamak ve toplumsal bir baskı yaratmaktır (Erdoğan, 2011: 84)”.

Dünyada ve Türkiye’de son zamanlarda yaşanan savaş ve göçler, sivil toplum örgütlerine yüklenen rolün giderek artacağını düşündürüyor (Ersen, 2016). STK’lar sayesinde toplumda dışlanan, ayrımcılığa uğrayan kişilerin topluma ait olabilme duyguları geliştirilebilir (Adıgüzel, 2018:31). STK’lar mültecilerin göç ettikleri topluma uyumlarını kolaylaştıracak hizmetler sunulması, travmalarını dönüştürebilecek bir yöntem bulunması gibi birçok fonksiyonu üstlenmişlerdir. Böylece zorunlu kitlesel göçün dezavantajlı kadınları STK’larla tanışarak fırsatlara erişim, kişisel özgürlüklerine kavuşabilme ve özsaygılarını koruyarak kadın haklarını öğrenebilmektedirler (Mahler ve Pessar, 2006; Apak, 2016: 279; Buendia, 2015).

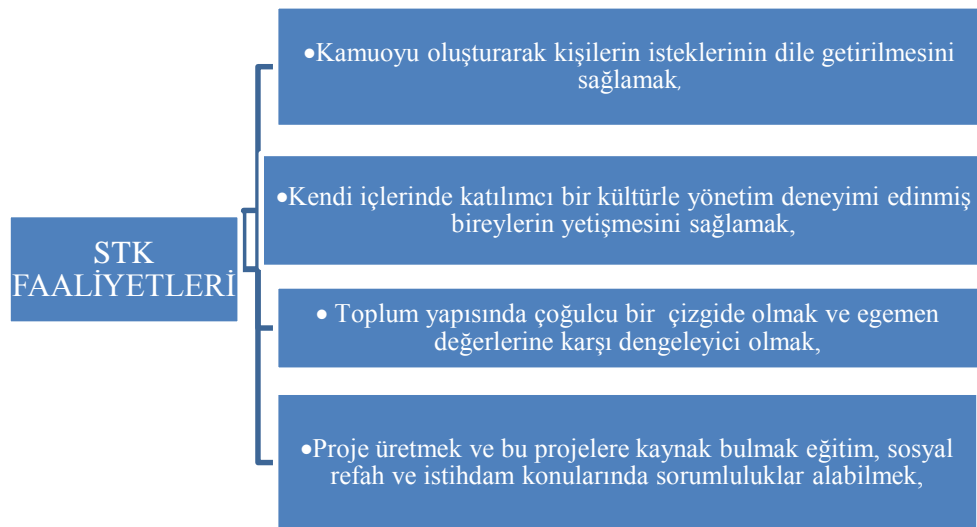
1.1.3.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Başlıca Özellikleri ve Önemi

Bu bölüm, mültecilere savunuculuk yapan, temel ihtiyaçları dahil tüm gereksinimlerini karşılamaya çalışan, entegrasyonlarına katkıları bulunan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini içermektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 20'nci maddesinin 1'inci ve 2'nci fıkralarında “Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz ” denmektedir (ÖİK Rapor, 2018)

“Göç yönetiminde mülteci ve göçmenlerin yaşamlarını sürdürebilmelerinde STK’ların önemli işlevleri vardır. STK’ların bireylere kendine yetme ve aidiyet duygusu yanında savunuculuk, hukuki yardım, aynı ve nakdi yardım, psikososyal destek vermektedir (Buz ve Çevik, 2020: 298). Ayrıca işgücüne erişim, eğitim ve öğretim desteği, sağlık hizmeti ve entegrasyon olarak sayılabilir (Buz ve Çevik, 2020: 305)”

Eşitsizlik, yoksulluk, sosyal adalet, çevre ve cinsiyet eşitliği gibi hedefler çoğu STK’ların ortak hedefleridir.

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini Güneş (2004: 2) şu şekilde sıralamaktadır:

Tablo 2: STK Faaliyetleri, (Güneş 2004: 2)

Dünya’da devletlerin ve uluslararası örgütlerin açtığı boşlukları doldurmaya çalışan sivil toplum kuruluşlarının artması ve yayılması sürerken, bu kuruluşlar büyük çaba göstererek mültecilerin hayatlarında da değişiklikler yaratmaya çalışmaktadır (Talas, 2011). Bu noktada hem Türkiye’de hem de Lübnan’da sivil toplum kültürünün tarihsel geçmişinden bahsetmek, mültecilerin hayatlarına dokunan STK’ların faaliyet ve etkinlik sınırlarını kavramak gerekmektedir.

1.1.3.3. Türkiye’de Sivil Toplum Kültürü

Bir ülkede sivil toplum bilincinin oluşturulabilmesi için STK’lara ihtiyaç vardır. Sivil toplum kuruluşlarında gönüllülüğün esas olması, iktidar ilişkilerinden olabildiğince uzak durulması, hiyerarşik düzeninin değil çoğulculuğun önemszenmesinin gerekliliği belirtilmektedir (Tekeli, 2000:113-115). Türkiye’de bu kültürünün gelişmesi belli bir tarihsel birikim neticesinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti hayır cemiyetleri, esnaf ve sanatkârların bir araya geldiği loncalar gönüllü kişilerden oluşur ve çalışanları devletten hiçbir ücret almazlardı (Acun, 2005:51). Vakıf gibi kuruluşlarda Osmanlı döneminde dayanışma kültürünün örnekleri sayılabilmektedir. Bu faaliyetler Batılı anlamda sivil toplum kuruluşu olarak nitelendirilebilmelerine sebeptir (Cohen, 2001:194). Günümüzde ise sivil toplum olgusu oldukça yenidir (Kocabaş, 2008:174). Türkiye’de sivil toplum kavramı Osmanlı’dan beri “muhalif” hareketlerle ilişkilendirilmektedir (İnalçık, 1998: 74-87). Mustafa Kemal Atatürk’ün emri ile 1925’te kurulan “Türk Hava Kurumu”, 1928’de “Yardım Sevenler Derneği” gibi STK’lar kurulmuştur (Uğur, 2011: 29). 1926 tarihli topluluklara ilişkin kararlar değiştirilerek, 1938 yılında “Cemiyetler Kanunu” çıkarılmıştır. 1972 yılında 1630 sayılı, 1983 yılında 2908 sayılı ve bugünkü Dernekler Kanunu 2004 yılında yürürlüğe girmiştir (ÖİK Rapor, 2018). 12 Eylül 1980 sonrası ile STK faaliyetlerinde ciddi kısıtlamalar yaşanmıştır.

“Türkiye’de 12 Eylül 1980 sonrasında yapılan 1982 Anayasası ile sendikalara ve derneklere siyaset yasağı getirilmiştir (iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr). Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlanmış,

ayrıca memurların sendika, dernek kurmaları yasaklanmıştır (Tanör, 1994.ss: 106- 113).”

1980’lerin sonlarına doğru çoğulcu/katılımcı kültürün oluşmasına önemli katkılar sunan STK’ların öne çıkması halkın gönüllü kuruluşlara olan güveni arttırmasıyla mümkün oluyor. Özellikle “*batılı anlamda*” *sivil toplum kavramı* 1980 sonrasında ciddi gelişme göstererek Avrupa Birliği reformlarının da etkisiyle derneklerin yasal mevzuat sıkıntılarının pek çoğu giderilmiştir (Kaya, 2004).

Yine 1980 darbesinden sonra STK’ların sadece çevre hareketleriyle kısıtlılığı bitmiş, insan hakları ve kadın haklarını koruma gibi sivil toplum örgütlerinin kurulmaya başladığı ifade edilmektedir.

Birleşmiş Milletler’ in İnsan Yerleşimleri Habitat II. (1996) konferansı ile Türkiye Ulusal Rapor ve fiili Plâni ve STK - Özel Sektör- Devlet Etkileşimi, III. Uluslararası sivil toplum müesseseleri ilk olarak gerçekleştirilmiş ve bildiriler kitabı yayınlanmıştır. Böylelikle Türkiye’de sivil toplum olgusunun önemini Türk kamuoyunda önemli ölçüde algılanması gerçekleşmiştir (Arabacı, 2003:17). Günümüze gelindiğinde sivil toplum örgütlerinin, ülkemizde dünyayla paralel olarak geliştiğini görmekteyiz (Keyman, 2006: 4). Ancak (TÜSEV), Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı tarafından hazırlanan “Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesinde ” (STEP), belirtildiği üzere Türkiye’de sivil toplum hareketi, gelişiminin artmasına rağmen vatandaş katılımının az olduğu ve temsiliyetin göreceli olduğu tespit edilmektedir (ÖİK Raporu, 2018).

Rotamızın iki ayağını kapsayan bir örnek “*İstanbul Kültür Elçileri Derneği ile Gaziantep Üniversitesi’nin (GAÜN) ortaklaşa düzenlediği “Şehir ve Mülteci” konulu panelde konuşmacı Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin, ilk kez bir belediye bünyesinde sığınmacılar ile ilgili bir şube kurduklarını ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir*”.

Bu gelişmelerle beraber, göç alanında hizmet veren STK'ların genellikle temel ihtiyaçlara yönelik yardımların yapıldığı sanati araç olarak kullanıp psikolojik destek sağlayan, mesleki eğitim veren STK'ların sayısı yok denecek kadar azdır. Özellikle yaşlı, engelli, kadın, çocuk, LGBTİ+ gibi grupların sorunlarına, ötekileştirme, ayrımcılık, savaş gibi nedenlerle oluşan travmaların aşılmasında özel çalışmaların yapılması ve STK'ların daha fazla faaliyet çeşitlendirmesi göçmen ve mülteciler için önemlidir (Buz ve Çevik, 2020: 310). Sivil Toplum Kuruluşların kendi aralarında işbirliği içinde olmadığı, sahada ise aralarında koordinasyon eksikliği bulunduğu gözlenmektedir (Kutlu, 2013).

Toplumsal cinsiyete dayalı önceliklerin ve mülteci STK'larını özellikle kadınlara yönelik faaliyetler başlatmaya yönlendirmiş veya özellikle mülteci kadınları harekete geçirmeye özendirilen, kadınlara yönelik STK 'ların faaliyetlerine bakmalıyız. Lübnan'daki STK'ların işleyişini, destek olarak veya kendi güçleri ile uyguladıkları proje faaliyetlerini kavramak gerekmektedir.

1.1.3.4. Lübnan/Beyrut'ta Sivil Toplum Kültürü

Lübnan'da STK ve derneklerin dini, cemaat esaslı, büyük aile vakıfları, hükümetin aleyhine ya da lehine, kamu düzeninin temelinde her inanç grubunun kendine ait "hayırsever" bir ağı vardır. Ancak STK'ların çoğu kesinlikle apolitik duruş sergilemeyi ve herhangi bir din ve siyasi etkiden uzak kalmayı hedeflemektedir (Kaouès, 2012). Lübnan'da sosyal ve insani kalkınma alanında çalışan kuruluşlar arasında USAID (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) öne çıkmaktadır. Bu kurum, fonlarını tahsis eden ve faaliyetleri sırasında görüşlerini savunmayı düşündüğü ABD Kongresi'ne yakın bağımlılığını sürdürmesine rağmen, kararlarının özerkliğini iddia etmektedir. Buna ek olarak, sivil toplum kuruluşlarının dini ve siyasi alanlarda tarafsızlığı fikri, insanların inançlarına saygı adına edinilmiş görünmektedir (İriye, 2002).

Lübnan'da faaliyet gösteren birçok STK, daha çok sosyal alanda çalışan büyük Lübnanlı aileler tarafından kurulan vakıflar, aile dernekleri bulunmaktadır (Kaouès, 2012). Bunlardan Hariri, Fares ve Moawad vakıfları en önemlileri arasındadır. Ek olarak, Lübnan Halk Yardımı, Lübnan Sosyal Hareketi ve Amel bunların arasında yer almaktadır. Lübnan İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları ve İnsani Hukuk Vakfı, el Minbar el-Akhdar (The Green Tribune) gibi ekolojiyi teşvik eden örgütler de bulunmaktadır (Karam, 2006 ; Itani, F. ve Kiwan, H., 2009-2011).

Karar veren ve yeni bir yönetim kurulu seçiminden sorumlu olan genel organ, neredeyse tamamen mezhep ve mezhep dernekleri tarafından işgal edilmiştir. Başlarında dini veya mezhepçi bir lider bulunan bu derneklerin çoğu, kendi dar mezhep topluluklarına hizmet vermeye yöneliktir ve dini bir ataerkillik altında faaliyet göstermektedir (Salameh, 2014).

Lübnan'daki Nasawiya ve el-Minbar el-Akhdar dernekleri ve STK kolektifi olan Amel derneği, 1979 iç savaşından sonra doğmuştur. "Sivil" olarak nitelendirilen bu örgütlenme türü faaliyetlerini koordine etmek ve etkinliklerini artırmak için STK koordinasyonu ile bir araya gelmiştir (Karam, 2006). Ayrıca Lübnan STK Forumu, aralarında Lübnan Çocuk Yardımı Federasyonu da dahil olmak üzere on Lübnanlı örgütü bir araya getiren bir kolektiftir (Itani ve Kiwan, 2011). Lübnan Engelliler Yardım Derneği, Yüksek İslami Şii Cemaati Konseyi, Sünni (Dar al-Fetva), Maronit Manastır Tarikatı, Dürzi Sosyal Koruma Vakfı ve 1988'de kurulan Suriye ve Lübnan Evangelical Synod sivil toplum örgütleri, Life Center ve Tahaddi de bir Hristiyanlık mezhebi olan evangelist sivil toplum örgütleri olarak yer alır, bu örgütler bir kilisenin etrafında düzenlenmişlerdir (Kaouès, 2012). Bu STK'lar kozmopolit bir profile sahip olan Beyrut'un banliyölerindeki Bourj Hammoud ve Nabaa'da kurulmuştur. Bu kurumlar, sahada çok sayıda faaliyetler geliştirmişlerdir (Sébastien, 2004). Ayrıca, savaş sonrası Lübnan'ın mezhepçi sisteminin politik ekonomisi ve ideolojik hegemonyasına muhalifler (kadınlar, öğretmenler, kamu sektörü çalışanları, öğrenciler ve STK'lar) tarafından yürütülen mücadele ve çabaların nasıl sabote edildiği araştırılmıştır (Salloukh, vd., 2015).

Uluslararası kuruluşlardan biri olan Caritas, Lübnan'da yardım faaliyetlerini, insan haklarını savunmakla görevli STK'ların başında gelir. Caritas ve Lübnan devlet yetkilileri, özellikle Çalışma Bakanlığı, Genel Güvenlik ve İç Güvenlik Güçleri, şiddet veya kötü muamele mağduru göçmen kadınların acılarını hafifletmek ve mümkün olduğunca iyileştirmek için sürekli olarak yardıma devam etmektedirler. Ayrıca Caritas, cezaevinde tutulan mülteci kadınlar için bir kabul merkezi, ile psikolojik destek hizmeti oluşturmuştur (Itani ve Kiwan, 2011).

STK'lar yerel yönetim desteği alarak veya kendi güçleri ile uyguladıkları proje faaliyetleri ile cinsiyete dayalı önceliklere odaklanmışlar , özellikle kadınlara yönelik faaliyetler başlatmaya yönlenmişlerdir. Bir sonraki bölüm bu noktaya temas ederek, STK, göç ve toplumsal cinsiyet ilişkisini açıklamayı hedeflemektedir.

1.1.4. STK, Göç ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Göç edilen yerdeki ev sahibi toplum ile uyum sağlama sürecinde toplumsal cinsiyet bir etkidir. Kadın ve erkeğe farklı roller yüklendiğinden dolayı kültürel entegrasyonu cinsiyet rollerinden bağımsız ele alamayız. Toplumsal cinsiyet kavramı, davranışı ve rolü belirlenmiş bir beklentiye sahiptir (Yılmaz, 2018).

İstanbul'da mülteci kadın ve çocukların sorunlarına yönelik olarak STK'lar, sanat atölye ve faaliyetleri, psikolojik destek amaçlı sanat terapileri, sağlık ve dil konularında destek olarak toplumsal hayata uyumları sağlamaya çalışılmaktadır. Ancak Türkiye'de zihinsel engelli kadın ve çocukları kabul eden merkezlerde ise sadece Türkçe dili kullanıldığından, zihinsel engelli mültecileri desteklemenin ciddi şekilde sınırlı olduğu görülmektedir (Curtis ve Geagan, 2016: 6). Hatta bir erkek refakatçisinin izni olmadığında kadın mülteciler için hizmetlere ve faaliyetlere katılmaları reddedilen “engelli, reşit olmayan kızların” vakaları tespit edilmiştir (Curtis ve Geagan, 2016: 6; Rohwerder, 2018). LGBTİ+ topluluğundan olanlar ve mülteci kadınlar, ekonomik baskılar nedeniyle seks işçiliğine yöneldikleri çalışmalarda yer almaktadır (Samari, 2017: 263; Ördek, 2017: 29, 32, 62). Bir kısım mülteci kadınlar ise Türkiye'ye kaçışları sırasında insan ticareti mağduru olmuş şiddete

uğramışlar ya da istismar edilmişlerdir (Ördek, 2017:33; Healy, 2015:143; Mazlumder, 2014:11-38). Bu mağduriyetleri STK'ların dikkatli çalışması, profesyonel ekiplerin bireysel görüşmeleri ile ortaya çıkmış sonuçlardır.

Bu durum Lübnan'da farklı değildir. Lübnan'daki feminist kadın örgütlerine göre, kadına yönelik "ikinci sınıf insan muamelesi" tavrı kadın haklarında somut bir ilerlemenin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir (Khattab ve Myrntinen, 2017). Örneğin, KAFA (Yeter) Derneği, Kalkınma Eylemi Araştırma ve Eğitim Kolektifi (CRTD-A), Lübnan Demokratik Kadınlar Buluşması (RDFL) ve diğer bazı kuruluşlar Lübnan devletinin ayrımcılığı benimseyen, kadın hakları üzerindeki ataerkil otoriteyi protesto eden bir kampanya başlatmışlardır (Civil Society, 2019). Oysa Lübnan'daki kadın örgütlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik uzun bir mücadele geçmişi bulunmaktadır. Lübnan toplumunda kimi STK'ların sayesinde mülteci kadınların hakları ve ihtiyaçları gibi konularda hassas bir çalışma olduğu gözlemlenmektedir. Toplumsal cinsiyet eğitimi veren STK'lar, göçmen kadınların hakları konusunda bilinçlenmesine ve toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamalarına olanak sağlayabilmektedir. Lübnan'da, insani yardım ve kalkınma ortamlarında, kadına yönelik şiddet ve çocuklara yönelik şiddeti ele almak için çalışan KAFA (Yeter) ve ABAAD Cinsiyet Eşitliği Kaynak Merkezi, 2012'de yerlerinden edilen Suriyeli mültecilerin ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde yanıt verecek şekilde adapte olmuşlardır (UNICEF, 2016b). Ancak kadınların dini ve ataerkil düzenin baskısını her koşulda yaşadıkları görülmektedir (Pessar ve Mahler, 2003: 812-846). STK'ların psikolog, sanat terapisti, sanatçı gibi profesyonel çalışanların aracılığıyla mülteci kadınların öğrendikleri, kendi kültürel kodları ile göç ettiği ülkenin benzerde olsa geleneksel kültürel kodları arasında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çatışma yaşayabilmesine sebep olabilir.

Bu araştırma literatürdeki çalışmalara dayanarak mülteci kadınların toplumsal cinsiyete bağlı olarak katlanmış bir dezavantajlılık durumu yaşadıklarını göz önünde bulundurmaktadır. Buna bağlı olarak, STK'ların etkisiyle mülteci katılımcılara sunulan olanaklardan biri olan sanat terapileri ile göçmenlik deneyimi arasındaki ilişkiyi irdeleyecektir. Bu irdeleme öncesinde sanat ve göç arasındaki ilişkisellik bir sonraki başlıkta açıklanmaktadır.

1.1.5. Sanat ve Göç

Mülteci yaşamının sanatsal boyutu, yiyecek, barınma, temel sağlık hizmetleri, temel eğitim, vb. gibi acil ihtiyaçlarla karşılaştırıldığında kolaylıkla yok sayılabilir. Oysa sanatsal faaliyetin bir insan hakkı olduğu ve insan gelişimini ilerletme aracı olduğu uluslararası sözleşmelerce de tanınmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Madde 27 der ki:

“Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir” (insan hakları evrensel beyannamesi)

Sosyal ve kültürel haklar 1966’da Birleşmiş Milletler genel kurulu tarafından kabul edilmiş ve 1976 ‘da yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeye göre taraf devletler :

“a) Kültürel yaşama katılma, c) Sahibi olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal herhangi bir üründen doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkını (Madde 15)” imzalamışlardır.

"Mülteci" ve "sanat", "estetik" kavramlarının birleşimi, bir şekilde ulusal sınırları aşan, serbestçe dolaşan bir önerme değildir. Mültecilerin kendi hayatları gibi estetik uygulamalar da birçok kültürel, politik ve ekonomik kısıtlamalara tabi olan maliyetli bir iştir (Durrant ve Thamyris, 2007). Sanatsal faaliyetler, mülteci kampı sakinlerinin ve kamp dışında yaşayan mülteci katılımcıların (çocuk / kadın) yaşamlarında gözden kaçsa da önemli bir rol oynamaktadır.³

Bu çalışma mülteci kadın ve çocukların sanat işlerini, yaratıcılıkla yeni bilgi biçimlerine izin veren, iyileştirici bir uygulama alanı olarak görmektedir. Bu bağlamda

³ Örneğin, Sınır Tanımayan Palyaçolar ve Sınır Tanımayan Büyücüler çok sayıda mülteci kampında performans sergilemiştir. Hem kamusal hem de özel 'mekanları' boyayarak ve süsleyerek, mültecilere 'mekanları' dönüştürerek bir yuva hissi yaratmışlardır (clownswithoutborders.org)

mülteci kadınların sanatın iyileştirici yanına ulaşmalarında etkisi olan STK'lardan ve onların vasıtasıyla gerçekleştirilen sanat terapilerinden bahsedilecektir.

1.1.6. Sanat ve STK

Sanat, herkese ulaşabilen uluslararası bir araç ve dildir. “*Sanat, insanı parçalanmış bir durumdan birleşmiş bir bütüne dönüştürebilir*” (Fischer, E., 2012:47). Sanatsal etkinlikler ise, mülteci kadın ve çocukların streslerini attıkları, korkularıyla baş etmelerinde yardımcı, kendi aralarında ve çevreleriyle sosyalleşebildikleri bir dayanışma alanı sağlamaktadır. İnsanın duygu, düşünce ve davranışı, çizim, boyama veya diğer sanat etkinliklerini yapmak ile insan beyni bağlantı kurulabilmesine neden olabilir. Kişinin bireysel sağlığının olumlu yönde etkilendiğinin bilimsel bir araştırma olduğunu söyleyen Malchiodi, bağışıklığın yükselmesi ve stres seviyesinin azalması gibi resim ile yürütülen tedavilerde insan sağlığının olumlu yönde etkileyebileceğini söylemiştir (Malchiodi 2005: 16). Ayrıca sanat özbenliğin ortaya konulmasına katkı sunar.

“Resim sanatının işlevlerinden biri, kişilerin öz benliğini çizgi- renk aracılığı ile ortaya koymasıdır. Resim sanatı algıları geliştirerek, kişilerin kendilerini tanımalarını ve sağaltmalarına olanak sağlamaktadır (Bostancıoğlu ve Kahraman, 2017: 156).”

İnsan, kendini tamamlamak, gerçekleştirmek amacıyla pek çok sorunla uğraşmaktadır. İnsan gereksinimlerinin karşılanması için çabalar ve bu süreçte yaşadığı sorunlar, travma ve bastırılmış duygular kişiyi zorlar. Sanat terapisi de bu bastırılan duygulardan insanın arınmasına yardımcı olmaktadır. Sanatın iyileştiriciliğini kullanmak, travmatik duygularla görsel olarak yüzleşmek, sözel olarak ilgilenmekten daha başarılı sonuçlar sağlayabilir. Bireyin öz farkındalığını artırır. Sanat, duyguların aktarımında sözler kadar sınırlayıcı değildir. Duygu ve düşüncelerin, bilinçaltının hayal gücü ile birlikte aktarılma yöntemidir (Malchiodi, 2007; Kar, 2011; Rubin, 1999). Sanatın iyileştirici etkilerinin temelinde “sanat terapisi” ortaya çıkmıştır. Sanat terapisi, multidisipliner bir alan olarak tedavi edici

süreç ile yaratıcı sürecin birleşmesi sonucu bilinçaltına atılmış, baskılanmış duygu ve düşünceleri açığa çıkarmaktır (Kar, 2011). Bu alanda çalışmalar yapan (Hasgül, 2020) aktarımına göre, amaç kişinin kendi kendisini kelime kullanmadan simgelerle anlatabilmesidir ve bu iyileşme süreci olarak görülmektedir (Rubin, 1999; Malchiodi, 1998). Sanat terapisinin duygusal çatışmaları uzlaştırdığı, farkındalığı arttırdığı, sosyal becerileri geliştirdiği, kaygıyı azalttığı, öz-saygıyı arttırdığı tespit edilmiştir (American Art Therapy Association, 2007).

“(Barret vd., 2003) araştırmalarında mültecilerin anksiyetesini azaltmada psiko-eğitim, yaratıcı teknikler ve rahatlama tekniklerini içeren yaratıcı sanat terapisinin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Hasgül, 2020). Sanat terapisi çalışmalarında, ihtiyaca göre bireysel veya grup sanat terapisi seçilebilmektedir (Liz ve Lynette, 2005; Rousseau vd., 2005) sanat terapisinin göçmen çocukların üzerinde etkili olduğunu saptamıştır. (Ager vd., 2011) yaratıcı sanat terapisinin travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete ve duygusal problemleri azaltmada etkili olduğunu bulmuştur ” (Aktaran: Hasgül, 2020).

Sanat, kadın ve çocukların hem göç yolculuklarında hem de ev sahibi ülkelerdeki yeni yaşamlarında düşüncelerini ve duygularını ifade etmelerine olanak tanıyan bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Birinin ülkesinden kaçması, hem duygusal hem de fiziksel olarak birey üzerinde büyük bir baskı ve stres yaratmaktadır. Mültecilerle yapılan araştırmalarda travmaya bağlı stres bozuklukları, anksiyete ve depresyon gibi, duygusal problemler yaşadıkları tespit edilmiştir (Hasgül, 2020) . Örnek olarak Gaziantep ilinde gerçekleştirilen bir araştırma, çadır kentte yaşayan 352 Suriyeli mülteci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada mültecilerde travma sonrası stres bozukluğu görülme sıklığının %33.5 olduğu tespit edilmiştir (Alpak,G., Unal,A., Bulbul, F., Sagaltici,E.,Altindag ,A., Dalkilic ,A., Bez, Y., 2014). Mülteciler üzerinde ise özellikle mülteci çocukların travmalarını aşmada sanat terapisinin etkili olduğu tespit edilmiştir (Rousseau vd., 2005; Ager vd., 2011).

Birinin ülkesinden gönülsüzce ayrılması, hem duygusal hem de fiziksel olarak birey üzerinde büyük bir baskı ve stres yaratmaktadır. Örneğin, bir projede “sanatsal vücut haritalama tekniği” nin kullanılması ile katılımcıların mültecilik deneyimlerinden kaynaklanan duygusal ve psikolojik acıyı sanat yoluyla ifadelerine izin verdiği tespit edilmiştir (Shanneik, 2019). Sanatın iyileştiriciliğini kullanmak, travmatik duygularla görsel olarak yüzleşmek, sözel olarak ilgilenmekten daha başarılı sonuçlar sağlayabilir. Bireyin öz farkındalığını artırır. Duyguların aktarımında sözler kadar sınırlayıcı değildir. Duygu ve düşüncelerin, bilinçaltının hayal gücü ile birlikte aktarılma yöntemidir (Malchiodi, 2007). Bu aktarma hali bir boşalma, arınma halidir ve katarsis tarifidir. Antik Yunan’dan beri sanatsal aktiviteler, drama, dans, müzik, hikaye ve resim yapma insanları bir araya getirir, arındırıcı bir deneyim yaşatır. Özellikle sanat materyallerini tanıma ile geleneksel tedaviyi birleştiren dışavurumcu sanat terapisi, kişilerin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerini sağlayabilir (Uğurlu, 2015).

Yaşadıkları koşullar dolayısıyla dezavantajlı mülteciler yaptıkları el işleri, resimler, diğer bir deyişle sanat projeleri aracılığıyla öğrendikleri hakkındaki düşüncelerini ifade edebilirler. Bu projelerde belirli konularla ilgili çizimler, resimler ve model yapılar oluşturabilirler (Seefeldt, 1977). Aynı zamanda sanat, katılımcının yaratıcılığını, becerilerini geliştirir ve farklı kültürleri anlamalarına da yardımcı olabilir (Wortham, 2006). Sanat, mülteci kadın ve çocukların göç sırasında ve göç ettikleri ev sahibi ülkelerdeki yeni yaşamlarında düşünce ve duygularını ifade etmelerine olanak tanıyan bir araştırma yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Sanatsal aktivite, resim, kolaj gibi iki boyutlu etkinlikler ile asamblaj⁴, kil ve oyun hamuru gibi üç boyutlu etkinlikleri içermektedir. Sanat süreci, katılımcıların duygularını ve fikirlerini görsel olarak ifade etmelerine ve kendilerini daha iyi anlayabilmelerine (Jackman, 2005) yardımcı olur. Resim sanatı sözler kadar

⁴ Asamblaj: doğal veya hazır malzemelerin parçaların bir arada kullanılarak oluşturulan sanat işlerine denir.

sınırlayıcı değildir, duyguların dışavurumu ile kişinin öz farkındalığını artırmaktadır (Malchiodi, 2007). Sanat programı bileşenleri duyuşal deneyimler, güzel ve yaratıcı uygulamalar, uygun malzeme, alan ve zaman kullanabilme, sanatçı ve farklı sanat tarzlarını tanıyabilme olanağı verebilir (Shirma, 2002).

Resim 1: Çocuğun Gözünden Savaş, 2017 (Fotoğraf : Stephen Petegorsky)

Kaynak: Natali Wazir, U.S. Department of State, medium.com

Suriye'deki iç savaş sırasında yaralanan Suriyeli bir çocuğun resmi, bir sanat terapisi sırasında tamamlanmıştır⁵.

Beyrut'ta gönüllü sanat terapisti Dania Fawaz' ın, Al Jazeera' ya verdiği röportajda çocukları savaş hakkında konuşmaya zorlamamanın, bunun yerine onların kendine gelmeleri için zaman vermenin ya da bu sürece metaforla yaklaşmalarına izin vermenin önemli olduğunu söylemektedir (Fawaz, 2017). Sanatın mülteci çocukların travmalarının çözülmesindeki faydalarına dair konuşmasında, İşid' in şiddetine maruz kalmış 12 yaşındaki bir çocuk için :

⁵ Alıntı: Natalie Wazir, Ürdün ve Suriye'deki Konvansiyonel Silah İmha Programları Yöneticisi, Silahların Kaldırılması ve Azaltılması Dairesi, Dışişleri Bakanlığı Siyasi-Askeri İşler Bürosu

"Bir uçak geçse, Suriye'de olduğu gibi, eğilip dehşet içinde çılgık atacak şekilde tepki verirdi. Sonunda, bu tedavi sürecine katılarak resim çizmeye başladı. Çizimleri hala Suriye'ye aitti, ancak arkadaşlarıyla oynamaya başladığı zamanlarda mevcut sınıfını ve arkadaşlarıyla olan mevcut etkileşimini çizmeye başladı. Sanat terapisi yapıldığından beri tek başına dışarı çıkabiliyor, sınıfta oturabiliyor ve arkadaş edinebiliyor. Yani yolumuza devam ettik, bu gerçek dönüşümü gösteriyor " demiştir (Fawaz, 2017).

Resim. 2: Lübnan-Beyrut'a göç ile gelen S.W.'nin resmi, 2017

Kaynak: www.vice.com

Beyrut'a göç ile gelen genç bir kız olan S. W. yaptığı resimde annesinin kafasına silah dayanırken bir kızın annesinin elini tutuşunu resmediyor. Resminde yağmur yağıyor ve bir helikopter bir eve ateş açarken, iki küçük çocuk muhtemelen ölü olarak çimenlerin üzerinde yatmaktadır. Kağıdın ortasında iki kişi kaçarken çizilmiş, ancak arkalarında bir tank onları hedeflemiş görünüyor.

Beyrut'taki çocuk mülteciler, savaşın psikolojik yaralarını yaratıcı ifadelerle aşmaya çalışmaktadırlar. Beyrut şehir merkezinin bir semtinde "Karanlığa Karşı Işık" adlı sergide mülteci çocukların resimleri sergilenmiştir⁶.

⁶ (Al Jazeera haberine göre bu resimler İngiltere-West Yorkshire'daki bir sergide gösterilmiştir.)

Kırk üç göçmen çocuk, renkli yorumlarını, birlikte oynayan çocukları ve aile bağlarını tasvir eden yaklaşık 166 çizim ve kil çalışmaları üretmişlerdir.

Sanat temelli araştırma literatürü, verilerin sözlü ve sözel olmayan unsurları dolayısıyla sanat formunun yorumlanması ve kişinin kendi ile arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Sanatsal faaliyet, özellikle aktif katılımı içeren etkinlikler, katılımcı mültecilerin bütüncül refahını ele almak için araçlar sağlayabilmektedir (Nutinen, 2003).

Bradley Secker'in Washington Post'taki 14 Aralık 2012 tarihli haberine göre, Gaziantep'te savaş çocuklarının rehabilitasyonuna yönelik bir dizi uygulamadan bahsedilmiştir. Psikologlar Gaziantep'te çocukların duygularını olduğu gibi ifade edebilmeleri için onları cesaretlendirmektedirler. Çocukların zihin sağlığını ölçmek için onların yaptıkları resimleri incelemektedirler.

Bunlara ilişkin birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

Resim. 3: Gaziantep'te mülteci bir çocuğun sanat terapisinde çizdiği savaş resmi.

Kaynak : Bradley Secker/ The Washington Post, 2012 (Suriyeli çocukların okulda çizdikleri resim örnekleri, Gaziantep,Türkiye)

Resim. 4: Gaziantep'te mülteci bir çocuğun sanat terapisinde çizdiği silahlı çatışma resmi.

Kaynak : Bradley Secker/ The Washington Post, 2012 (Suriyeli çocukların okulda çizdikleri resim örnekleri, Gaziantep,Türkiye)

Pek çok mülteci okulunda, çocukları korkularını ifade etmeye ve normallik duygusunu yeniden kazanmaya teşvik eden oyun odaları ve sanat programları vardır. (Bradley Secker / Washington Post için 14 Aralık 2012 , Gaziantep)

Resim. 5: Gaziantep'te mülteci bir çocuğun sanat terapisinde çizdiği silahlı çatışma resmi.

Kaynak : Bradley Secker/ The Washington Post, 2012 (Suriyeli çocukların okulda çizdikleri resim örnekleri, Gaziantep,Türkiye)

İstanbul'da travmaya maruz kalmış çocuklara yönelik 2014'de yapılan “Travmaya Maruz Kalmış Çocuklar için Sanat Terapisi” projesi ile savaşın yaşattığı kayıp, şiddet ve göç gibi çeşitli travmatik olaylara maruz kalmış mülteci çocukların travmalarıyla baş edebilme yöntemlerinden olan sanat terapileri ile çocuklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma sırasında, çocukların sanata alışması için zaman gerektiğini ve ilk başta, çocukların çizimlerinin milliyetçi bir çizgide aile, vatan, bayrak, ev gibi çizimlerinin olduğu izlenmiştir.

Resim 6: Travmaya Maruz Kalmış Çocuklar için Sanat Terapisi/ İstanbul, 2014

Kaynak: “Project Lift” projesi, Sakıp Sabancı Müzesi ve Maya Vakfı

Resim 7: Suriyeli mülteci çocuklarla duvar resmi, Beyrut, 2016

Kaynak: Al Jazeera, Beyrut, 2016

Lübnan, Beyrut' ta Suriyeli çocuklarla yapılan duvar resimleri örnekleri savaşın unutulmasını sağlamaya çalışmaktadır. Hala Beyrut'ta, Shatila kampındaki merkezin duvarlarında çatışma, ölüm veya yıkım tasvir eden birçok duvar resmi görülebilmektedir.

Mülteci çocuklarla sanat terapi çalışması yapan terapistlerin deneyimlerinden yararlanarak oluşturulan temalar (1) ses verme; (2) güveni yeniden inşa etmek, yaraları açmak; (3) hikayeleri paylaşmak, acıyı iyileştirmek; (4) kimliği keşfetmek, yeni-benliği keşfetmek; (5) sanat terapisini anlamak olarak belirlenmiştir (Akthar ve Lovell, 2018:139-148). Sanat sayesinde, özellikle mülteci çocuklarda görülen travma, depresyon, süreklilik kaygısı belirtilerinin eski ağırlığının kalmadığı yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir (Çayhan, 2020). Sanat terapisinde resim çalışmalarının kullanımının yararlarına örnek olarak, mülteci çocukların resim yoluyla duygularını dışa vurmada başarılı oldukları gözlemlenmiştir (Fawaz, 2016).

Mülteci kadınlardan 56 yaşındaki Suriyeli mülteci Amina' nın yaşadığı Shatila mülteci kampında yaptığı içi pamukla doldurulmuş bez bebeklerin üzerlerine titizlikle işlediği balık pullarını ve geride bıraktığı komşularının, arkadaşlarının hafızasında kalan bir özelliğini resmettiği görülmektedir (UNHCR, Houssam Hariri, 2017). Her bez bebeğin bir ismi vardır ve o isim geride bırakılan bir komşunun hikayesini anlatmaktadır. Örneğin bebeğin üzerine işlenmiş erkek portresinin komşusunun savaşta ölmüş kocası yada oğlu olduğu öğrenilmektedir. Üzerindeki yapraklar, çiçekler komşusunun memleketindeki bahçesini, ağacını tasvir etmektedir.

Foto 1: H. Hariri, Beyrut, 29 Mart 2017

Kaynak: www.vice.org.

Shatila kampında yapılan “Gerçekliğin İşlemecileri” isimli projede gerçek fotoğrafların kumaşlar üzerine fotokopi baskısı nakış iplikleri ile işleyen kadınlar aşağıdaki fotoğrafta görülmektedir.

Foto 2: Gerçekliğin İşlemecileri Aglaia Haritz ve Abdelaziz Zerrou, Beyrut, 2015

Kaynak: <https://www.al-monitor.com>

Florence Massena Haberi (Lebanon Pulse), nakışçılar-of-actuality.com/ Mart-Nisan 2015 tarihleri arasında Beyrut'ta gerçekleştirilen “Gerçekliğin İşlemecileri”⁷, (Obroiders of Actuality) adlı projesi için bir nakış parçası üzerinde çalışılıyor.

Foto 3: Dalia Khamissy, Shatila kampında Suriyeli mülteci kadınlar bir işlemeyi dayanışma içinde birlikte yapmaktadırlar.

Kaynak: Caritas, Beyrut, 2019⁸

⁷ Art Residence Aley ve Lübnan'daki İsviçre Büyükelçiliği, (<https://www.al-monitor.com/Shatila'daki> Basmeah wa Zeitooneh derneğinden Suriyeli mülteci kadınların Beyrut'ta gerçekleştirilen projesi, Fotoğraf: Omar İmam, 2015.(Al-monitor, embroiders-of-actuality.com/) /Erişim Tarihi:03/03/2021

⁸ Caritas 1897'de Almanya'da, Adını Latince şefkat anlamına gelen bir kelimedenden alarak kurulmuştur. Dünyanın en büyük yardım ve kalkınma ajanslarından biridir. 200 ülkede birbirine bağlı 160'tan fazla örgütün oluşturduğu küresel bir konfederasyondur. Caritas Internationalis, üye kuruluşların katkılarıyla ve özel bağışlarla finanse edilmektedir. Caritas'ın faaliyetleri arasında kişisel belgelerin güvence altına alınması, ihtiyaç sahiplerine gıda yardımı sağlanması ve sel, deprem ve mülteci akını gibi acil durumlara müdahale edilmesi için yardım projeleri yer almaktadır. Caritas'ın katıldığı mülteciler sadece tıbbi yardım, yemek ve erzak değil, aynı zamanda kişisel destek de vermektedir. Caritas Lübnan Beyrut, kadın ve çocuğa terapi sağlamak için iki yeni proje başlatmış olup katılımcılara grup ve sanat terapisinden yararlandırmışlardır. Caritas, istismara uğramış kadın ve çocukları, psikolojik tedaviden de yararlanacakları güvenli bir barınağa yönlendirmektedir.

Foto 4: Fida, Beyrut/ 2015

Kaynak: <https://www.aljazeera.net/>

"Kenar işlemeli Kimlik" projesi için Shatila' da yaşayan Suriyeli mülteci kadınlardan kimlik fotoğraflarını işlemeleri, çoğunun herhangi bir kimlik belgesi olmadığı için hepsi kumaş üzerine çizilen ve işledikleri öz çekimler yapmışlardır. Her kadın renk ve nakış modelini seçmiştir. Çalışma sırasında kişisel hikayelerini, sürgüne bakışlarını, savaşı ve şu anda yaşadıkları kırılgan durumu anlatmışlardır.

Foto 5: Kenarı Nakışlı Kimlik, Beyrut, 2019

Kaynak: <http://embroiderers-of-actuality.com/portfolio/beirut-works/>

Birinci Bölüm Sonuç

Bu bölümde göç, mültecilik, toplumsal cinsiyet, sivil toplum, sanat ve göç ilişkiselliğine dair temel kavramlar açıklanmış ve alanda yapılan çalışmalar işaret edilmiştir. Toplumsal cinsiyete dair düşüncelerinin geliştirilmesi için, göç ve mültecilik daha çok araştırma gerektiren bir alan olarak kalmaktadır. Mülteci kadınların anlam dünyalarında meydana gelen değişimin olumlu ve olumsuz yönlerinin ortaya konması çalışmaya katkı sağlama amacını taşımaktadır. Bu disiplinler arası çalışmada, göç araştırmalarını toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alarak bu kapsamda, ev sahibi ülke vatandaşlarının mültecilerle karşılıklı paylaşım ve dönüşümlerine; barış içinde ve bir arada sanat pratiği yapmalarına imkân veren güçlenme alanlarına, dayanışma örneklerine bakılacaktır.

Çalışma, göç, mültecilik ve toplumsal cinsiyet üzerinden mülteci kadın ve çocukların travmaları sanat aracılığıyla dönüştürülebilir mi? sorusunun cevabını Aristoteles'in Poetika'da bahsettiği Katarsis Teorisi üzerinden açıklanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, bir sonraki bölüm bu teorinin açıklanmasını içermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KATARSİS TEORİSİ

Giriş

Çalışmanın teorik arka planının aktarılacağı bu ikinci bölümde göç, mültecilik ve toplumsal cinsiyet üzerinden mülteci kadın ve çocukların hayatlarında sanatın dönüştürücü rolünün incelenmesine bağlı olarak Katarsis Teorisi açıklanacaktır. Çalışma, katarsisin toplumsal cinsiyet ve sanatla ilişkisinden yola çıkarak, mültecilerin katılımıyla yapılan sanatsal aktivitelerin onların hayatında nasıl değişimlere yol açtığını incelemeyi hedeflemektedir. Bu faaliyetlerden faydalanan mülteci kadın ve çocukların katıldıkları sanatsal aktivitelerin anlam dünyalarında bir değişim yaratıp yaratmadığı katarsis temelinden açıklanacaktır.

Sanatsal faaliyetlerle sosyalleşen mülteci kadın ve çocukların anlam dünyalarındaki değişikliğin tespit edilmesi ve uyum sağlamada etkisinin sonuçları tespit edilecektir. Belirtilmesi gereken bir önemli husus da bu çalışmada katarsisin, psikoloji bilim alanı bakımından ele alınmadığıdır. Bu çalışma katarsisi sosyal faktörlerle ve sosyal hizmet uygulamalarıyla bağlantılandırarak ele alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Aristoteles'in Katarsisi, acıma ve korku duygularının açığa çıkmasıyla, ilişkilendirmeyi empati ile Suriye savaşının getirdiği göç ve mültecilerin yaşadıkları kayıp ve keder; yasın tutulması, baş edilmesi gerekli olan sorunlar; barınma, taciz, dayak, göç edilen yerdeki dili kullanamama, entegrasyon zorluğu, kaygı, korku ve çaresizlik gibi duygulardan oluşan baskı ile Katarsis'in ilişkilendirilmesini kapsamaktadır.

2.1.1. Katarsis Tanımı

Çalışmanın teorik altyapısını oluşturacak olan Katarsis teorisi⁹; genel olarak "arınma", "temizlenme", "duygusal boşalma" veya "boşalma" anlamlarına gelen 'katarsis' (catharsis); gerilimin son bulması ve rahatlama süreçlerine işaret etmektedir. Eşanlamlı olarak "abreaksiyon"¹⁰ terimi katarsisi açıklamaktadır. Katarsis, özellikle öfke veya diğer olumsuz duyguları bastırırken duygularınızın ifadesine atıfta bulunur. Terim ilk olarak psikolojide Sigmund Freud tarafından kullanılmış ancak aslı eski Yunanistan'a kadar uzanmaktadır.

Yunan mitolojisinin on iki büyük Olympos Tanrı'sının ve Roma mitolojisine 'Jüpiter' olarak geçmiş olan Zeus'un sıfatlarından biridir. Antik dönemde, ruhun arındırılmasını ifade eden 'katarsis', bu anlamıyla, insan zihninin, bilincinin ve bilinç dışının tamamının içinde biriken baskının ortadan kaldırılmasına çalışmaktadır'' (Gürel ve Mutur, 2007; Mercatante, 1988).

The Poetics of Aristotle, katarsis hakkında kelimenin tam anlamıyla şunu söyler: "*Trajedi, önemli ve eksiksiz bir eylemin taklididir <...> ve bu tür tutkuları acıma ve korku yoluyla arındırmaktır*" (Aristoteles, 1984: 651).

Aristoteles'in Poetika kitabında 'katarsis'e tanım ya da yorum yapılmadığı için dört değişik varsayım üzerine çalışılmıştır: Ahlaki, tıbbi, yapısal ve entelektüel

⁹ Aristoteles ve Katarsis :Aristoteles (M. Ö. 384-322) on yedi yaşında Platon'un Akademisi'ne girer. Atina'ya geldiğinde yirmi yıldan beri varlığını sürdüren Akademi ile tanışan Aristoteles'in, Platon felsefesinden ne denli etkilendiği Aristoteles tartışmalarının odağında yer alır.⁴ Aristoteles'in Akademide geçirdiği son yıllar, politik nedenlerle sıkıntılı geçer. Aristoteles, Atina'yı terk eder ve Assos'a gider. M. Ö. 322'de uzun süredir muzdarip olduğu mide rahatsızlığı nedeniyle altmış iki yaşında yaşama gözlerini yumar. Aristoteles Platon'un Akademisinde yirmi yıl gibi uzun bir süre bulunmasına karşın başlangıçtan itibaren Platoncu felsefeden bağımsız bir anlayışa sahip olmuştur. Bu anlayış, Aristoteles'in Akademi'nin başına getirilmemesinin belki de asıl nedeni olması yanında en güçlü şekilde kendi eserlerinde izlenebilir (1447a :1-13).

¹⁰ Abreaksiyon :Unutulmuş ya da bastırılmış anı ya da deneyimlerin bilinç dışından bilince getirilmesine, eşzamanlı olarak duyguların açığa çıkmasına (release), kaygı ve gerilimin boşalmasına (discharge) ilişkin süreç. Psikanalizde, abreaksiyon, bastırılmış olanları bilince getirme, bu sırada duyguları açığa çıkarma ve bunları katartik bir şekilde ortadan kaldırmada kullanılır. bakınız: psikanaliz, katarsis. (Psikoloji Sözlüğü)

terimler. Katarsis'i yapısal veya entelektüel terimlerle tanımlayanlar görüşlerini genel trajedi üzerine kurmuşlardır. Aristoteles'e göre trajedi, bir insan eyleminin hikayesini sahneye aktaran en ulu sanat biçimidir. Trajik eylemi izlerken seyirci her türlü duyguyu yaşar ve sonunda "katarsis" oluşurdu" (Aristoteles, 2005: 1449b25). Dolayısıyla, insan katarsisi (human catharsis) , bedende ve dünyada aktif olan sevgi, anlayış ve kendini yönetme kapasitesine sahip somatik bir varlığa atfedilebilen, alışılmadık bir insan olgusudur (Heron, 1977). "Poetika" da geçen tragedya tanımında uyandırılan duygu bağlamında iki duygudan söz edilir. Bu duygulardan ilki olan korku hissini nabzın hızlanması, ürperti gibi fizyolojik tepkilere yol açmasından bahseden "Poetika" metni katarsise vurgu yapar. Bu görüşe göre Aristoteles korkuyu, tehlike endişesi ile ilişkilendirmektedir. Tehlike endişesi izleyicide aynı zamanda acıma duygusu uyandıracaktır. Çünkü kişinin kendisine yönelik bir tehdit nasıl korku uyandırıyor, başka birinin başına gelen bir felaket de acımaya neden olacaktır¹¹.

¹¹ Mimesis: Epik, tragedya, müzik, resim, dans taklittir ve birbirlerinden üç yönden farklılık gösterirler: Taklit edilen nesnelere, ortam ve taklit üslubu. Tragedya, ses alanında (kelimeler, ritim ve harmoni) "bizden daha iyi" olan insanların eylemlerini taklit eder. Aristoteles insanın canlılar içerisinde taklide en uygun canlı olduğunu ve tüm insanların taklit yoluyla öğrendiğini ve haz aldığını söyleyerek taklit sanatlarını herkes için geçerli bir insani özelliğe dayandırır da, taklide yönelik özel bir yeteneği olan insanların farklı Şiir janrları yaratma ve mükemmelleştirme (Bkz. Janko, Aristotle on Comedy: Toward a Reconstruction of Poetics II, London and Berkeley, 1984). "İnsan doğası tam bir baskı altında çok daha şiddetli olan duygulara tabidir fakat bu duygular makul ölçüde, güvenli ve haz verici şekilde tatmin edilebilir. Nitekim komedyalar ve tragedyalarda diğer insanların duygularına tanıklık ederek kendi duygularımızı dizginleriz, yatıştırırız, arındırırız." (Jacob Bernays, Zwei Abhandlungen, p. 40, Berlin, 1880; A. W. Benn, 1914, "Aristotle's Theory of Tragic Emotion", Vol. 23, No. 89, Jan., s. 85). Özet: Poetika VI. bölümde Aristoteles ana konuya, tragedyaya döner. Tragedyayı "eylem yapanları taklit eden, bunu da bir anlatım aracılığıyla değil uyandırdığı acıma ve korku aracılığıyla, bu tür heyecanların katarsis'ini sağlayarak yapan bir taklit" (1449b 27) olarak tanımladıktan sonra tragedyanın altı niteliksel kısmını ele alır. Önem sırasına göre bu kısımlar öykü, olayların düzenlenmesi, kişilikler kişinin ne türden tercihler yaptığı gösterilir, düşünce, insanların bir gösteri yapma ya da bir fikir beyan etme aracı), sözlü ifade (dil aracılığıyla ifade), şarkı söyleme ve sahne düzenidir (1450a 10). Aristoteles, öyküyü kişiliklerden ayrı tutar ve öykünün üstünlüğünü vurgular. Öykü, yaşamın ya da insanların değil, eylemin taklididir. Öykü, tragedyanın "ruhu" dur. Oysa kişilikler önem sırasında ikinci gelir, tıpkı çizim taslağına renklerin sonradan eklenmesi gibi. Aristoteles daha da ileri giderek tragedyanın kişilikler olmaksızın oluşturulabileceğini fakat öykü olmaksızın asla gerçekleştirilemeyeceğini öne sürer. Bu ifadenin nasıl ele alınması gerektiği konusunda çok sayıda tartışma gelişmiştir öykü yapılarına dair kuralları belirler. XV. bölümde yer alan kişilikler tartışmasından sonra Aristoteles, XVI. bölümde öyküye döner. XVII. bölümde ise öykü düzenlemesine dair başka kurallardan bahsedilir. XVIII. bölümde trajik öykünün iki kısmı arasındaki farklılığa değinilmiştir: Karmaşıklık ,tragedyanın başından talih ya da talihsizliğe geçiş anına kadarki kısım) ve çözülüm . XIX. bölümün başında "düşünce" ye kısaca değinildikten sonra XIX- XXII. bölümlerde epik tartışması yer alır ve epik tragedya ile kıyaslanır. XXV. bölüm Şiirsel sorunlara ve çözümlerine odaklanır ve

Nietzsche, ise ‘Aristoteles'e Saygımla’ (§80, uyarlanmış; orijinalde vurgu) diyerek Aristoteles’in korkuyu, tehlike endişesi ile açıklamasını ve *The Birth of Tragedy*'de Aristoteles'in katarsisinin doğumunu sağlayan trajedi hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir (Nietzsche, 2021). Nietzsche'ye göre, ilk olarak ‘‘acıma’’ ve ‘‘korku’’ acı verici deneyimlerdir ve bu trajedi sanatındaki gerçek hazzı ‘‘estetik’’ ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak Nietzsche, Aristoteles'in trajediyi yanlış tanımladığını iddia ederek, katarsisi "duyguların arındırılması" olarak kabul etmiştir (Anton, 1993). Nietzsche, trajediyi insanlarda ürkütücü ve çözülmez çatışmalar üreten, gizli ilkel güçleri yansıttığını düşünen romantik bir kuramcıydı (Heron, 1977). Nietzsche, zulüm ve ıstıraba rağmen hayatın yaşamaya değer olduğunu savunmuştur (Kaufmann, 2000).

Sonuç olarak Aristoteles'in, bir tedavi olarak "temizleme" fikrine dayanan arınma anlayışından bir birey kendi başına tedavi arayabilirse de, iyileşmesi bir tür güvenli sosyal etkileşim gerektirecektir. Katarsis, estetiğin bir parçası olarak ortaya çıkarak zaman içinde bir iyileşme süreci olarak işlev görmeyen daha geniş, bütünsel yolunun bir işaretidir (Spens, 2021). İnsan toplumları toplumsal travmayı iyileştirmek için drama ritüelini kullanmalarından yola çıkarak Aristoteles'in orijinal dramaturjik geleneğine geri dönen Scheff (1979) yaptığı bu çalışmadan bir arınma teorisi geliştirmiştir. Bu fikrin anahtarı, katarsis'in ortak bir deneyim olduğuydu (Scheff,1979).

Bu çalışma, mülteciyi özne olarak, kişisel deneyimleriyle istenmeyen duygulardan arınması (katarsis etkisi) Aristoteles'in "Poetika"sı üzerinden bağlantı kurularak incelenmiştir. Freud'un savıyla, katarsisi sanatsal yolla deşarj olmanın Nietzsche'nin dediğiyle, zulüm ve ıstıraba rağmen hayatın yaşamaya değer olduğunu savunmaktadır (Strachey, 1953; Kaufmann, 2000).

‘‘Poetika’’, XXVI. bölümde epik ve tragedya karşılaştırmasından sonra tragedyanın üstün olduğu argümanı ile sona erer.

2.1.2. Katarsis ve Sanat

Platon tarafından ortaya atılan “mimesis” kavramı sanatı ifade eder. Aristo’ya göre sanatın amacı, Mimesis ile “taklit” ve katharsis ile arınmanın ortaya çıkarılmasıdır. Aristo’nun görüşüne göre, insanlar bilme arzusunun verdiği hazzı sanat sayesinde elde edebilmekte ve ayrıca insanın temel özelliklerinden birinin poesis (yaratma) olduğunu ifade etmektedir (Bağır, 2018).

Aristoteles’ in estetik kuramı, bir tehlike olmakla itham edilen güzel sanatların denetim altında tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Sanatı kapsayan iyileştirme ritüelleri, genellikle acının (yeniden) deneyimlenmesini içermektedir (Petrillo ve Winner, 2005). Dolayısıyla trajedisi içinde katarsisi barındırır. Aristoteles’ in trajedyası, “İnsanın bütünlüğünün parçalandığı, insansal idealin kaybedildiği durum” olmaktadır. İnsanlığın içinde bulunduğu bu durumsa filozofların görüşleri bağlamında, dünyaya doğmuş olmaktadır” (Tunalı, 1984: 420). Sanat eserinin insana hissettirdiği “trajik haz” ise bir yaratma çabasıdır. Trajik olayların, insanoğluna acıyla hazzı beraber hissettirmesinin sebebidir (Petrillo ve Winner, 2005). Aristoteles’in Poetika’da bahsettiği katarsis, sanat yoluyla duyguları uyararak bir arınma ve haz sağlamadır. Geleneksel anlayışın sanattan beklentiside budur (Aristoteles, 1987).

Sanat nasıl katarsisin doğası olur? Aristoteles’e kadar dayanan, travmaların doğurduğu olumsuz duyguların estetik deneyimler sayesinde arınması anlamındaki “katarsis”, sanatta duyguların arınmasının temsilidir. Dolayısıyla sanat, katarsis ile duygulardan arınma imkânı sağlamaktadır. Bu noktada sanat eseri, estetik katarsis’e neden olmaktadır. Aristoteles’e göre estetiğin eseri olan katarsis, kendisini tanımaktan ibarettir, bu da "koru ve merhamet" in ta kendisidir (Bağır, 2018). Verono ve Sullivan (2008), arınmayı, öfkenin azalmasıyla sonuçlanan duygusal bir ifadenin ardından bir duygu ya da salıverme olarak tanımlamıştır. Sanatın amacı ise Aristoteles’e göre insanın güçlüklerle, tehlikelere dayanabilme gücünü artırma olarak bir “arınma”dır. Bu arınma ruhumuzun boşalmasıyla meydana gelir ve sanat böylece estetik değil etik bir haz yaratmış olur (Tunalı 1983, 114).

“Eudemos'a Etik”te katarsisin olasılıklarına göre, Aristoteles sanatın iyileştirici bir kavram olarak önemli bir yere sahip olduğunu kabul eder.Tragedya içerisinde kullanılan kader olgusu ise acı veren oldukça olumsuz bir durumun gösterilmesi demektir. Bu bağlamda bireyin paramparça olmuş bütünlüğü katarsis sayesinde bireyde oluşan arınma duygusu “etik” bir arınmadır (Aristoteles, 2015).

Nietzsche, F. ise “Tragedya'nın Doğuşu” , "The Birth of Tragedya " adlı eserinde sanatı tragedya üzerinden ele alır ve yaşamın içindeki ayrıca sanattaki çatışmayı Yunan tanrıları Apollon ve Dionysos'e bağlar. Dionysos coşkuyu simgelerken, Apollon ise bu coşku taşkınlığı dizginleyen, denge ve ölçünün simgesidir.

“Sanatın gelişimi “coşku ve ölçü” ikiliğine bağlı olarak Yunan bilgisine göre (Dionysos) müziğin sanatı ile denge kabul edilen (Apollon) arasında çatışma içerdiği, onların bu iki sanat tanrısına, Apollon ve Dionysos'a dayanır (Nietzsche, 2005, s.26).”

Apollon'u en iyi dışa vuran sanat türü plastik sanatlardır. Tragedya'da bahsi geçen acıma ve korkunun oluşması ve boşaltılması yoluyla elde edilen katarsis, estetik deneyimin pürüzsüz yüzeyini bozmakla tehdit eder (Porter, 2016). Bu, Aristoteles'e karşı bir argüman olmamakla beraber sanatın (drama) ruhsal yaşamımızın özel bir gerçekliğini yaratabileceğini ve bunun “öteki' nin keşfine gitmekle olduğunu ifade etmektedir. Bu çıkış yolu, Yunan trajedisinde koro halinde sunulan trenos (ağıt) aşamasıdır (Heron, 1977).

Sanat, duyuşal dünyayı arındırabilir (katarsis) ve yönünü düzeltebilir (Farokhi, 2011). Katarsisi dışa vuran birçok yöntem insanın kendini sanatla tanımlaması yoluyla sanat terapisi uygulanır. Sanat terapisi, insanın bilinçaltında kalan açığa çıkamamış duygu ve düşüncelerinin sanat yoluyla dışa vurulabileceğini savunmaktadır (Eren, 1998: 24). Dışavurumcu sanat terapisinde çizim, heykel, resim veya başka bir sanat formu yapmak acı verici veya rahatsız edici duygulardan kurtulmayı sağladığı için katartik olabilir. Ayrıca, katarsis'in danışmanlıkta dışavurumcu sanatın kullanımıyla yakından ilişkili terapötik bir unsur olduğunu belirtmiştir (Malchiodi, 2008).

Sanat terapisi karmaşık duygu ve düşünceleri açığa çıkararak onlarla baş etmeyi ve kişinin kendisinin farkındalığını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca kişiye iç görü sağlamayı çalışmaktadır (Eren, 1998: 9). Güzelliğin insan yaşamı için önemi görüşü, kişinin birbirleriyle ve çevresiyle etkileşime girdiğinde davranışlarına yansıyan olumlu etkiler verir. Bu, Triyanto'nun (2016:7) sanatın estetik farkındalık veya duyarlılık geliştirmede, yaratma veya yaratıcılık gücünü geliştirmede ve bir çocuğun kendini ifade etmesinin bir yolu olmada bir araç olarak çok önemli bir işlevi olduğu görüşüyle uyumludur. Maslow' un (1987: 78) estetik ihtiyaçların kişinin kendi resmiyle güçlü bir ilişkisi olduğu şeklindeki ifadesiyle ilgilidir. Bu, bir sanatın insan yaşamında pozitif bir enerji aktarımı rolüne sahip olduğu izlenimini uyandırır (Malchiodi, 2005: 16). Maslow' un kendini gerçekleştirme ihtiyacı, temel ihtiyaçların karşılanmasından sonra ortaya çıkabilecek düzeyde bir ihtiyaçtır (Benson, 2016). Zaten göç bu ihtiyaçların karşılanamamasından doğmaktadır (Buz ve Çevik, 2020: 78).

Bu aşamada, göç öncesinde ve sonrasında dezavantajlı kadınların yaşadığı psikolojik/psikososyal ihtiyaçları karşılanmayı beklerken yabancılık, yas, yalnızlık, kimlik arayışı gibi sorunlarla baş etme yollarının teorik arka planı olarak katarsisin göç ve toplumsal cinsiyet ile ilişkilendirilmesine geçebiliriz.

2.1.3. Katarsis, Göç ve Toplumsal Cinsiyet

Göçün kendi başına çok yönlü psikososyal bir süreç olduğuna göre, bir ülkeden göç etmek beraberinde birçok kaybı ve kişinin kimliği üzerinde önemli ve uzun süreli etkilere neden olması da kaçınılmazdır (Buz ve Çevik, 2020: 82). Kişi evini, geleneklerini ve hatta ana dilini terk etmek zorunda kalmaktadır. Bu kayıplarla beraber “kaybedilen zaman” duygusu ise insanın umutlarını bu belirsiz süreçte yıkmaktadır (Hart, 1994). Ancak bu bekleme durumunda olma ve ayrımcılık (ötekilik) görme, kaygılar, yaşanan kayıplar aynı zamanda ruhsal gelişim ve değişim için de bir fırsattır (Akhtar, 1995). Bu kayıpların doğurduğu acı/acıma hissi, Aristoteles'in “Korku ve acıma” duyguları kapsamında ele alınmaktadır (Aristoteles, 2005: 1385b 10).

Korku ise gelebilecek tehdit ya da tehlikenin olma ihtimaline karşı hissedilen bir acı ya da rahatsız olma hali diye tanımlanabilir (Aristoteles, 2005: 1382a 20). Tragedya TDK Türkçe sözlüğüne göre, bir tür tiyatro eseri, konusu efsane ve tarihsel acıklı olaylardan alan facia, ağlatı olarak tanımlanırken Platon da ki “tragedya” insanlığın acı sonunun bilincinde olmasıdır ve bu bilinç hali bize haz verir (Bonnard, 2004: 11).

Göç olgusunun yarattığı kaygılar ise ayrılık, şiddet ve/veya işkence kaygısı gibi biçimlerde ortaya çıkabilir. Travmalarla kendi benliğinin kayıp kısımlarına ve geride bırakılan nesneden ayrılmanın zorunluluğu ile depresif bir tasa ve yeniyle eskiyi ayırt ederken kaos kaygısı içine girilebilir (Papadopoulos, 2007). Göçün yarattığı kaygı, göç eden kişilerin kendi kültürleri ile göç ettikleri ülkenin kültürü arasındaki farkın büyüklüğüne göre değişebilir (Akhtar, 1995). Dolayısıyla yaşadığı yerden ayrılmanın yarattığı güvenlik kaybı hissini, yabancılaşma korkusuyla arttırdığı gözlenmektedir. Mültecilik sonrası yaşanan bu arbede ruhsal sorunlara ve bozukluklara yol açabilecek risk faktörlerindedir (Grinberg, 1989).

Değişik bir bakış açısı ile, psikoterapi grup çalışmalarında, mülteci kadınların anılarıyla uzlaşmasını sağlayan savaş ve travma temalı egzersizlerin onlara yük olduğu gözlenmiştir. O halde katarsis, ruhun duygulanımlardan arınması değil, kişinin gerçek benliğini bulması için kendi iç dünyasında yaşadığı “*ikinci bir doğum*” dur (Heron, 1977). Buna göre katarsis ve göç arasındaki ilişkilendirme, kayıp ve yasın tutulması için gereken sürede kaygı, korku ve çaresizlik hissini yaratan sıkıntılarla ilişkilendirilebilir. Bu kayıplar yas tutma zorunluluğu doğurur. Yas kaybedilen bir kişiye, bir ülkeye, bir ideale ya da özgürlüğe tutulur. Kişi kaybını kabul edebilecek süreci geçirdikten sonra kaybettiği kişiyi rahatsızlık duymadan anımsayacak noktaya gelmektedir (Freud, 1917). Bazı kayıplarda ise ötekini kaybetmek kişinin kendisini kaybetmesiyle eş anlamlıdır (Narcissistic mortification) (Eidelsberg, 1959). İnsanlar yurtlarını, evlerini bırakıp, eş dost akrabalarını terk edip ya da kaybedip mülteci olduklarında, gerçeklik duygularını kaybetmekte ve büyük bir boşluk hissetmektedirler. Bunun yanı sıra tüm mültecilerin ortak deneyimi ‘travma’ değildir, ‘evlerini kaybetmeleridir’; evin kaybı “varoluşsal güvensizlik”, “varoluşsal endişe”

olarak tanımlanabilir. Kişi evin kaybı sonucunda kendini güvensiz hissetmekte ve hayatını gözlemleyebilme algısında bozulmalar oluşmaktadır (Papadopoulos, 2001). Mültecinin yeniden kendini evinde hissetmesi ile Aristoteles'in haz ifadesindeki gibi, mültecinin kendisine tanıdık bir yer ve zamanda olduğu hissini verebilir. Bu kişi kendini evinde hissettiğinde, sıradan hayal kırıklıkları katlanılabilir olabilir. Dolayısıyla, bu güç ile kişi ortaya çıkacak şeylerle yüzleşmeye daha da hazır hale gelebilmektedir (Lichtenstein, 2009).

Katarsis ve göç arasındaki sanatsal bağ, toplumsal cinsiyet kuramları açısından incelendiğinde, göçün en çok etkilediği dezavantajlı gruplardan olan kadın ve çocukların yaşadıkları travmalardan arınabilmeleri sağlanabilir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığında ilk kullanılan yollardan biri olan şiddet yalnızca fiziksel değil psikolojik, cinsel, ekonomik ve tehdit ile bireylerin denetlenmesi sağlanmak istenmektedir (Heron, 1977). Bu denetlenme daha çok kadınları kapsadığı gibi, kadınların git gide yaşam alanını ev içine sıkıştırılmaktadır (Bora, 2020).

Özellikle yeni coğrafyalara yerleşen göçmenlerin davranışları kültürel farklılıklara göre değişebilir. Katarsis de basit anlamıyla "kahkaha atmak", kültürel olarak kabul edilebilir gerilimin serbest bırakılmasının bir şeklidir (Heron, 1977). Ancak bazı toplumlarda kadının sesli gülmesi bile ayıp karşılanır. Ayrıca kızgınlık, sinirlilik gibi her bir ifade, katarsis aşaması altında kategorize edilmektedir. Problemler, duygular ve düşünceler için kişinin kendisini daha özgür bir şekilde ifade etmesini sağlayan katarsis yaşamaya uygun bir ortam sağlamak terapötik (kendini içtenlikle ifade edebildiği, destekleyici, geliştirici, terapi amaçlı) bir etki yaratabilir (Berg, Cross vd., 1990).

Katarsis, kendisinin yaşamıyla ilgili belli bir bilinci olan bireyin, hayatla arasındaki karşılaşmanın sorgulanmasıyla ilişkilidir. Aristoteles'in Tragedyasında olguların dönüşüm geçirdiği bu duruma "baht dönüşü", olguların dizilişine "düğüm", "baht dönüşünden" tiyatrunun sonuna kadar olan kısma ise "çözüm" denmektedir (Aristoteles, 2017: 52). Bernays (1858) ise, Aristoteles'in, "katarsis" kelimesinin kullanımının ahlaki bir kaygıdan çok terapötik bir kaygı olduğunu iddia etmiştir.

Sigmund Freud'un yakın bir akrabası olan Bernays: "Katarsis, fiziksel olandan psikik olana aktarılan, ezilen insan, ezen unsuru dönüştürmeye (veya bastırmaya) değil, (kimin) (tam tersine) bu öğeyi heyecanlandırmak ve mazlumların kurtuluşunu sağlamak istiyor " sonucuna varmıştır (Tisseron, 1996). Tarif edilemez bir acı ve ıstırabın anlatımını, katarsis sağlamaktadır. Parçalanmış anılar ve bastırılmış travma, bilinçdışının bölgelerinden bilince doğru hareket edebilir. Yapılan bu tanıklık, katarsis meydana getirmeye yardımcı olmaktadır.

İkinci Bölüm Sonuç

Çalışmanın teorik altyapısını oluşturacak olan Katarsis teorisi; genel olarak "arınma", "temizlenme", "boşalma" anlamlarında kullanılarak, 'katarsis' gerilimin son bulması ve rahatlama süreçlerine işaret etmektedir.

Katarsisi yaşayan mülteci kadınlar, toplumun hesap verebilirliğini yeniden tanımlarken, sosyal adaletin örgütlenmesi ile de açığa çıkmaktadır (Villenas, 2017). Belirsiz bir geleceğe giden bu kadınlar için korkunun arındırıcı salıverilmesi ise her zaman ve neredeyse her yaş için tamamen tabudur (Heron, 1977). Öncelikle bunu yıkabilmek için kadının kendi kapasitesini farketmeye, kendi kaderini tayin etme hakkını sağlayarak hayallerine sahip çıkması gerekmektedir. Bunun için sadece bireysel özgürlük değil, toplumsal özgürlüğün de olması önemlidir (Bora, 2020). Bu teorik çerçeve ışığında, Beyrut, Gaziantep, İstanbul şehirlerindeki sivil toplum örgütlerinin sanat terapileri aracılığı ile mülteci kadınların deneyimlerinde nasıl bir değişime neden oldukları incelenecektir.

Bir sonraki bölüm, analize geçmeden önce çalışma alanını oluşturan Lübnan ve Türkiye göç politikaları ve göç stokları hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. GÖÇ ROTASINDA İKİ ÜLKE: LÜBNAN VE TÜRKİYE - BEYRUT, GAZİANTEP, İSTANBUL -

Giriş

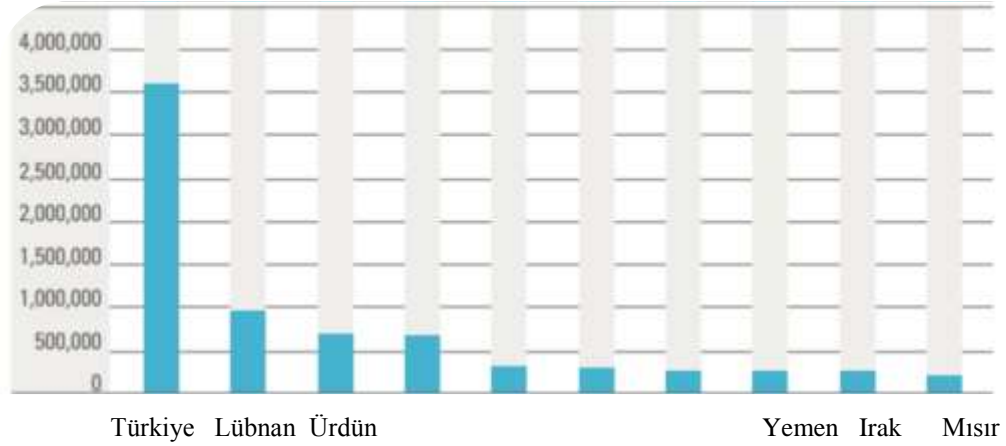
Göç hareketleri günümüzde pek çok nedenle ortaya çıkabilir. “*Göç, ekonomik eşitsizlik, etnik temizlik, zorla yerinden edilme, nüfus mübadelesi ve savaşlar gibi nedenlerden; siyasi açıdan, ekonomik ve kültürel düzeylerde görülebilen biyolojik, psikolojik, sosyal benliği ifade eden mikro; aile, akraba gibi grupları ifade eden mezo ve toplumu ifade eden makro çıkar çatışmalarının yarattığı güvensizlik algısının bir sonucu olarak tanımlanabilir (Cohen ve Sirkeci, 2011; Özerim, Eroğlu Utku, Yazgan, 2019)*”.

Hayati riskin yüksek olduğu yerlerde insanlar göçe yönelmektedir (Sirkeci, Eroğlu Utku, Yüceşahin, 2019). İnsani güvensizlik algısı zorunlu dış göçlere, daha iyi yaşam koşulları gibi nedenler de gönüllü dış göçlere sebep olmaktadır (Şahin, 2010: 57). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’ne göre, son 10 yılda dünyanın en büyük göç dalgasını Suriye savaşı oluşturmuştur (BMMYK, 2018). Halen güncelliğini koruyan, insan hareketliliğinin yönü ve hacmi bakımından yükselişini destekleyen Suriye krizi sorunların bölgesel değil küresel olduğunu göstermiştir (Özerim, Eroğlu Utku, Yazgan, 2019).

Ortadoğu coğrafyası, Kuzey Afrika ve Avrupa, 2019 sonunda 6,6 milyon insanı yerinden edilmiş durumda bırakan Suriye'deki savaşın etkisini hissetmiştir. 300.000'den fazla göçmenin Akdeniz'i geçerek Avrupa'ya ulaştığı bildirilmekte ve sayı artmaya devam etmektedir” (Anderson, 2015).

Birleşmiş Milletler’ in raporuna göre, 2014 yılından beri dünya genelinde küresel mülteci nüfusunda en fazla göçmen barındıran ülke Türkiye, (Uslu, Ç.L., Goularas, G.B., 2019), diğeri ise sınır ülkelerden biri olan Lübnan’dır (IOM, 2020: 39, 40).

Orta Doğu'daki artan mülteci oranları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: 2018'de ilk 10 varış ülkesinden sadece Ortadoğu ülkelerini gösteren mülteci sayısı

Kaynak: UNESCWA / UNHCR, 2018

Birçok travmatik faktörün etkisi ile yaklaşık dört milyon Suriyeli, Afganistan, Irak, Bangladeş ve İran'dan gelen mülteciler genel olarak kendilerini daha güvenli hissedecekleri yerlere gitmeye karar vermişler ve bu çerçevede sınırlarına yakın olan Lübnan ve Türkiye gibi ülkelerde, birçok şehir gibi düzensiz göçün önemli örneklerinden olan Beyrut, Gaziantep ve İstanbul'a yerleşmişlerdir. Her iki ülkenin de mülteci politikalarına farklı bir yaklaşımı vardır. İki ülkenin bu özel durumları göz önünde tutularak, bu çalışma Lübnan ve Türkiye üzerinden Beyrut, Gaziantep, İstanbul'a odaklanmaktadır.

3.1.2.Göç, Mültecilik ve Toplumsal Cinsiyet açısından Lübnan

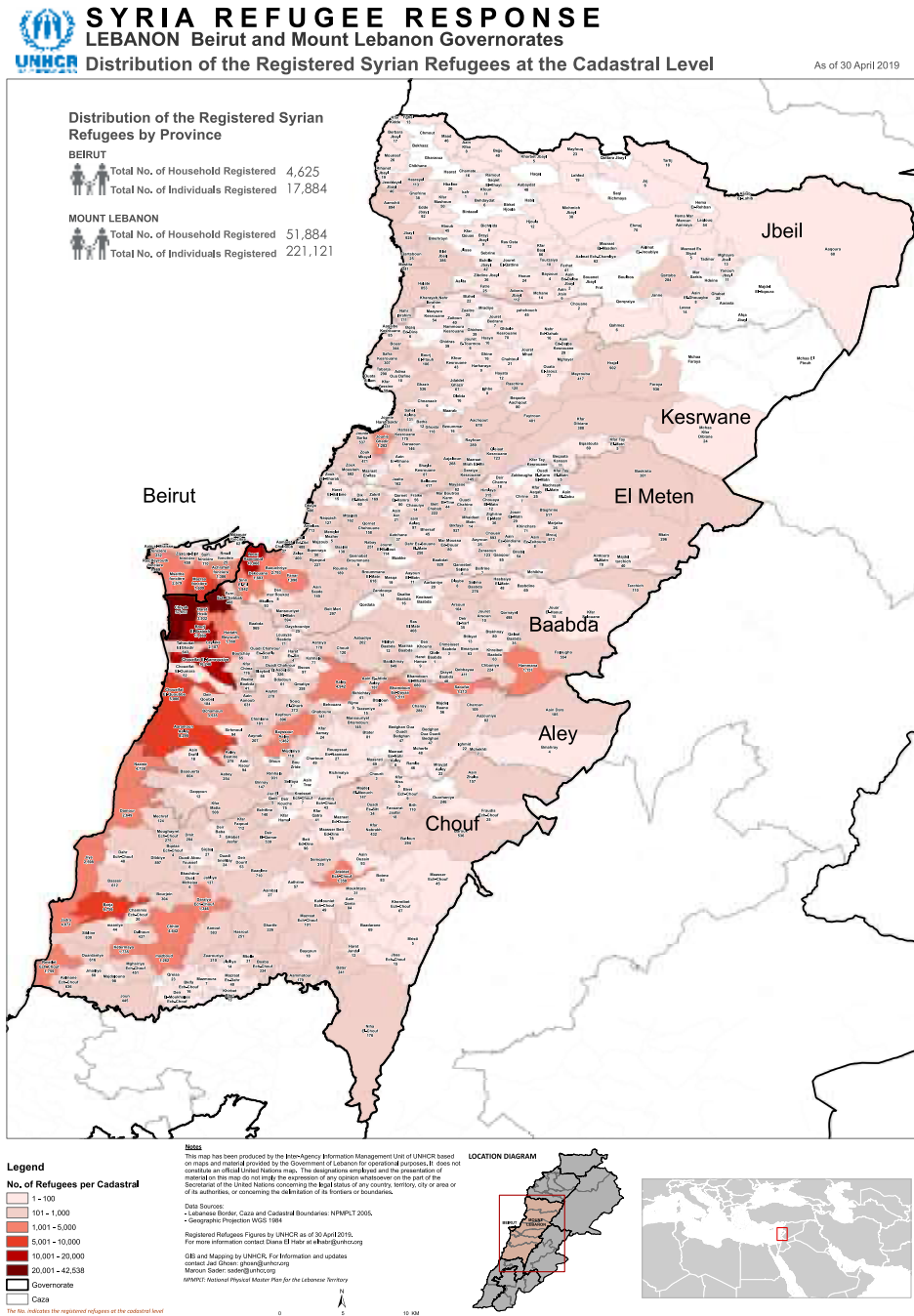
Kuzeyden güneye 217 km, batıdan doğuya genişliği en az 32 km ile en geniş 80 km kadar olan Lübnan, Bekaa , Lübnan ve Anti Lübnan dağları gibi dört bölgeye sahiptir. Beyrut, Kuzey Lübnan, Bekaa, Dağlık Lübnan, Nabatiye ve Güney Lübnan olarak 6 büyük idari birime ayrılır (Collelo, 1989: 5). Lübnan Anayasasına göre, hükümet ve idari görevlerinde dinsel/mezhepsel bir dağılım öngörülmüştür (Traboulsi, 2007). Lübnan'da yönetim temsili mezheplere dayandığı için cemaatler özerktir. Devlet merkezî değildir (Collelo, 1989).

Cumhurbaşkanının Hıristiyan, Meclis Başkanının Şii mezhebinden Müslüman, Başbakanın Sünni Müslüman, Başbakan Yardımcısının Ortodoks cemaatinden seçilmektedir. Cumhurbaşkanı, 6 yıl için parlamentonun üçte iki çoğunluğu ile seçilmektedir (Şevik, A., 2008). Lübnan'ın 4 milyonluk bir nüfusu vardır. Lübnan, 2011'den bu yana Suriye'den 1,2 milyondan fazla mülteci almıştır ve nüfus artışı %30 olmuştur. Lübnan hükümeti, başlangıçta Türkiye'den farklı olarak gelen Suriyeli mülteciler için yeni bir 'mülteci kampları yok' politikası uygulamıştır (Chaaban, 2017). Mülteci kitleye kamp kurmadığı gibi uluslararası aktörlerin bunu yapmasına da izin vermemiştir (WFP, UNICEF, UNHCR, 2013).

Lübnan ile Suriye arasındaki savaşın 2005'te Suriye'nin çekilmesiyle Lübnan ile arasında herhangi bir vize uygulaması bulunmamaktaydı. Suriyeli bir kişi geçerli bir kimlik belgesiyle Lübnan'a geçerek 6 aya kadar yaşayabilmekteydi (Woods, 2016). Ancak Lübnan, Suriye'den aldığı göçlerden başka ayrıca ülke içindeki Suriye savaşına taraf olan bazı gruplar nedeniyle de etkilenmiştir (ORSAM, Oytun, O., 2014: 22-23). İsraille aralarında olan çatışmalardan sonra Lübnan'a göç eden Filistinli mülteciler Lübnan'a yerleşmişlerdir (Pirinççi, 2018: 50). Dolayısıyla kontrolsüz bir şekilde Lübnan'a yayılan mültecilerin tehlike yaratacağı görüşü gerilimi yükseltmiş, Lübnan-Suriye sınırında mülteci kampı kurulmasına izin verilmiştir (Özdemirci, 2016: 94). Suriyelilerin göç ettiği ülkeler arasında en kötü koşullara sahip olan ülkenin Lübnan olduğunu tespit edilmektedir (Pirinççi, 2018: 50).

2011-2021 yılları arasında yoğunlukla Suriye'den göçen mültecilerin yerleşimleri ile ilgili harita aşağıdaki gibidir:

Lübnan, Beyrut Suriyeli Mülteci Yoğunluk Haritası

Harita 1: Lübnan'da Suriyeli mültecilerin yoğunluk haritası ,2019

Kaynak: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/69592.pdf>

3.1.2.1.Lübnan Tarihinde Göç Olgusu

Lübnan tarihinde göç, Osmanlı Devleti'nin dağılmasından önce, Ermenilerin kitlesel göçü ayrıca Süryaniler, Araplar, Dürziler, Kürtlerin ağırlıklı hareketleri ile şekillenmiştir (ORSAM, 2017:19). Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Sykes-Picot Anlaşması ile Lübnan, Suriye ve Hatay vilayeti Fransız mandası olurken; Irak, Filistin ve Ürdün İngilizlerin hâkimiyetine bırakılmıştır (Hourani, 2011:35) Lozan Anlaşması'nın (1923) 30. ve 36. maddeleriyle 1925'te "vatandaşlık kanunu" düzenlenmiştir. 1926'da bağımsız anayasası ile Lübnan Cumhuriyeti kurulmuş ve Fransızların kabulüyle rejimin temel nitelikleri belirlenmiştir.¹²

1948-49 Arap- İsrail savaşı sonucu "Filistin mültecileri" yerlerini yurtlarını terk ederek, Filistin'in Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelere sığınmışlardır (Armaoğlu, 1994:107-108) Suriyeli mülteciler ise 1950'li yıllarda Beyrut'a işçi olarak gelmişlerdir. Bunun yanı sıra Suriyeli girişimciler, Lübnan'da yatırımlar yapmışlardır (Traboulsi, 2007: 865). 1960-1991 yılları arasında Türkiye, Mardin-Beyrut hattında çok yoğun bir göç trafiği meydana gelmiştir. 1967 yılında ise Arap-İsrail savaşı sonucunda İsrail'in işgaliyle göç tekrar ortaya çıkmıştır (Armaoğlu, 1994: 265-267). Ancak Lübnan hükümeti mültecilere karşı baskı ve dışlayıcı bir politika uygulamaktaydı (Pappe, 2007:199-201).

1989 yılında Lübnan'ın on beş yıllık iç savaşının sonu olan Taif Anlaşması ile Lübnan'ın çeşitli mezhep grupları arasında idari otorite yeniden dağıtılmıştır. Anlaşma, "Hristiyan, Şii Müslüman, Sünni Müslüman" olarak üç başkan seçilmesiyle yeni bir yapı oluşturmuştur (Salem, 2006: 14). Bu tarihsel geçmiş ile farklı mezheplerin bir arada yaşadığı Lübnan'da mezhebe dayalı kimliklere rağmen mültecilerin etkisi önemlidir (Orsam, 2017: 29).

¹² https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar, ErişimTarihi: 08/07/2021).

3.1.2.2.Lübnan'ın Mülteci ve Göç Politikası:

Lübnan, Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesine veya 1967 Protokolüne taraf değildir. Özellikle mültecilerin statüsünü ele alan herhangi bir yerel mevzuat kabul etmemiştir. "Ulusal bir mülteci yasasının bulunmamasının" bir sonucu olarak, Eylül 2003'te BMMYK ile Lübnan Hükümeti arasında bir Mutabakat Muhtırası (MOU) imzalanmıştır. MOU hükümleri uyarınca, BMMYK sığınma taleplerini karara bağlar ve hükümet normalde üç aylık ancak muhtemelen altı ila dokuz aya kadar uzatılmış geçici bir oturma izni vermektedir. BMMYK tarafından, mülteci statüsü şu anda esas olarak Lübnan ve BMMYK arasında imzalanan Mutabakat Muhtırası (MOU) hükümleriyle belirlenmektedir (UNHCR, Lebanon, 2016).

Resmi rakamlara göre, Lübnan dünyada kişi başına en çok mülteci düşen ülkedir, dört kişiden biri mültecidir. (Avrupa Komisyonu, 2018). Bazı bağımsız gözlemciler hükümetin kampsız politikasını desteklemektedir. Aslında Lübnanlılar, yerlerinden edilmiş kişilerin resmi mülteci kamplarında ağırlanmasının nihayetinde Lübnan'da kalıcılığın önünü açacağından endişe etmektedir (Rainey, 2015). Lübnan'da yeni kamp kurulmamakla beraber var olan kampların dışında sefalet içinde yaşayan Suriyeli mültecilerin oranının %76'dan daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Esen, 2019: 98). Lübnan'daki mültecilerin yasal statüsü kesinlikten yoksundur. BMMYK'nin 2010 tarihli bir raporu, göçmenlerin Lübnan'da çok az yasal haktan yararlandığını belirtmektedir¹³ (UNHCR, 2010).

¹³ BMMYK, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi için Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından sunulan Derleme Raporu – Evrensel Periyodik İnceleme: Lübnan Cumhuriyeti 2 (Nisan 2010), http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session9/LB/UNHCR_HighCommissionerforRefugees.pdf, <https://perma.cc/ZK3U-8KGS> adresinde arşivlenmiştir.

3.1.2.2.1. Sayısal Veriler

6 milyonluk bir ülke olan Lübnan'da sekizden fazla etnik ve mezhepsel gruba, kayıtlı 1 milyon 200 bin Suriyeli mülteciye ek olarak binlerce Filistinli ve Iraklı mülteciye ev sahipliği yapılmaktadır (Rainey, 2015).

Lübnan Krizine Müdahale Planı: 2019 Yıllık Raporu

Nüfus	Muhtaç Nüfus	Hedeflenen Nüfus	Ulaşılan Nüfus
Toplam	3.208.800	2.708.800	1.629.963
Savunmasız Lübnanlı	1.500.000	1.000.000	368.319
Suriyeli Mülteciler	1.500.000	1.500.000	1.200.000
Filistinli Mülteciler	180.000 FLL	180.000	
	28.800 FLS	28.800	61.644

FLL: Lübnanlı Filistinli, FLS: Suriyeli Filistinli

Tablo 4: Lübnan ihtiyaç içindeki nüfus, yardım ihtiyacında olan hedeflenen ve gerçekleşen nüfus karşılaştırması, 2019

Kaynak: [document - lebanon: inter-agency - lcrp annual report,https://data2.unhcr.org > details](https://data2.unhcr.org/document/lebanon-inter-agency-lcrp-annual-report)

Aşağıda Lübnanlılar ile Suriyeli ve Filistinli mültecilerin durum karşılaştırılması görülmektedir.

Nüfus Kohortu	Toplam Nüfus	İhtiyaç içindeki Toplam Nüfus	Yardım Hedeflenen Toplam Nüfus	İhtiyaç içindeki Hanebaşı Nüfus	Yardım Hedeflenen Hanebaşı Nüfus
Lübnanlı	3.864.296	227.546	227.546	42.935	42.935
Yerinden edilmiş Suriyeli	1.500.000	1.365.000	1.335.000	273.000	267.000
Suriye'den gelen Filistinli Göçmenler	27.700	27.700	27.700	8.450	8.450
Lübnan'daki Filistinli Göçmenler	180.000	180.000	61.252	45.000	16.181
TOPLAM	5.571.996	1.800.246	1.651.498	369.385	334.566

Tablo 5: Lübnan ihtiyaç içindeki nüfus, yardım ihtiyacında olan hedeflenen ve gerçekleşen HANEBAŞI

Kaynak: Document - Lebanon: Inter-Agency - LCRP Annual Report , [https://data2.unhcr.org > details](https://data2.unhcr.org)

Bu tablodan anlaşılacağı üzere uluslararası koruma ihtiyacı olan Lübnanlılardan yardım eli ulaştırılanların sayısı Suriyeli göçmenlerle kıyaslandığında yaklaşık dörtte bir seviyesindedir.

2019									
KADIN	ERKEK	%Kadın	%Erkek	Çocuk 0-18	%Çocuk	Ergen 10-17	%Ergen	Genç 18-24	%Genç
113.090	114.456	49,7	50,26	70.881	31,15	37.181	16,34	37.181	16,34
667.500	667.500	50	50	720.900	54	307.050	23	106.800	8
14.349	13.351	51,8	48,2	11.171	40	4.770	17,2	3.451	12,46
33.181	28.071	54,2	45,8	18.016	29,4	11.444	18,68	5.199	8,49
828.120	823.378			820.968		360.445		152.631	

Tablo 5 Devam: Lübnan ihtiyaç içindeki nüfus, yardım ihtiyacında olan hedeflenen ve gerçekleşen cinsiyet ve yaş nüfus karşılaştırması, 2019*

Kaynak: Document - Lebanon: Inter-Agency - LCRP Annual Report

<https://data2.unhcr.org/details>

Yaklaşık 2 milyonu geçkin nüfusuyla en kalabalık kent olan Beyrut'ta kayıtlı 267,004 Suriyeli mülteci bulunmaktadır (Duman ve Şahin, 2019). Demografik bilgileri (yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim düzeyi, din, Lübnan'a varış yılı) ile kayıtlanmış mültecilerdir. Bu şehirdeki yoksulluk oranları ülkedeki diğer bazı şehirlere göre iki katından fazladır (UNHCR, 2020).

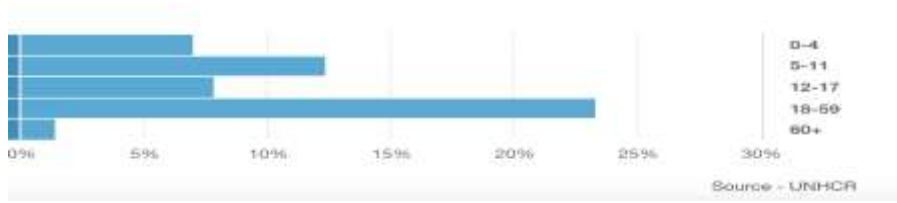
Ayrıca Lübnanlı hanelerin yaklaşık yüzde %26'sı kendilerini yoksul olarak sınıflandırmaktadırlar (Chatty, 2017). Bunların sonucu olarak bölgesel eşitsizlikte güvenlik riski en düşük şehir puanının Beyrut'a ait olduğu görülmektedir.

3.1.2.2.2. Kadın ve Çocukların Oranı

Lübnan, 500.000'den fazla yerinden edilmiş Suriyeli çocuğa (İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2016) ev sahipliği yapmaktadır. Beyrut'ta kayıt dışı Suriyeli mülteci doğumları %35'e ulaşmıştır (Bartels vd., 2018; Çocuk Koruma Çalışma Grubu, 2013;

UNICEF, 2016a; World Vision International, 2012). Erkek ve kız çocukları karşılaştırıldığında da doğum kayıt oranlarında çok bir farklılık görülmemiştir (UNHCR, 2020).

Genel olarak 19-24 yaşları arasında yaş dağılımı: %22,2'si ve 25-35 yaşları arasında %48,2'sidir. 36-49 yaş arası kadınların oranı %19,4' iken, 15 ile 18 yaş arası %10,2'sidir. Kadınların çoğu evlidir (%91,7) ve 15 ila 18 yaşlarındaki kız çocukların %63,6'sı evlidir. Bu kadınların çocuk sayıları şu şekildedir: %35,2'sinin bir-iki çocuğu, %21,3'ünün üç-dört çocuğu, %15,7'sinin beş-altı çocuğu, %6,5'inin altıdan fazla çocuğu vardır ve %21,3'ünün hiç çocuğu yoktur. Kadınların çoğunluğu sadece (%40,7) ilkokul eğitimi almıştır. Ancak %4,6'sı üniversite düzeyine ulaşmış ve %7,4'ü hiç örgün eğitim almamıştır (Cherri vd., 2017; BMMYK 2015a, 2015b).

Tablo 6: Lübnan'da Yaşa Göre Kadın-Kız Oranları,

Kaynak: UNCHR, 2020

3.1.2.2.3. Kadın ve Çocukların Eğitim Durumu:

Lübnan'daki mültecilerin profillerine baktığımızda ise, çoğunluğunun genç ve çocuk olduğu, bu mülteci çocukların 18 yaşın altındakilerin tüm topluluğun yarısından fazlasını oluşturduğunu görmekteyiz. Mültecilerin en önemli problemi çocuklara eğitim hizmeti verilememesidir (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2019:13). UNCHR göçün ilk yıllarında yaptığı Lübnan çalışmasına göre istatistiksel olarak; Lübnan'da 630.000'den fazla okul çağında (Okul yaşı, Lübnan'daki Eğitim Çalışma Grubu (EWG) tarafından 3-18 yaş olarak tanımlanmaktadır) Suriyeli mülteci bulunmaktadır.

Lübnan’da Suriyeli çocuklardan yaklaşık 597.000'inin eğitim yardımına ihtiyacı vardır (Shuayb, 2014a). Bu çocukların ve gençlerin yaklaşık %66'sı herhangi bir eğitim biçiminin dışında kalırken yalnızca %30'u (189.000) herhangi bir eğitime erişebiliyor (MEHE, 2014). UNRWA istatistiklerine göre, eğitime erişimi olan çocukların coğrafi dağılımı şu şekildedir: Beyrut'ta %7, Lübnan Dağı'nda %26, Kuzeyde %21, Bekaa'da %29, Güneyde %7,5 ve Nabatiye'de %9,5 (LCPS, 2013). Çoğunluğu adı geçen valiliklerin en dezavantajlı bölgelerinde ikamet etmektedir (UNHCR, 2014).

Lübnan’ın okul müfredatı çoğunlukla İngilizce ve Fransızca olarak eğitim vermektedir, oysa Suriyeli öğrencilerin eğitim temeli Arapçadır. Bu durum her yaşta göçmen çocuk için öğrenme güçlüğü yaratmaktadır (Pirinççi, 2018). Devlet okulları ücretsiz olmasına rağmen, okula uzak yerlerde yaşayan mülteci çocukların aileleri, toplu taşıma ücretlerini karşılayamamaktadır (ILO Regional Office for Arab States, 2014). Lübnan okullarındaki sınırlı sayıda olan sınıfların mülteci çocuklar için kullanılımı ancak Lübnanlı öğrenciler evlerine gittikten sonra olabilmesine izin veren bir anlaşma yapılmıştır (Mahfoud, 2014). Ayrıca mülteci çocukların 11 veya 12 yaşına geldiğinde, erkek olanların ailelerini desteklemek için çalışmaya başlaması beklenmektedir. Kızların okulu bırakma nedeni ise genellikle reşit olmadan yapılan evlilikler veya evde çocuk bakımı sorumluluklarıyla ilgilidir (Mencütek, 2018).

“Kamp içinde bulunan sağlık merkezlerinin en büyük ihtiyacı şu an için ilaç ve salgın koşullarında kullanılacak izole elbiseleri ve dezenfektan. Lişmaniye yani Şark Çıbanı, çocuklar arasında yaygın. Kampta özürsüz çocuk sayısının da yüksek sayıda olduğunu belirten yetkililer, bu çocuklar için özel eğitimi hayal bile edemediklerini belirtiyorlar. (Gökçimen, 2021:1)”

3.1.2.2.4. Yaşadıkları Yerler, Yaşama Koşulları ve Yerel Halkla İlişkiler

Lübnan’ da resmi, yeni bir mülteci kampı kurulmadığından, zamanında Filistinliler için kurulmuş Batı Beyrut’taki Burj El Barajne, Sabra ve Shatila gibi kamplarda Filistinli ve Suriyeli mülteciler birlikte yaşamaktadır. Ayrıca ufak çaplı çadır kampları bulunmaktadır. Mülteciler özellikle kendi koşulları içinde şehrin bazı bölgelerine sığınmaktadırlar (Sharif, 2018).

“Dışardan oldukça yorgun ve bakımsız görünen bu kampların dar sokakları, üstten elektrik telleri ile kuşatılmış. Elektrik telleri o kadar aşağıdaki, yürürken başınıza değme ihtimali çok fazla. Bu sebeple pek çok elektrik çarpma olayı yaşanıyor. Ucu açık elektrik tellerinin, yağmur suyu ile buluştuğunda bir insanı öldürmemesi işten bile değil. Evlere elektrik 5-6 saat veriliyor bazılarında ise hiç gitmiyor (Gökçimen, 2021:1).”

Herkesin etnik veya dini grubu temelinde kendi alanını korumaya çalıştığı mevcut Lübnan konjonktüründe, Şii – Sünni çatışması üzerinden ciddi güvenlik problemlerine yol açabileceğine de dikkat çekilmektedir (Özdemirci, 2014).

BM Kadın raporuna göre, Lübnan'daki Suriyeli mültecilerin %75'i yoksulluk sınırının altındadır ve günde 3,84 Amerikan dolarından daha az kazanmaktadır (Bohn, 2014). Dolayısıyla, mültecilerin %70'i kiralık ev veya dükkânlarda yaşamlarını bir kaç aile birlikte kalmaktadır (Sharif, 2018). Mültecilerin barınma koşulları son yıllarda daha da kötüye gitmiş ve daha fazla sayıda mültecinin asgari insani standartların altında yaşadığı tespit edilmiştir (UNHCR, UNICEF ve WFP Güvenlik Açığı Değerlendirme Raporu, 2017: 22). Mültecilerin çoğu, aylık ortalama kira bedeli yaklaşık 200-300 dolar olan konutlarda daire kiralamaktadır. Bu dairelerin yarısından fazlası 35 metrekarenin altında, kötü koşullara ve yetersiz olanaklara sahiptir (UNHCR, 2015). Mülteciler için kiralama pazarı, Lübnanlı ev sahiplerine her yıl yaklaşık 50 milyon dolar gelir sağlamaktadır.

Mülteciler ayrıca Lübnan ekonomisi için büyük bir ucuz (ve ne yazık ki korumasız) işgücü havuzu sağlamaktadırlar. Suriyelilerin çoğu Lübnanlıların kaçınmaya eğilimli olduğu sektörlerde çalışmakta ve 450 dolar olarak belirlenen ulusal asgari ücretten çok daha düşük ayda ortalama 250 dolar kazanmaktadır (UNHCR, 2018).

Beyrut sınırları içinde bulunan Shatila kampını göçmenlerin yaşam koşulları açısından örnek alıp değerlendirecek, burası 1949'da Filistinliler için kurulmuş bir mülteci kampı olmakla beraber İsrail ile müttefik Lübnanlı Falanjistler tarafından 1982'de ki katliamın yapıldığı yerdir. Kampta yaşayanların soyundan gelenlerin çoğu hala Shatila' da iken, şimdi bu gruba göçmen Suriyeliler de eklenmiştir (Mahfoud, 2014).

Kamptaki yaşamın ne kadar zor şartlar altında sürdüğünü ise H. Sharif aşağıdaki gibi betimlemiştir:

“Shatila'ya girerken ilk gördüğümüz caddelerin kenarlarındaki çöp yığınlarıdır; hava boğucu, dar sokaklar dükkanlarla dolu renkli aranjmanları eski püskü, ihmal edilmiş, aşırı kalabalık caddede meyve sebze satılan el arabası öne çıkıyor. Çocuklar etrafta, kirlı su çemberlerini atlayarak koşup oynuyorlar. Hemen üstümüzde dolaşan yoğun elektrik kabloları var. Lübnan'ın altyapısı, savaştan kaçan Suriyelilerin akınına idare etmek için yetersiz ve buradaki pek çok kişi, Filistinli mültecilerle yaşanmış olan bu deneyimi tekrarlamaktan çekiniyor (Sharif, 2018: 10).”

Lübnan'da genel görüş olarak yerel halk, yerlerinden edilmiş bu kişilerin zamanında Filistinliler için yapılmış birkaç resmi mülteci kamplarında Filistinlilerle beraber ağırlanması sonucunda, Lübnan'da kalıcı olmalarından endişe etmektedir. Bununla birlikte özellikle Beyrut'ta giderek artan düzeyde bir sosyal ayrımcılık sezilmektedir ve ek olarak Lübnan halkının onları ülkedeki suç artışıyla ilişkilendirdiği korkusu da dile getirilmektedir (Mencütek, 2018). Bu korkunun birkaç nedeni olabilir; Suriyeli mültecilere sürdürülebilir geçinmeye erişim hakkı vermek, mültecilerin kalıcı

olarak yerleşmesini teşvik edebileceğinden artan iş gücü rekabeti, ev sahibi topluluklar ve mülteciler arasındaki sosyal gerilimler bu nedenler arasında sayılabilir (Pirinçci, 2018). Diğer bir taraftan mültecilere karşı olan "ırkçı tutumlar büyük ölçüde Lübnan'da dini kimlikle ilişkili" olarak da değerlendirilmektedir. Ortadoğu'nun dini inanış bakımından en çeşitli ve renkli ülkesi olan Lübnan' da mezhepçilik, Lübnan siyasi yaşamının temel unsurlarından biridir (E Chalala ve Al Jadid, 2013). Ancak en az on sekiz mezhepten oluşan bu mozaik, Sunni Müslüman olan Suriyelilerin gelmesiyle dini mezheplerin arasındaki güç dengesinin Lübnanlılar aleyhine bozulması endişesini doğurmuştur¹⁴ (CIA Raporu, 2013).

Ülkedeki ekonomik kriz ve COVID-19 salgınının tetiklediği kısıtlayıcı önlemler nedeniyle ve Beyrut Limanı patlamalarıyla Lübnanlı yerel halk ve Suriyeli göçmenler arasında gerilim oluşmuştur.

3.1.3. Göç, Mültecilik ve Toplumsal Cinsiyet açısından Türkiye

İki kıtayı birbirine bağlayan Türkiye, geçiş ve hedef ülke konumundadır. Mülteci göçünün çok yoğun olduğu bir ülke olarak Türkiye'de mültecilik mevzuatı, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile mültecilerin hukuki durumu oluşmaya başlamıştır. 1967 Protokolü ya da New York Protokolü olarak adlandırılan sözleşmede Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1951 Sözleşmesi'ni yeni bir düzenleme ile sözleşmedeki tanıma giren bütün mültecilerin coğrafi duruma bakılmaksızın mülteci olduğunu beyan eder.

Türkiye ise, Bakanlar Kurulu'nun 1 Temmuz 1968 tarihli kararı ile coğrafi kısıtlama ile Protokole katılmıştır. 2013 yılında ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası

¹⁴ :⁵⁷ Bu rapor, 2013 yılında Ürdün ve Lübnan'da yürütülen çalışmalara dayanmaktadır. Suriye krizi bağlamında mülteciler için kapsamlı bir refah, yoksulluk ve kırılabilirlik değerlendirmesini üretecek şekilde, 2014 yılında mültecilerin yaklaşık yüzde 85'i olarak tahmin edilen, kampların dışında Lübnan'da yaşayan kayıtlı mültecilere odaklanıyor. Bu çalışma konumuz Lübnan olduğu için Ürdün konu dışında tutulmuştur. s.3. Erişim Tarihi: 27 /04/2021)

Koruma Kanunu'nun 61'inci maddesinde, sadece Avrupa ülkelerinden gelen kişileri hukuksal olarak mülteci kapsamına alacağını kabul etmiştir. Kitlemel akınla Suriye'den gelenlere ise hukuksal olarak "geçici koruma statüsü" verilmiştir (Kaya İ. E., 2014). Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi sınırlama nedeniyle 2019'a kadar hukuki anlamda mülteci statüsü alabilmiş yalnızca 28 kişi bulunmaktadır (İHD, 2019; bianet.org).

3.1.3.1. Türkiye Tarihinde Göç Olgusu

Türkiye'de göç olgusunun Türkiye tarihi boyunca etkili olduğu ilk aşama 1920'lerden 1950'lere kadar olan dönemi kapsayan ulus inşa dönemidir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014). Cumhuriyet'in başında Kurtuluş Savaşı sonrasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması (1923) gereğince Türkiye ve Yunanistan arasında Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumlarını dışarda tutarak bir mübadele yapılmıştır. Göçler mübadele sonrasında da farklı coğrafyalardan devam etmiştir.

Türkiye ve Bulgaristan arasında ise 1925 yılında başlayan Türkiye'ye göçler, 1950-1952 yılları arasında, 1960'larda ve 1970'ler boyunca da aile birleşmeleriyle süren ve son göç dalgası ile 1989 yılında Türkiye'ye çok sayıda Bulgaristan'dan soydaşın gelmesiyle devam etmiştir (Sander, 2009: 94; Çobanoğlu, 2011; Arı, 1990; Hirschon, 1989; Ergüven ve Özturanlı, 2013, : 1012 – 1014).

Türkiye ve Yugoslavya arasında yapılan nüfus mübadelesi anlaşması ile tekrarlayan seyirler halinde göçler sürmüştür, ayrıca Romanya'dan da çok sayıda kişi Türkiye'ye gelmiştir (Kara ve Korkut, 2010; Duman, 2008: 23). İran- Irak savaşı, Körfez Savaşı, Kosova katliamı ve Ortadoğu ülkelerindeki rejimlerden sonra yapılan kitlemel göçlerden ilki 1979 yılında Humeyni'nin İran' da başa gelmesiyle Türkiye'ye kaçanlardır. 1980 yılı sonrası meydana gelen kitlemel hareketlerde, 1991 yılında Körfez Savaşı sırasında yaklaşık bir milyon kişi ülkelerini terk ederek Türkiye'ye gelmesi önemlidir (Mannaert, 2003; Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1012 – 1014).

Aynı dönemde Sovyetler Birliği çökmüş ve Doğu Avrupa Ülkelerinin vatandaşları geçici çalışma için Türkiye'ye göç etmişlerdir (Erder, 2016: 123-124). Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerinden, Suriye ve Irak kökenli, Pakistan ve Afganistan'dan da düzenli ve düzensiz çok sayıda göçmen Türkiye'ye gelmektedir.

3.1.3.2. Türkiye'nin Mülteci Ve Göç Politikası:

BMMYK, 1960'dan bu yana, sığınma ve mülteci konularında Türkiye ile yakın iş birliği içerisinde çalışmakta olup 2016'da "ev sahibi ülke anlaşmasını" imzalamıştır. Türkiye'de birçok şehrin yanı sıra İstanbul ve Gaziantep'teki saha çalışmaları önemlidir.

UNHCR Türkiye Operational Update February- March, 2021/ TRKF raporuna göre, Türkiye'de toplam mülteci sayısı 4,9 milyondur ve bu kişiler hukuken geçici koruma kapsamındadırlar. 337 bin kişi de uluslararası koruma kapsamında bulunmaktadır (UNHCR, 2021). Suriyelilerin %98'inden fazlası 81 ilde ev sahibi toplumla bir arada yaşamakta, %1,6'sı ise GİGM yönetimindeki Geçici Barınma Merkezlerinde kalmaktadır (UNHCR, 2021).

2011 yılında Suriyelilerin Türkiye'ye girişiyle başlayan Suriyeli mülteci akını üç aşamada değerlendirilmektedir. İlk aşamada Türkiye'de açık kapı politikası benimsenmiş, Suriyelilere "misafir" denilerek durumun geçiciliği vurgulanmıştır ve yasal haklar verilmemiştir (İçduygu, Şimşek, 2016). İkinci aşama 2015'te Suriye'deki çatışmalar derinleşince Türkiye'den Avrupa'ya mülteci akını ile denizde hayatını kaybeden göçmenlerin sayısı artmıştır (İçduygu, Şimşek, 2016). Üçüncü aşamada ise Avrupa Birliği ile Türkiye, mülteci akınına kontrol etmek için ortak bir plan üzerinde anlaşmaya gitmişlerdir ¹⁵. Türkiye'ye Suriyeli göçünün üçüncü aşaması aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

¹⁵ Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 29 Kasım 2015

‘‘Suriye iç savaşının 2013'teki üçüncü aşamasında, mültecilerin Türkiye'ye akını zirveye ulaştı. 2014'ün sonlarına doğru ise Türkiye'de her ay 55.000 kişi sığınma istiyordu. Bu durum Suriye ve komşu Irak'ta artan şiddetin etkisiyle Irak'ta İslam Devleti olarak bilinen radikal grubun (IŞİD) geniş bölgeleri ele geçirmesiyle daha da artmıştır (Raye, 2020).’’

3.1.3.3.Türkiye'deki Mültecilerin Genel Durumu

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, Geçici Koruma altında Türkiye'de farklı hukuki statülerde yaklaşık 5,5 milyon mülteci ve uluslararası göçmen bulunduğunu bildirmiştir¹⁶.

3.1.3.3.1. Sayısal Veriler

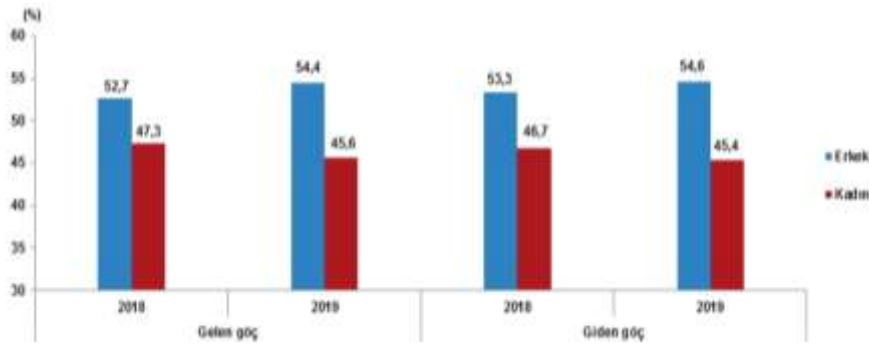
Türkiye'nin kayıt altına alınmış sığınmacıların 30 Aralık 2021 itibariyle genel durumuna baktığımızda , 3 milyon 736 bin 799 kişi olup, bir önceki aya göre 233 kişi azalmıştır. 0-18 yaş arası çocuklarla kadınların toplamı ise 2 milyon 646 bin 828. Son bir yılda kayıtlı Suriyeli sayısı ise 95 bin 429 kişi artmış oldu . BMMYK'ya kayıtlı yaklaşık 400.000 şartlı mülteci bulunmaktadır (Mülteciler Derneği, 2020).

¹⁶ (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma Altındakiler)

Tablo 7: Türkiye’de düzensiz göçmenlerin uyruk dağılımı, 2014-2021

Kaynak: Türkiye Göç İdaresi, düzensiz göç istatistikleri

Tablo 8: Türkiye’ye gelen ve Türkiye’den giden göçün cinsiyete göre dağılımı, 2018-2019

Kaynak: TUIK Uluslararası Göç İstatistikleri, data.tuik.gov.tr

Göç İdaresinin 2021 yılında yayınladığı yaş aralığı tablosuna göre; “genç nüfus olarak tanımlanan (15-24 yaş aralığında) 748 bin 513 kişi bulunuyor¹⁷.”

¹⁷ (Göç İdaresinin 31 Mart 2021 tarihli verilerine göre en çok Suriyelinin yaşadığı 30 şehir ve bu şehirlerdeki Suriyeli yoğunluğu tablosunda yer almaktadır.)

Suriyeli kadın ve çocuklar	%	70,8
Suriyeli kadınlar	%	46,2
10 yaş altı çocuk	%	28,9

Tablo 9: Suriyeli kadın ve çocukların oranı

Kaynak: Göç İdaresinin 31 Mart 2021 verilerine göre Türkiye’de en çok Suriyelinin yaşadığı 30 şehir ve bu şehirlerdeki Suriyeli yoğunluğu tablosunda yer almaktadır (Mülteciler Derneği, 2020).

“Türkiye’deki geçici koruma altındaki kayıtlı Suriyeli sayısı 23 Haziran 2021 tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 11 bin 766 kişi artarak toplam 3 milyon 684 bin 412 kişi oldu. Bu kişilerin 1 milyon 746 bin 253’ünü (%47,4) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturuyor. 0-18 yaş arası çocukların ve kadınların toplam sayısı ise 2 milyon 609 bin 722 kişi, (%70,8) dir (Mülteciler Derneği, 2020).

Tablo 10: Türkiye’ye yaşa göre gelen göç

Kaynak: TUIK Uluslararası Göç İstatistikleri, data.tuik.gov.tr

Tablo 11: İllere ve cinsiyete göre Türkiye'ye gelen göç

Kaynak: TUIK Uluslararası Göç İstatistikleri, data.tuik.gov.tr

Türkiye'de Suriye eğitim müfredatı tanınmamaktadır. “*Suriye Eğitim Komisyonu ve Türk Milli Eğitim Bakanlığı, Suriyeli öğrencilerin 9. sınıftan 12. sınıfa kadar Libya müfredatını izlemesi gerektiğine karar vermiştir*” (Kirisici, 2014: 26). Mevzuata baktığımızda Türkiye’de mülteciler ücretsiz olarak eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptirler. Ancak özellikle sağlık olmak üzere bu hizmetlere erişimleri “İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi tarafından karar verilen ikamet ettikleri şehirler ile sınırlandırılmaktadır (Resmi Gazete, Ekim 2014; Resmi Gazete, Kasım 2015). Aile Sağlığı Merkezleri (ASM) ve Göçmen Sağlığı Merkezleri (GSM) tarafından ilk basamak sağlık hizmeti ücretsiz olarak verilmektedir (ssyv.org.tr).

Eğitimde ise, Suriyeli çocukların en yoğun bulunduğu İstanbul ve Gaziantep’te brüt okullaşma oranı ortalama 60 ila yüzde 70’tir (UNICEF, 2019). Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 8 Haziran 2021 tarihinde yapılan açıklamada anaokulunda 35 bin 707, ilkokulda 442 bin 817, ortaokulda 348 bin 638 ve lisede 110 bin 976 öğrencinin eğitim gördüğünü açıklanmıştır. Toplamda 771 bin 428 çocuk eğitim hayatına devam etmektedir. Eğitim çağında olup okula gitmeyen 432 bin 956 çocuk bulunmaktadır (Mülteciler Derneği, 2020).

Cinsiyete göre Halk Eğitim Merkezlerinden verilen kurslara katılım:

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2015	36.582	22.579	59.161
2016	56.805	43.435	100.240
2017	53.481	36.960	90.441
2018	86.234	55.272	141.506
2019 (ilk 10 ay)	87.033	59.559	146.592
Toplam	320.135	217.805	537.940

Tablo 12: Cinsiyete göre Türkiye Halk Eğitim Merkezlerinde verilen kurslara katılan Suriyeli sayısı.

Kaynak: MEB, 2019

3.1.4. Türkiye-Gaziantep

Son yıllarda yapılan zorunlu kitlesel göçten ilk etkilenen şehir Türkiye'ye Suriye ile sınır komşusu olan Gaziantep ili olmuştur. Bugün Gaziantep'teki mültecilerin büyük bir kısmı kamp dışında, şehir kenarlarındaki konutlarda yaşamaktadır.

Gaziantep'in yerel gazetelerinden Reform'un haberine göre, "*Suriyelilerden sonra binlerce Afgan da Gaziantep'e akın etmektedir. Taliban zulmünden kaçan yaklaşık bir milyon Afgan, önce İran'a, sonra da Türkiye'ye sığınmaktadır. Türkiye'ye sığınan Afganların yaklaşık 75 bininin yaşadığı Gaziantep, yıllar sonra yeni bir Afgan mülteci akınıyla karşı karşıya kalmıştır*" (Reform Haber, Gaziantep, Erişim Tarihi: 13.07.2021).

3.1.4.1.Sayısal Veriler

Çalışmamızın bir örneğini oluşturan Gaziantep'in nüfusunun yaklaşık 2.005.515 olmasına karşılık kayıtlı Suriyeli mülteci nüfusunun değişiklik oranı aşağıdaki gibidir.

13 Ocak 2021 Suriyeli mülteci nüfusu 450 bin 325 kişi, il nüfusuna göre oranı %21,7

24 Şubat 2021 Suriyeli mülteci nüfusu 449 bin 945 kişi, il nüfusuna göre oranı %21,4

31 Mart 2021 Suriyeli mülteci nüfusu 449 bin 073 kişi, il nüfusuna göre oranı %21,5
 23 Haziran 2021 Suriyeli mülteci nüfusu 451 bin 962 kişi, il nüfusuna göre oranı %21,6
 23 Temmuz 2021 Suriyeli mülteci nüfusu 453 bin 597 kişi, il nüfusuna göre oranı %21,7
 30 Aralık 2021 Suriyeli mülteci nüfusu 460 bin 664 kişi olarak seneyi kapatmıştır
 (Mülteciler Derneği, 2020).

3.1.4.2.Kadın ve Çocukların Oranı

Gaziantep ilinde Gaziantep Üniversite'sinin yapmış olduğu saha araştırmasında son göç olayının örneği ile Suriyeli mültecilerin %56'sının kadın olduğu tespit edilmiştir (Gültekin vd., 2018). AFAD tarafından bölgedeki sığınmacı kadınlar ile ilgili raporlar hazırlanmış ve Gaziantep'te İslâhiye'de, Nizip Çadır kentlerinde, Kilis ve Elbeyli kamplarında yaşayan Suriyeli kadınların sayısı yaklaşık olarak 253. 099 kişidir (GAM,2018).

3.1.4.3.Kadın ve Çocukların Eğitim Durumu

Kadınların eğitim durumuna bakıldığında % 20,9'unun okur-yazar olmadığı, yaklaşık %35'inin ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir (AFAD, 2014a:24; <http://goc.gantep.edu.tr/>). Yine AFAD'ın hazırlamış olduğu Gaziantep raporunda kadınların %56,6'sı ev kadını ve %30,2'sinin herhangi bir mesleğinin olmadığı belirtilmiştir (AFAD, 2014a:28). Kadınların çoğunluğunun bir mesleğinin olmaması ya da eğitim durumunun düşük olması onların iş hayatına katılımını zorlaştırmakta ve bu durum onları suistimale açık hale getirebilmektedir (AFAD, 2014 a: 29).

Gelen Suriyeli kadınların %55-60'a yakınının eğitim durumu ortaokul ve altında olduğu tespit edilmiştir (AFAD, 2014a; Özden ve Ramadan, 2019: 34). Yapılan istatistiksel çalışmalarda eğitim durumu ile doğurganlık hızının ters orantılı olduğu görülmüştür ¹⁸.

¹⁸ (TNSA, 2013; The Family Health Survey in the Syrian Arab Republic, 2002)

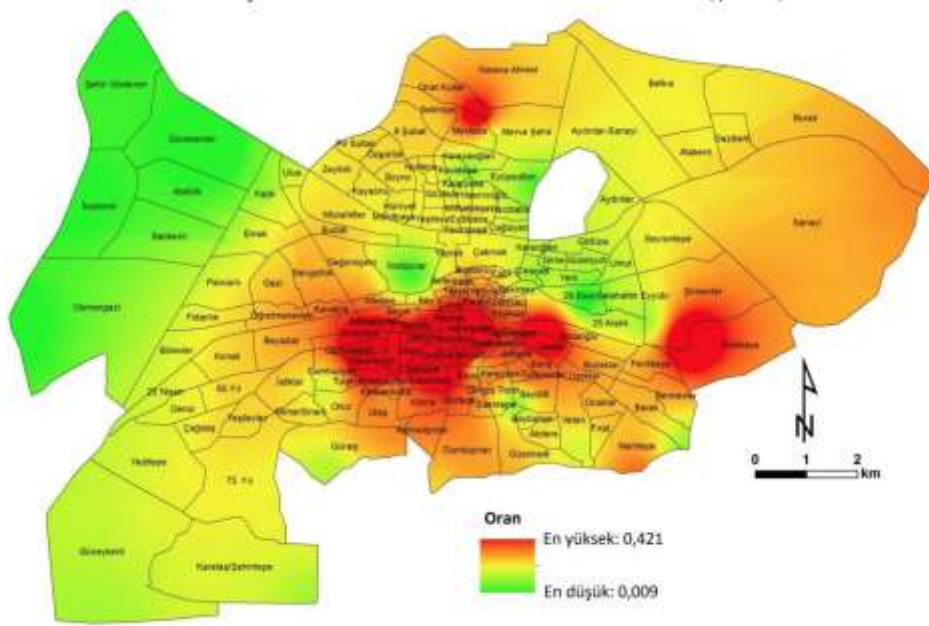
2014 yılında yapılan kapsamlı araştırmalarda Gaziantep'te kamp içi ve kamp dışında, 338 derslikte 10.901'i kız ve 10.351'i erkek olmak üzere 21.252 öğrenciye eğitim hizmeti verildiğini kaydedilmiştir. Gaziantep İlinde 5-17 yaş aralığındaki Suriyeli ocukların ancak 31.615'ine (% 51.30) eğitim verilmiştir. 2019-2020 ğretim yılı için Unicef'in yaptığı araştırma sonucu Türkiye'de Gaziantep ili okul çağındaki nüfus sayısı 142,861 kişidir. Okula giden Suriyeli ğrenci sayısı 83,311 kişi iken brüt okullaşma oranı 58.3%'dir (UNICEF,2019). Suriyeli genç kız ve kadınların niversite eğitimlerini yarıda bırakıp Türkiye'ye geldiklerinde hem Türkçe bilmemeleri, hem ekonomik koşulları hem de yaşadıkları güvenlik problemleri okula gidememelerine sebep olmuş, zorla ve erken yaşta evlendirilmeler nedeniyle çok fazla kadın eğitimini Türkiye'de devam ettirememişlerdir (Baklacıoğlu, 2016).

GİGM 2018 raporuna göre Gaziantep'te mülteciler için 52 adet geçici eğitim merkezi kurulmuştur. Gaziantep yönetimi çok sayıda Suriyeli mülteci çocuğu devlet okuluna devam ettirmiştir. Suriye savaşının daha ilk yıllarında Gaziantep'te yapılan bir çalışmada halkın Suriyeli sığınmacı çocukların eğitime kavuşturulması konusunda olumlu bir tavır sergiledikleri sonucuna varılmıştır. (Erdoğan, 2014). Suriyeli ocukların bu Şehirdeki devlet okullarına entegrasyonuna ilişkin bir araştırma yapılmıştır (Sarminia, Topçu, Scharbrodt, 2020). Bu araştırma sonuçlarına göre, söz konusu çocukların davranışları yaşadıkları travmanın etkisi ile, sınıf arkadaşlarıyla kavga etme, diğer çocuklara zorbalık yapma ve kendilerine zarar verme eğiliminde oldukları gözlenmiştir (Terr, 1991; Van der Kolk,v.d. 1989; Topçu v.d., 2019: 18).

3.1.4.4.Yaşadıkları Yerler ve Yaşama Koşulları

Gaziantep yerel makamları, mülteci girişlerini ilk kabul eden ve evre ilçelerde kamp kurulmasına izin veren ilk iller arasındaydı. Türkiye' ye sınır kapılarından giriş yapmış olan Suriyelilerin bir kısmı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'ın barınma merkezlerinde, bir kısmı da yerleşim yerlerinde barındırılmışlardır.

Yaklaşık yarım milyon mülteciye ev sahipliği yapan Gaziantep'in, Suriye'ye coğrafi ve kültürel yakınlığı, akrabalık, ahabalık bağları, şehrin bölgedeki güçlü ekonomik profili mülteciler için tercih edilme sebepleri arasında sayılabilir. Dolayısıyla Gaziantep ilinde yerleşimin mekânsal dağılışı oldukça düzensizdir (Sönmez, 2016). Mültecilerin yaşadıkları yerlerin başında gecekondulaşmaların en yoğun olduğu kenar mahalleler gelmektedir. Özellikle şehir merkezinin kuzeyinde Şehitkamil ilçesinde Karşıyaka mahallesi, güneyinde Şahinbey ilçesi, Cumhuriyet ve Vatan mahalleleri arasında kalan kısım, Güney kent ve Karataş mahalleleri sığınmacıların en fazla yerleşmiş olduğu yerlerdir (Esen, 2019). Bu yerleşim dağılımı aşağıdaki harita da gözlenebilir.

Harita 2: Suriyeli sığınmacı sayısının Gaziantep şehrindeki mahalle nüfuslarına göre oransal dağılışı

Kaynak: TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 2016

AFAD, 2018 raporuna göre, Gaziantep’te bulunan konteyner mahallesinde 3732 geçici koruma kapsamındaki kişi kalmaktadır. Bu sayı geçici koruma kapsamında Gaziantep ilinde yaşamakta olan Suriyeli mültecilerin önemli bir kısmının şehir merkezi ve çevresine yerleştiklerini göstermektedir (AFAD, 2018).

Gaziantep’e gelen göçmenlerin işsizliğe sebep olmadıkları düşünüldüğü gibi hatta bu sonuç kendi ülkelerindeki sermayeyi Gaziantep’e taşıdıkları anlamına gelmektedir (Sönmez, 2016). Gaziantep’e yerleşen geçici koruma statüsündeki göçmen kadınların ve yerel halkın kaynaşması erkeklere oranla daha zor olmaktadır.

“Aidiyet duygusu entegrasyonun sağlanmasında çok önemli bir etken olduğu gibi bu duygunun oluşması ile yerel halkın kaynaşması gerekmektedir. Bu noktada Kadın ve Demokrasi Derneği’nin Gaziantep’te ikamet eden mülteci hedef kitlesi baz alınarak yaptığı “Gaziantep’teki Sığınmacı Kadınlara ve Ailelerine Yönelik Sosyal Uyum Araştırması” sonuçlarında da aidiyet duygusuna ilişkin önemli tespitler yapılmıştır (Esen , 2019).”

Gaziantep Sosyal Hizmetler Şube Müdürlüğü faaliyete açık olan 3 adet aşevi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kadın Sığınma Evi, Sanat ve Meslek Edindirme Kursları (Gazmek), sağlık merkezleri yaklaşık 30.000 Suriyeliye ücretsiz sağlık hizmeti sunmaktadır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep’e yerleşen 92.000 Suriyeli çocuktan sadece 55.000’inin eğitime erişimi olduğunu belirtmektedir (UCLG-MEWA, 2016).

3.1.5. Türkiye-İstanbul

Türkiye’nin en büyük ili olan İstanbul, mülteciler için tercih edilmesinin Gaziantep’ten daha farklı sebepler içermektedir. Bu yoğunluğun nedenleri arasında üçüncü bir ülkeye gitme isteği, kentin tüketim ve ticaret merkezi olması, iş fırsatı sunduğunun düşünülmesi sayılabilir (Pérouse, 2011: 260-290).

Kentsel alanda en fazla mülteciye ev sahipliği yapan İstanbul'a yönelik göç dalgası öncelikle hizmet sağlama ve sosyal uyum konularında yerel yönetimleri etkilemiştir (Artan ve Arıcı, 2017). İstanbul'da Suriyeli mülteciler genelde kamp dışı alanlarda yaşamaktadır (Alış, 2018) ve yukarıdaki Tablo 6' da görülebileceği gibi, genellikle Avrupa yakasındaki ilçelerden Fatih, Aksaray, Okmeydanı, Beyoğlu, Esenler, Bağcılar ve Esenyurt, Başakşehir gibi semtlere yerleşmişlerdir (Hayata Destek Derneği ve Kaya, 2016).

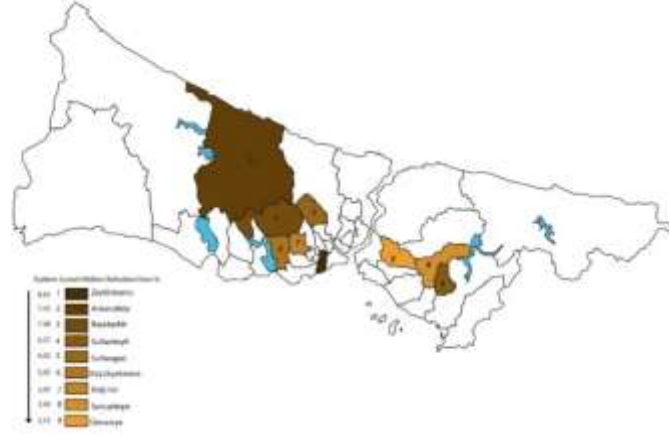
3.1.5.1.Sayısal veriler

İçişleri Bakanlığı 2019 verilerine göre İstanbul şehrinde 547 bin 716 Suriyeli yaşıyordu (İçişleri Bakanlığı, 2019). İstanbul'daki kayıtlı Suriyelilerin İstanbul nüfusuna oranı %3,64'dür. Ancak kaydı başka illerde olmakla birlikte İstanbul'da 300 bin Suriyelinin hesaplamalara katılırsa oran %5,6'ya çıkmaktadır (Erdoğan, 2019).

İstanbul'da alınan Suriyeli mülteci nüfusu 2021 yılının verileri aşağıdaki gibidir:

13.Ocak. 2021 tarihli Mülteciler derneği kayıtlı Suriyeli nüfusu	519 bin 171,	%3,3
24 Şubat 2021 tarihli Mülteciler derneği kayıtlı Suriyeli nüfusu	521 bin 315,	%3,3
31 Mart 2021 tarihli Mülteciler derneği kayıtlı Suriyeli nüfusu	523 bin 859,	%3,4
23 Haziran 2021 tarihli Mülteciler derneği kayıtlı Suriyeli nüfusu	527 bin 749,	%3,4
23 Temmuz 2021 tarihli Mülteciler derneği kayıtlı Suriyeli nüfusu	528 bin 285,	%3,4
31 Aralık 2021 tarihli Mülteciler derneği kayıtlı Suriyeli nüfusu	534 bin 096 kişi olarak	

seneyi kapatmıştır. İstanbul başta olmak üzere bazı büyük şehirler göçmen yoğunluğu sebebiyle Suriyeli alımına kapatılmıştır (Mülteciler Derneği, 2020).

Harita 3: İstanbul ilçelerinde Suriyeli mültecilerin yoğunluk haritası (Marmara Belediyeler Birliği, 2017) verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

3.1.5.2.Kadın ve Çocukların Oranı

İstanbul'un Avrupa yakasında bulunan Küçükçekmece, Başakşehir, Bağcılar ve Fatih ilçeleriyle birlikte Anadolu yakasında bulunan Ümraniye ve Sultanbeyli'de gerçekleştirilen anket çalışmaları sonucunda ailelerin yaklaşık %25'inin altı kişilik çekirdek, geri kalanın ise bir kişiden on kişiye varan farklı sayılarda bireylerden oluşan aileler halinde yaşadıkları tespit edilmiştir (Kaya, 2017). Örneğin İstanbul'da Suriyeli mülteci kadınların oranı yaklaşık %60 ve bunun %24'ü kırk yaş üstü olduğu, geri kalanların ise eşit oranda daha genç kuşaklardan olduğu anlaşılmıştır (Kaya, 2017).

3.1.5.3.Kadın ve Çocukların Eğitim Durumu

Suriyeli nüfusun en çok olduğu İstanbul büyükşehirlerde mülteci çocukların okullaşma sorununun daha fazla olduğu ifade edilmektedir. 2019-2020 öğretim yılı içinde UNICEF'in yaptığı araştırma sonucu Türkiye'de İstanbul ili okul çağındaki nüfus sayısı 149,680 kişidir. Toplam Suriyeli öğrenci sayısı 104,225 kişi iken brüt okullaşma oranı 69.6%'dir (UNICEF, 2019).

İstanbul'da ancak mülteci çocuklardan imkân bulabilenler Türkiye okullarına kayıt yaptırabilmektedirler. Ayrıca, eğitimi biraz da imkanı olan mülteciler kendi çabaları ile Arapça dilinde okul açma çabası içinde girmişlerdir. (Yılmaz, 2013) Suriyeli çocukların genel olarak eğitim dili Arapça olan geçici eğitim merkezlerini tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca devlet okullarındaki öğrenci ve öğretmenlerin ayrımcı tavır ve davranışlarının da bu tercihi etkilediği ifade edilmiştir¹⁹ (HRW, 2015; Emin, 2016).

3.1.5.4.Yaşadıkları Yerler ve Yaşama Koşulları

İstanbul'da Suriyeli mültecilerin yüzde 86'sı Avrupa yakasındadır; en yoğun buldukları ilçeler Bağcılar, Sancaktepe, Esenyurt, Esenler, Sultanbeyli, Sultangazi olduğu anlaşılmaktadır (akt.Erdoğan , 2017:30). İran, Irak, Bangladeş, Afganistan, Sudan, Somali, Yemen gibi ülkelerden gelen mültecilerin de yoğun olarak yaşadığı illerin başında İstanbul gelmektedir.

“İstanbul'da ki mülteciler daha çok eski hanlardaki bölmelerin oda haline getirildiği koşullarda yaşamaktadır. Bir katta bulunan yaklaşık 10-12 oda için tek bir tuvaletin bulunduğu mekanlardır. Çalışma koşulları bakımından ise İstanbul ve benzeri büyük şehirlerde mülteci çocuklar kimyasal içerikli üretim ve uzun süreli çalışma koşullarında sağlıksız çalışmakta ve buna karınlarını doyurabilecek kadar düşük ücretler karşılığı katlanmaktadırlar (Hayata Destek Derneği ve Kaya, 2016).

Arap nüfusunun en yoğun olduğu semtlerden biri olan Aksaray, çok sayıda dükkânın Arapça tabelalarından dolayı 'küçük Suriye' olarak anılmaktadır (Benjamin, 2016; Kaya, 2016; Gilbert, 2016). Zeytinburnu tekstil bölgesi olarak daha çok mülteci barındırırken, Yedikule'de Hıristiyan Suriyelilerin tercih ettiği varsayılabilir (Benjamin, 2016). 2019 yılında GİGM' in verilerine göre mültecilerin yüzde 90'ı kamp dışında yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin batı dahil bütün şehirlerine

¹⁹ İstanbul Bilgi Üniversitesi

taşındıklarına göre, sosyal hizmetler ve belediye hizmetleri bakımından yerel yönetimlerin rolü daha da önem kazanmaktadır (Elicin, 2018: 80; Orsam, 2014:15; Hayata Destek, 2015: 2; Tesev ve Orsam, 2015: 16).

Belediyelerin yaşadığı en büyük sorun mali ve idari belirsizliktir. İdari olarak belediyelerin göçün neresinde olduklarını ya da hangi sorumlulukları üstlenecekleri konusunda yasal boşluklar bulunmaktadır (Betts, 2017; Esen, 2019). Suriyeli mülteciler özelinde misafirlik-kalıcılık belirsizliği belediyelerin mültecilere yönelik hizmet verme noktasında açmaza sokmuştur (Kirişçi v.d., 2018: 3).

Erdoğan, (2017) “*Kopuş*”tan “*Uyum*”a Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler Ve Belediyelerin Süreç Yönetiminde İstanbul Örneği” projesinin Marmara Belediyeler Birliği ile birlikte yapılan çalışmasına göre, İstanbul ilçe belediyelerine Suriyelilerin kalıcı yada geçici olup olmadıkları hakkında görüşleri sorulduğunda, % 90’ a varan orandaki çoğunluk, Suriyelilerin geçici değil, kalıcı olduklarını düşündüklerini dile getirmiştir (Erdoğan, 2017).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkanı Ekrem İmamoğlu’nun desteği ile ilçe belediyelerinin göç ve göçmen konusundaki duruşlarına örnek vermek gerekirse, Şişli Belediyesi Göç Birimi’nde bir sosyolog olmak üzere iki belediye çalışanının danışmanlık hizmeti vermekte yeterli olmadığı ifade edilmiştir (Esen, 2020). Buna rağmen Şişli Belediyesinin mültecilere yaşamlarını sürdürecekt kadar yardımlarının devam edeceği belirtilmiştir. Zeytinburnu ve Sultanbeyli belediyeleri de kurumsal olarak göç ile ilgili sistemli çalışmayı sürdürmektedirler (Yanar, 2019).

“*Mülteciler Alanında Belediyeler Arası Koordinasyon Platformu Toplantısı: Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD)*” mülteciler bakımından daha etkili koruma mekanizmaları oluşturulması için yerel yönetimler ile birlikte çalışmıştır²⁰ (Esen, 2020).

²⁰ Mülteciler Alanında Belediyeler Arası Koordinasyon Platformu Toplantısı, 2018

Belediyelerin merkezi bürokratik kurumlardan farklı olarak seçim süreçlerine tabii olması, belediye yöneticilerini mülteciler konusunda verilen hizmetlerin büyüklüğü bakımından tedirgin etmektedir (igamder.org).

Çünkü,

“Yerel halkın Suriyeliler gelmeden önce kamu hizmetlerinden yararlanma konusunda sahip oldukları seviyenin gerisine gitmesi, doğal olarak mültecilere yönelik toplumsal tepkileri artırmakta, belediyelerin hizmet vermesini zorlaştırmaktadır. Dahası iyi hizmet veren belediyeler çekim merkezi haline gelmekte, bu da yerelde başka türlü sorunlara yol açmakta ve siyaseten belediye yöneticilerini zor durumda bırakmaktadır. Oysa dengeli bir mülteci dağılımı ve buna ilaveten mülteciler için belediyelere ilave kaynak aktarımı sorunun paylaşılmasına ve hafifletilmesine imkân sağlayabilirdi” (Woods, 2016).

Olumlu bir çalışma ise, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile birlikte yürüttüğü “Sosyal Koruma Masası” projesi çerçevesinde Avcılar, Bağcılar, Beylik düzü, Gaziosmanpaşa, Kağıthane, Küçükçekmece, Sancaktepe, Sultangazi, Şişli, Pendik Belediyelerinde mülteciler için hizmet verilmiştir (Esen, 2020). Ayrıca *Bağcılar belediyesi bünyesinde psikolojik destek hizmeti verilememiş, Zeytinburnu belediyesi AKDEM aracılığıyla destek verirken; Sultanbeyli belediyesi ise Mülteciler derneği’nde bulunan özel birimi ile kendi bünyesinde hizmet vermektedir”* (Esen ve Duman, 2019).

Tüm bu veriler göstermektedir ki İstanbul ve Gaziantep Türkiyede mülteci nüfusunun yoğun olduğu ve bu bağlamda STK’ların faaliyetlerinin önem arz ettiği iki kenttir. Çalışma Türkiyede odaklandığı bu iki kentin yanında, Beyrutu da ele almakta, böylelikle araştırmamızın kapsamını genişletmektedir.

Üçüncü Bölüm Sonuç

Lübnan'da ve Türkiye'deki göç politikası, göç tarihleri, mülteci yoğunlukları ve sayısal olarak yerel halka oranları, kadın ve çocukların eğitimi, yaşadıkları yerler ve koşulları Beyrut, İstanbul, Gaziantep kentlerine odaklanarak incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki mülteci statüsünün coğrafi sınırlama prensibi üzerinden Avrupa dışından gelen kimseye verilmemesi, Suriyelilerin geçici olarak düşünülmesi aynı şekilde Lübnan'da misafirliğin uzaması yönünde oluşan gerginlikler bu bölümde işaret edilmiştir. Bir sonraki bölüm çalışmanın yöntemini işaret edecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Giriş

Akademik çalışmaların en önemli aşamalarından biri yöntemdir. Araştırmamızda en uygun yöntemin kullanılması, çalışmanın amacını gerçekleştirmek için kullanılan bilgi toplama araçlarının tesadüfi seçilemeyeceğini ifade etmektedir (Berg ve Lune, 2019: 67). Bu çalışma toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında mülteci kadın ve çocukların yaşadığı travmatik deneyimlerin aşılabilmesinde, STK'ların desteğinde yapılan sanat terapilerinin rolünü incelemeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, hem kendini ifade etme, hem de benzer deneyimleri olan kişilerle karşılaşma, bağ kurma olanağı sağlayan sanatsal aktivitelerin mülteci kadın ve çocukların mültecilik deneyimleri sırasında yeniden güçlenmelerine anlam dünyalarında bir değişim yaratıp yaratmadığına bakılacaktır. Çalışma, alanda çalışmış kişilerden toplanan verilerin sunulması ile hem göç hem toplumsal cinsiyet çalışmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir. Sanatın değerini ve etkisini keşfetmeye, bunun yanı sıra yaşanan mültecilik deneyiminin etkilerini de tespit etmeye yönelik yapılan durum çalışması ise bir etkinlik, program veya çok sayıda bireyle sınırlıdır (Berg ve Lune, 2019: 67).

Bu çalışmada görsel yöntemler ile travmatik deneyimlerin karmaşıklıklarını aktarmada ve travmanın tanınmasında sanatın etkili bir rol oynadığı iddia edilmektedir. Travma çözümlenmesi ile ilgili yapılmış psikolojiyi ilgilendiren çalışmaların dışında olan ilgimiz, “öteki” konumunda olan kadınların yaşadıkları psikolojik sıkıntı ve şiddete, yaralanmalarına odaklanıyor. Görsel anlatıların, genellikle temsil edilemez ve konuşulamaz travmatik deneyimleri etkili bir şekilde ileten araçlar olduğu bu çalışmada savunulmaktadır.

Literatürde duygu düzenlemesi olarak saldırganlık, öfke, yas gibi duyguların değerlendirilmesi katarsis teorisi üzerinden araştırılmıştır (Bresin ve Gordon, 2013; Hokanson, 1974; Verona ve Sullivan, 2008).

Bunun için de katılımcı öğretmen, aktivist, dernek gönüllüsü, sanat terapisti ve sanatçıların görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme ve sanatsal aktivite gözlemleri kullanılacaktır. Bu çalışma, kavramsal arka planına katarsis teorisini koyarak, STK'ların görsel sanat çalışmalarına katılan mülteci kadınların hayatlarında yarattıkları olumlu ve/ve ya olumsuz değişime odaklanacaktır. Bu bağlamda çalışmanın Beyrut ayağında Skoun Derneği ve UNESCO projelerinde çalışmış sanatçı, sanat terapisti Anita Toutikian'ın deneyimlerine birinci elden yer verilecektir. Ayrıca (Laraf, 2017)'ın mülteciler için yapılan sanat projeleri ile ilgili basına verilen röportajından araştırma sorularımıza karşılık bulan yanıtlardan faydalanılacaktır. Böylece Beyrut'taki mülteci kadın ve çocukların travmalarını aşmada STK'ların rolü araştırılacaktır.

İnceleme alanı olarak seçilen Gaziantep Kırkayak Kültür derneği ve İstanbul Yuva Derneği, Uçan Kütüphane projesi ile alanda etkin faaliyetler yürüten bu STK'ların mülteci kadın ve çocuklar üzerindeki rolünü açığa çıkarmak için uygun bir analiz alanı sağlamaktadır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, bu STK'ların salt kadın örgütü olmadığıdır. Literatürde, Lübnan'da ve Türkiye'de STK çalışmaları ve kadın örgütleri, bu örgütlerin tarihçesi, kazanımları üzerine ayrıntılı çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırma ise, farklı bir pencereden yaklaşarak, göç ve sanat konusuna odaklanmış sivil toplum örgütlerinde çalışanların deneyimlerini içermektedir.

Tüm bu konuları mercek altına almak adına, sivil toplum örgütlerinin sanat terapilerinin kadınların hayatındaki anlamı ve sanatı araç olarak kullanarak iyileşmeye yönelik araştırma soruları belirlenmiştir. Sanatsal faaliyetlerin iyileşmeyi teşvik etme ve çatışmaları önlemedeki başarılarına dikkat çekmek, uluslararası mülteci krizinin çoğu zaman çetin zorluklarla karşı karşıya kalan birçok kişinin hissettiği umutsuzluk hissini ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma sanatın etkili kullanımını ve özendirilmesini savunarak, mülteci kamplarında yaşayan insanların genel olarak bütüncül refahına ve gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma verileri tematik analizle işlenecektir. Araştırma soruları ile temalar belirlenmektedir dolayısıyla bu esnada araştırmacının değerlendirmesi önemlidir (Braun ve Clarke, 2006: 82; 2012, :57). Toplanan veriler kodlara ayrılmakta ve anlam ifade eden bu kodlar bir araya gelerek temalar oluşturulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 249). Bu bölümün devamında araştırmanın gözettiği temel ilkeler ve çalışmanın yöntemi hakkında ayrıntılar sunulmaktadır.

4.1.1. Nitel Araştırma

Nitel araştırma, bir şeyin ne, nasıl, ne zaman, nerede ve neden olduğunu, yani özünü ifade eder. Nitel araştırma, bu nedenle, şeylerin anlamlarını, kavramlarını, tanımlarını, özelliklerini, metaforlarını, sembollerini ve tanımlarını ifade eder (Berg ve Lune, 2019). Nitel araştırma yöntemi farklı disiplinler arasında, herhangi bir toplumda yaygın olarak paylaşılan, normatif olarak beklenen ve gayri resmi olarak uygulanan davranış kalıpları olan sosyal normlarla ilgilidir (Cresswell, 2018: 42). Normlar, belirli bir toplumda günlük yaşam için hayati öneme sahiptir ve aynı zamanda o toplum hakkında son derece açıklayıcıdır. Ancak kuralların, yasaların ve prosedürlerin aksine, normlar neredeyse hiç yazılmaz veya isimlendirilmez; dolayısıyla araştırması da zorlayıcıdır (Berg ve Lune, 2019).

Bu çalışmanın Beyrut, Gaziantep, İstanbul'da bulunan STK'lar aracılığıyla psikososyal destek sağlanan mülteci kadın ve çocukların sanat projeleri ile travmalarıyla baş edebilmeyi sağlayıp sağlayamadıklarını ortaya koymayı amaçlayan bir göç çalışmasıdır. Temel öznesi insan olan, katılımcı sayısı sınırlı ve derinlemesine bilgi sunumunu hedefleyen bu araştırma, nitel bir araştırmayı gerektirmektedir.

4.1.2. Araştırma Deseni: Fenomenoloji (Olgubilim)

Nitel araştırmaların temelini oluşturan desenlerden biri olan fenomenoloji (Olgubilim) yaşanmış olaylara bağlı kalarak yapılan toplumsal olgu çalışmalarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 41- 77).

Fenomenolojik araştırmalar sosyoloji, psikoloji, eğitim, sağlık gibi farklı disiplinlerde kullanılan nitel araştırma desenidir (Cresswell, 2018: 77).

Bu araştırmada bireysel algılar ve deneyimlere odaklandığından, Beyrut, Gaziantep, İstanbul'da bulunan üç STK'nın psikososyal destek amaçlı sanat projelerinde çalışmış on kişi ile online görüşmeler yapılmıştır. Analiz kısmında ise veriler düzenlenerek kodlar ve temalar altında açıklanmıştır. Temalar elde edilen verilerden doğrudan alıntı yapılarak desteklenmiştir.

4.1.3. Veri Toplama Tekniği

Bu bölümde fenomenolojik (olgubilim) araştırmaların veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme (mülakat) çalışma için kullanılacaktır. Bu çalışma da doğru kaynaklara ulaşmak amacıyla görüşme tekniği tercih edilerek araştırılan alanda birincil fenomeni deneyimleyen STK'ların gerçekleştirmiş olduğu projelerdeki resim, nakış gibi çalışmaları içermektedir. Anlatı örneklerinden "sözlü tarih" ve hikayelerine de değinilerek veri kaynaklarının kapsamı içine alınmıştır.

Nitel araştırma yöntemi içinde yarı-yapılandırılmış görüşmelerin kullanıldığı bu çalışmada, mülteci kadın ve çocukların çifte dezavantajlarının hassasiyetini daha da ön plana çıkarabilmesi ve Katarsis Teorisi ile boşalma, arınma yaşanabileceği hipotezinden yola çıkarak, sanat iyileştirme aracı olarak sunulmuştur. Görüşme yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme türü, hem önceden hazırlanmış ve hem de görüşme sırasında çıkabilecek soruları kapsayarak görüşmeyi daha esnek kılmaktadır (Türnüklü, 2000: 547; Tekin, 2006: 104).

Bu araştırma için veri toplama COVID 19 pandemisi nedeniyle- çevrimiçi alan görüşmeleri ile e-posta yoluyla gerçekleşmiştir. Öncelikle STK faaliyetlerine katılan aktivist, sanatçı, eğitmen, psikolog, sanat terapisti ve insan hakları çalışanları ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanıyor. Toplanan verileri analiz edilerek benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Veriler kaydedilerek, yarı yapılandırılmış görüşme ile uyumlu olarak görüşmenin gidişatına göre sorular üzerinde değişiklikler yapabilme avantajlarını kullanarak göçmen kadınların sanatsal aktivite ve/ve ya sanat terapisi gibi faaliyetlerin anlam dünyalarında yarattığı etkiler araştırılmıştır. Sanat projelerinde çalışanlar yardımı ile görüşmelere katılacak kişilere ulaşmada kolaylık elde edilmiştir.

Çalışma üç ana bölge hedeflenerek yürütülmüştür: Lübnan Beyrut kamp ve kamp dışı çalışmalar yapan Skoun Bağımlılıklar Derneği, Gaziantep Kırkayak Derneği, İstanbul Yuva Derneği

Katılımcı	Kod	Yürütülen Proje	Şehir	Statü
1	İS	Çocuklarla	İstanbul	Sanatçı, Atölye Yürütücüsü
2	NY	Kadın ve çocuklarla	İstanbul	Sanatçı, Atölye Yürütücüsü
3	EÇ	Çocuklarla	İstanbul	Aktivite Sorumlusu
4	AA	Çocuklarla	İstanbul	Saha Koordinatörü
5	SÇ	Kadın ve çocuklarla	Gaziantep	Gençlik Çalışanı
6	DS	Çocuklarla	Gaziantep	Proje yürütücüsü
7	BK	Kadınlarla	Gaziantep	Sanatçı, Atölye Yürütücüsü
8	AT	Kadın ve çocuklarla	Beyrut	Sanatçı, Sanat Terapisti
9	DF	Çocuklarla	Beyrut	Sanat Terapisti, Al Jazeera'ye verdiği röportaj
10	İG	Kadınlarla	İstanbul	Müzisyen, Sosyal Çalışmacı

Tablo 14: Katılımcı Listesi

4.1.4. Veri Analiz Yöntemi

Nitel araştırmada veri analiz yöntemi önemli bir aşamadır. Veri analiz yöntemi doğrultusunda STK'larla çalışan deneyimli kişiler ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Tematik analiz, daha çok psikolojide kullanılan, sınırları belirsiz, farklı disiplinlerce de yaygın olarak kullanılan nitel bir yöntemdir. Nitel psikoloji eleştirisini içeren deneysel ve eleştirel yaklaşımlar arasında bir ayrım yapılabilir (Braun ve Clarke, 2013; Reicher, 2000). Deneysel yaklaşımlar, katılımcıların deneyimlerini ve bakış açılarını yakalamayı ve araştırmanın kategorilerinden ziyade katılımcıların hesaplarında araştırmayı temel almayı amaçlar.

“Tema”, çalışma alanında pratik sonuçlar veren veri analizinin ana ürünüdür. Kodlama ise, olası alt temalar altında kodların toplanması ve ortaya çıkan kodlama kümelerinin birlikte ve tüm veri seti ile ilişkili olarak karşılaştırılması, her ikisi de veri analizinin ana bileşenlerini oluşturmaktadır (Vaismoradi vd. ,2016).

Tematik analiz, veriler içinde seçilen temaların tanımlaması ve analizi yapılarak raporlama yöntemidir ve fazlaca ayrıntıyla dolu veri kümesini düzenleyerek sınıflandırmaktadır. Holloway ve Todres (2003: 347) “anlamları temalaştırmayı” nitel analiz boyunca paylaşılan birkaç genel beceriden biri olarak tanımlamaktadır. Nitel araştırmanın elde ettiği verilerdeki kodları ve temaları belirleme sürecini kapsamaktadır (Braun ve Clarke: 2012: 297).

“Buna göre tematik analizde verilerdeki temalar veya örüntüler iki temel yoldan biri kullanılarak tanımlanabilir: tümevarımsal veya “özelden genele” veya teorik, tümdengelimsel veya “genelden özele” şeklinde ifade edilmiştir (Boyatzis, 1998; Hayes, 1997; enadonline.com).

Bu çalışmanın yöntemi Braun ve Clarke'ın (2006) yapılandığı tematik analiz ilk aşaması görüşmelerden elde edilen verilerin tanımlanması, tekrar tekrar okunması ve deşifre edilmesi ile oluşmaktadır.

İkinci aşamada verilerin anlamlı olarak düzenlenmesi kodların belirlendiği aşamadır. Katarsis Teorisi üzerinden tematik analiz verilerdeki örüntüleri (temaları) belirlemek için araştırma sorularından kaynaklı göç, mülteci, kadın, çocuk, tehdit, şiddet, travma, korku, sanat, mutluluk, destek, dayanışma, terapi, arınma, boşalma, savaş, ayrımcılık, farklı, öteki, resim, renk, dayanıklılık artırma, gelişme, süreklilik, özgürleşme, motive, enerji gibi kodlar listeye eklenmiştir. Kodlar doğrultusunda STK'ların psiko-sosyal desteği, sanatın göç sürecine etkisi, pozitif enerji, sanatın iyileştiriciliği, sivil toplum kuruluşlarının rolü gibi geniş temalar oluşturulmuştur. Temaları arama ise, teoriden ve görüşme sorularından çıkan kodların analiz edilerek farklı kodların birleştirilmesiyle temaların oluşturulması üçüncü aşamadır (Braun ve Clarke, 2006: 89). Temaların gözden geçirilmesi dördüncü ve devamında beşinci aşama temanın detaylandırılarak tanımlama aşamasıdır (Braun ve Clarke, 2006: 92).

Ayrıca kodlar, çalışmanın en başında veya veri setinin incelenmesinden sonra belirlenebilir (Gibson ve Brown, 2009:130). Veri analizi materyalleri, görüşme dökümleri, katılımcı gözlem alan notları, dergiler, belgeler, literatür, eserler, fotoğraflar, video, web siteleri, e-posta yazışmaları vb. dahil olmak üzere metin formatına dönüştürülebilen her türlü veriden oluşur (Vaismoradi vd. ,2016). “Şiddet”, “Kaçış”, “Ses Vermek”, “Güvenli Alan”, “Özgürleşme Hissi”, “Sürdürülebilirlik”, “Birlikte Üretme”, “Dayanışma”, “Pozitif Başa Çıkma Yöntemleri”, “Yaratıcı düşünme”, “Kendini İfade Edebilme”, “Kendini Düşünme”, “Kadın Haklarına Yönelik Farkındalığı Artırma”, “Kendi Kimliğini Bulma” çalışmanın belirlenen kodlarıdır.

Bulgular kısmında incelenecek olan bu temalar; STK'ların desteğiyle deneyimli kişilerin veya sanat terapistlerin yürütücülüğünde mültecilerin göç sürecindeki travmalarını tespit etmeyi ve sanat yoluyla başa çıkabilmeyi tanımlamaktır. Altıncı olarak, analiz ve raporlama ile son aşamaya ulaşılmaktadır.

4.1.4. Etik

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilecek görüşmelerde katılımcılara yöneltilen sorular, T.C. Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 16.04.2021 tarihli toplantısında alınan 04/09 numaralı kararı ile uygun görülmüştür .

Katılımcılar görüşmeye gönüllü olarak katılmışlardır. Mülakat soruları tüm katılımcılara e-posta yoluyla gönderilmiştir. Ayrıca katılımcılardan yabancı uyruklu olan A.T. ile ilk olarak sosyal medya üzerinden yüz yüze (Facetime programı ile) tanışma ve görüşme yapılmıştır. COVID 19 pandemi sürecinin kısıtlamaları sebebiyle İstanbul ve Gaziantep ile ilgili katılımcılarla da e-posta yoluyla iletişime geçilmiştir. Görüşmeler etik kurallara uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

4.1.5.Çalışmanın Kapsamı, Kısıtları ve Sınırlılıkları

Çalışma Gaziantep, İstanbul ve Beyrut kentlerinde belirlenen STKlara odaklanmaktadır. Bu STKlar Lübnan Beyrut kamp ve kamp dışı çalışmalar yapan Skoun Bağımlılıklar Derneği, Gaziantep Kırkayak Derneği, İstanbul Yuva Derneğidir.

Bu çalışma mülteci kadın ve çocukların hayatında sanat terapilerinin dönüştürücü etkisini araştırmakta ve bu çalışmayı STKların rolü üzerinden gerçekleştirmektedir. Araştırmanın gerçekleştirilme zamanı COVID 19 pandemisi ile çakışması nedeni ile araştırma online iletişim kanalları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. STK deneyimli yürütücülerinin katılımcı öğretmen, aktivist, dernek gönüllüsü, sanatçı, sanat terapisti ve psikologların görüşlerini öğrenmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler ile sanat aktivite gözlemleri kullanılmıştır. STK'ların kaydedilen sanatsal projelerinde uygulanan sanatsal etkinlikleri, mülteci kamplarında veya kampların dışında yaşayan mülteci kadın ve çocukların içinde aktif katılımcı olarak yer aldığı faaliyetlerle sınırlandırılmıştır²¹.

²¹ Mültecilerin pasif izleyici üyesi olarak katıldığı sanatsal faaliyetler hariç.

Çalışmamın kapsamını kısıtlamak adına, STK'ların kamplarda veya çoğunluğu mültecilerden oluşan mahallelerde yaptıkları etkinliklere odaklanılmıştır. Araştırmaya on kişi katkıda bulunmuştur. Katılımcılar eşit deneyime sahip olmadıkları ve bazı katılımcıların diğerlerinden daha fazla katkıda bulunması söz konusu olmuştur.

Dördüncü Bölüm Sonuç

Bu bölümde nitel araştırma, veri toplama tekniği, veri analiz yöntemi açıklanmış çalışmanın etiği, sınırlılıkları belirtilmiştir. Katılımcı listesi isimler gizlenerek verilmiştir. Tematik analiz yöntemi çerçevesinde “kodlara” ulaşılmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular son bölümde açıklanmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

Giriş

Bu bölümünde mültecilerle sanatsal aktivite ve sanat terapilerinde STK'ların rolü nedir ve bu çalışmalar mülteci kadınların anlam dünyalarında nasıl bir iz bırakmaktadır soruları, alandan online iletişim araçları ile toplanan verilerle incelenmektedir. Bu bağlamda, STK'ların rolünün analiz edilmesi için, bu örgütlerde çalışanlar ve savaştan etkilenen mülteci kadınlara ve çocuklarla sanat terapileri gerçekleştirenler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile İstanbul, Beyrut ve Gaziantep kentlerinde mülteci kadınlara ve çocuklara yönelik faaliyet gösteren üç sivil toplum kuruluşu seçilmiştir. STK'larda çalışan on sanatçı, sanat terapisti, psikolog, saha araştırmacısı ile görüşmeler yapılmış, STK'ların yönetim biçimi, mülteci kadınlara ve çocuklara yönelik sanatsal aktiviteleri incelenmiştir. Analizin yer aldığı bu kısım öncelikle alanda seçilen Kırkayak Kültür- Gaziantep, Skoun Derneği-Beyrut, Yuva Derneği-İstanbul olmak üzere, bu derneklerin mültecilere yönelik faaliyetleri hakkında bilgi verecek, ardından tematik analizle mülakat verileri sunulacaktır.

5.1.1. Kırkayak Kültür- Gaziantep

Kırkayak Kültür, Gaziantep'te kurulduğu 2011 yılından bu yana, risk altındaki sosyal ve kültürel dezavantajlı grupların özellikle kadın ve çocukların güçlenmesine yardımcı olmak hedefindedir. “Göçmen ve Mültecilerle Yapılan Çalışmalar” adı altında kategorize edilmiş; film festivalleri, film gösterimleri, fotoğraf ve resim sergileri, tiyatro gösterileri ve çeşitli kültür-sanat etkinlikleri düzenlemekte ve sanatçılara “açık alan” sunmaktadır (Kırkayak Derneği, 2011).

“Kırkayak Kültür, toplumda sanatın gelişmesine katkıda bulunmak, sanat eserlerini ortaya çıkarmak, sanat eserleri yaratmak, sanatsal duyarlılığı ve estetik anlayışı ve doğal bilinci geliştirmek için projeler hazırlar ve gerçekleştirir⁴⁸ .

Kırkayak Kültür, Orta Doğu coğrafyasındaki siyasi ve sosyal gelişmelerin sebep olduğu insan haklarını içeren sorunlar hakkında, mevcut diller, dinler, milletler, kültürler hakkında amatör ve akademik çalışmalar yapmayı ve bu çalışmalarını kamuoyunun dikkatine sunmayı amaçlamaktadır. Göçmenler, sığınmacılar, kadınlar ve çocuklar gibi risk altındaki ve dezavantajlı toplumların insan hakları, eğitim, cinsiyet bileşenleri ile konu ve kavramları bilimsel olarak incelemek, araştırmak, sonuçlara ulaşmak, bilimsel olarak yazmak ve raporlamak gibi çalışmalar yürütür ve bu alanlarda eğitim verir, hak temelli savunuculuk çalışmaları yapmaktadır⁴⁹.

Gaziantep'te, mülteci ve evsahibi kadınlarla gerçekleştirilen atölye ile şehirde beraberce yaşamının sanat yoluyla kurulmasını hedeflemektedir. Geleneksel el sanatları, plastik sanatlar gibi farklı disiplinler yoluyla kendi hikayelerini ve göç deneyimlerini aktarmaya çalışmaktadırlar. Kadınların ürettikleri işlerin yer aldığı sergiler sayesinde mülteci kadınlar, kendi hikayelerini daha geniş kitlelere duyurma fırsatı elde etmektedirler. Kırkayak Kültür'ün STGM | Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği'nden destek alarak "Göç ve Toplumsal Cinsiyet" adında göç kültür sanat atölyeleri düzenlenmiştir. Bu atölye göç çalışmalarına katkıda bulunmayı ve sivil toplum kuruluşlarına, göç alanında tez çalışması yapanların araştırmalarına yöntemsel ve teorik olarak destek verebilmeyi hedeflediğini ifade etmiştir⁵⁰.

5.1.2. Yuva Derneği -İstanbul

Türkiye'de ve dünyada yaşanan yoksulluk, çevresel sorunlar gibi sosyal meselelere sürdürülebilir çözümler üretmeyi amaçlayan Yuva Derneği, 2010'dan beri hizmet vermektedir. Yuva Derneği, insan haklarına önem veren doğaya sahip çıkan, Avrupa Yetişkin Eğitimi Birliği üyesi yüzelliüç gönüllü, yüzyirmi çalışanı ile on farklı faaliyet alanı olan bir dernektir.²²

51 Goethe İnstitut'de "Destekleyici Göç Ve Uyum Programı" çerçevesinde projelendirilen ve Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından finansa edilmiştir. ('Uçan Kütüphane' adlı sanatsal ve kültürel program / İstanbul, 2017 ; Vardar, E. (2010); "Yuva Derneği", Erişim Tarihi: 15.06.2021)

Ekoloji eğitimi, ekosistemi koruma, sürdürülebilir yaşamı sağlama ve toplumsal barışı sağlamak için barış dilinin yaygınlaştırılması için seminerler ve göç farkındalığı eğitimi ,yoksullukla mücadele alanında çalışmalar yürütmektedir. 2017 yılında Birleşmiş Milletler tarafından desteklenmeye başlanmıştır ve yılda yaklaşık yirmi bin kişiye desteği ulaşabilmektedir. 'Destekleyici Göç ve Uyum Programı' çerçevesinde projelendirilen Uçan Kütüphane, Yuva Derneği'nin bünyesinde uygulanan bir uyum projesidir. Bir konteyner olarak kurulan Uçan Kütüphane Projesi sınırlı çevrelerde yaşayan, mülteci genç ve çocukların sokaklarda harcadıkları zamanı sürdürülebilir ve daha kaliteli bir deneyimi yaşatmayı amaçlamaktadır. Çocuklar için psikososyal destek faaliyetlerinin düzenlendiği sanat atölyeleri, spor çalışmaları düzenleyen güvenli bir alandır. *“2016 yılında Goethe Enstitüsü ile iş birliğinde 7-14 ve 18-27 yaş aralığındaki gençlerle gönüllülük faaliyetleri ile bir araya gelmiştir. Sultanbeyli ve Avcılar Belediyesi, Mülteciler Derneği ile ortak sanat çalışmaları düzenlenmiştir”²³.*

Foto 6: Uçan Kütüphane Projesi, <https://www.yuva.org.tr/ucankutuphane/> 2017
Kaynak:<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/ucan-kutuphane-okulu-renklendirdi->

52 Goethe İnstitut'de “Destekleyici Göç Ve Uyum Programı” çerçevesinde projelendirilen ve Federal Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından finansa edilmiştir. ‘Uçan Kütüphane’ adlı sanatsal ve kültürel program / Yuva Derneği, (2010). “Uçan Kütüphane” ,Erişim Tarihi: 15.06.2021)

Foto 7, 8 : Nalan Yırtmaç arşivinden, İstanbul, 2017

5.1.3. Skoun Bağımlı Derneği, Beyrut

Skoun, uyuşturucu kullanımının neden olduğu zararları azaltmak için gerekli araçları ve bilgileri sağlayarak kamu bilincini ve bağımlılıkla ilgili eğitimi artırmayı hedefleyen bir dernektir. Tedavi ve danışmanlığın yargılayıcı olmayan, sevecen bir ortamı sağlayarak, bağımlılık sorunları olan kişilerin hayatlarını talep etmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Skoun, Lübnan ve Arap bölgesi için sürdürülebilir bir tedavi modeli aracılığıyla uyuşturucu kullanan insanlara ve ailelerine yaşam, sağlık ve umut getirmeyi hedeflemektedir. Bağımlılığı temel bir sağlık sorunu ve uyuşturucu önlemeyi eğitimin entegre bir bileşeni haline getirmeye çalışmaktadır (Lebanese Addictions Center). Skoun Derneği, Suriye göçü ile beraber özellikle mülteci çocukların ve gençlerin entegrasyonunu sağlamak için sanat terapileri uygulamaktadır. Geliştirilen projelerde sanat terapisti ve sanatçı Anita Toutikian'ın çalışmalarından örnekler aşağıda sunulmaktadır.

Foto 9 : Suriyeli mülteci kadın ve kızlarla, 2017

Kaynak: Sanat Terapisti Anita Toutikian arşivinden.

Foto10: Suriyeli mülteci kadın ve kızlarla, 2017

Kaynak: Sanat Terapisti Anita Toutikian arşivinden.

Foto 11: A. Toutikian ve sanat atölyesinde katılımcı genç mülteciler, Skoun /Beyrut,2015

Kaynak: Sanat Terapisti Anita Toutikian arşivinden.

Lübnan Beyrut'ta ise, bir STK olan ve erken müdahale programları aracılığıyla yetişkin ve genç uyuşturucu kullanıcıları ile çalışan Skoun'un bağımlılık önleme koordinatörü Chantal Chedid'in verdiği bir röportajda:

Skoun Derneği, "Lübnan'daki doksan beş bin Suriyeli çocuk çatışma nedeniyle travma geçirdi - resim onlara yardımcı olabilir mi?" sorusunun cevabını bulmak için oturum düzenlemiştir. Suriyeli öğrencilerin çoğunun savaştan kaçmakla ilgili çeşitli sorunlarla mücadele ettiğini ve diğer yaygın semptomların ise "uykusuzluk ve konsantre olma sorunu" olduğunu eklemiştir (Knefel, J., 2015).

5.1.4. STKların Rollerine İlişkin Bulgular

Mülteciler çoğunlukla kentsel alanlarda ikamet etmekte ve savunmasızlıkları STK'lar ve yerel kuruluşlar tarafından tespit edilmektedir. Birçok STK müdahaleleri genellikle finansman yollarından şekillenir, etkilenir ve çoğu durumda mevcut devlet yapısından ödün vermeden statükoyu korumayı tercih ederler. Kadın STK'ları dahil olmak üzere sosyal değişim örgütleri, fonlarını belirli türdeki projelere öncelik veren ve yönlendiren finansman fırsatlarına göre projeler tasarlar.

STK'ların tasarladığı projelerden olumlu sonuç aldığını bildiren katılımcı, K5.S.Ç.: “(...) Öyle olmasaydı eğer yağmur çamur dinlemeden katılım göstermek için sabah erkenden gelmezlerdi sanırım.(...)” demiştir (Katılımcı 5).

Görüşmeciler, STK sanat projelerinden edindikleri beceri ve deneyimleri sayesinde çevrelerinde saygı gördüklerini dile getirdiğini söyleyen mülteci kadınlar olduğunu aktarmaktadır.

K5.S.Ç.: “Aktivitelerimize katılım süresince edindikleri bilgi, beceri ve deneyimleri sayesinde sosyal çevrelerinde saygınlıklarının artması, farklı alanlarda alınmış birçok eğitim sayesinde bilgi bilinç düzeylerinde artış olması, farklı görüş sahibi kadınların birbirlerini saygı çerçevesinde dinleyerek fikir alışverişinde bulunmaları, farklı becerilere sahip üyelerin uyum içinde çalışması gibi geri dönüşler alıyorduk” (Katılımcı 5).

Genel olarak kendi ülkelerinde erkeklerle eşit değer göremeyen kadınların özellikle kocalarının, babalarının, ağabeylerinin izni çerçevesinde sınırlı sosyalleşebildiklerini, hayatlarında sinemaya, konsere gitmediklerini ifade edenler olmuştur. Göç ettikleri ülkede ise mülteci bir kadın olarak STK'ların düzenlediği sinema, tiyatro, müzik, sanatsal aktivite gibi katılımlardan ötürü halinden memnun olanlar vardır.

K5. S.Ç.: “...biz burada rahatız inanın ben Suriye’de tiyatro ya da sinemaya gidemezdim...” buna benzer geri dönüş yapan danışanlarımız çok olmuştur” (Katılımcı 5).

Benzer şekilde yaşadığı bir anıyı paylaşarak bulunduğu ülkede nefes alamadığını bir anısıyla ifade eden mülteci bir kadının anısını bize katılımcı K10. İ.G. aktarmaktadır:

“Karanlık, kapalı bir kamyonetin içinde çok fazla kişi sıkışık bir halde gelirken, aracın içinde nefes bile alamadıklarını şoföre söylediklerini; cevap olarakta

“nefesinizi tutmayı öğrenin Türkiye’de nefes bile alamayacaksınız” işittiklerini paylaşmıştır (Katılımcı 10).

Katılımcı K10. İ.G.’nin ifadesine göre:

“...diyafram nefesi çalışmanın kendisini iyi hissettirdiğini söyleyen bir mülteci kadının aslında göç etmek zorunda kaldığı o yolculuktan beri nefes alamadığını ifade etmişti” (Katılımcı 10).

Dolayısıyla deneyimlerini aktaran katılımcılar sanatın “sağaltma” rolüne dikkat çekmişlerdir. Katılımcı K2. N.Y. STK’ların ergen ve yetişkinlerle düzenlediği sanat atölyelerinde İstanbul’ da 18-30 yaş aralığında Suriyeli kadınlarla, 18-20 yaş arası erkek Afganlarla ve LGBTİ+ bireyler ile çalışan sanatçı bir öğretmendir. Katılımcı “Sanat etkinliklerinin katılımcılara mental veya fiziksel rahatlama, deşarj olma fırsatı verdiğine eminim.”, demiş, ancak mülteci kadınların ‘katarsis’i doğuran travmatik duygularıyla sanat yoluyla başa çıkılabilir mi sorusuna sadece sanatın yeterli olamayacağı görüşünü ifade etmiştir.

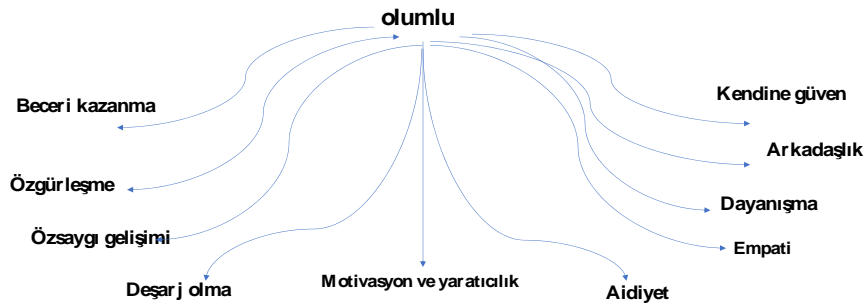
Beyrut’ta ise Skoun ile çalışmış sanat terapisti, sanatçı K8.A.T. hem kadın hem çocuklarla çalışmıştır. Katılımcı 8, mülteci kadın -ve çocukların- travmalarını atlamada sanat atölyeleri, sanat terapileri sunan STK’ların rolü hakkında:

“(…) STK genellikle yiyecek, barınma, ilaç vb. temel ihtiyaçları karşılamaya çalışırlar. Bazı STK’lar, mültecilerin günlük mücadelelerinden mümkün olduğunca uzaklaştırmak, bir şeylerin düzeleceği ümidiyle onlara psiko-sosyal destek sağlamaya çalışır ve herşey tekrar normal hale gelebilir. Genellikle STK’lar oyunlar, manuel etkinlikler, psikodrama, müzik vb. içeren psikososyal etkinlikler düzenler (…)” demiştir.

Mülteci kadınların ‘katarsis’i doğuran travmatik duygularıyla sanat yoluyla başa çıkılabilir mi sorusuna K8. A.T.:

“(…) travmaların farklı tezahürleri vardır. Sanat terapisi rahatlamaya ve düşünce işlemeye yardımcı olabilir, ancak kişi çok travmatize olmuşsa ve sanat terapisinden daha fazlasına ihtiyaç duyuyorsa; bazı travmatize olmuş kişilerin hastaneye kaldırılması, bazılarının ilaca, bazılarının travma tedavisine ihtiyacı vardır. Neyse ki, tüm öfkeli insanlar TSSB geliştirmez, bu nedenle sanat terapisi çoğuna yardımcı olabilir, ancak hepsine değil. Ayrıca, bazı insanlar sanat terapisi yapmaktan hoşlanmazlar, çünkü sanatta iyi olmadıklarını düşünürler, sanatta iyi olmak sanat terapisi yapmak için gerekli olmasa da, herhangi bir beceri gerekli olmasada, yine de bazı insanlar sanat terapisinden korkar ve bazıları da sanat terapisinin herhangi bir faydası olduğuna inanmazlar (...)” diye cevap vermiştir (Katılımcı 8)

Sanat projelerinin mülteci kadınların anlam dünyalarında yaptığı gelişme

Tablo 15: Sanat Projelerinin Mülteci Kadınların Anlam Dünyalarında Yaptığı Gelişme

Kaynak: Tablo yazar Berrin Yırtmaç tarafından oluşturulmuştur.

Arkadaşlık duygusunun kurulabilmesi paylaşmanın, beceri geliştirmenin ve empati kurabilmenin sonucunda deşarj olabilmeyi getirmektedir. K3.E.Ç. ve K4.A.A.’ya göre, Türkiyeli ve Suriyeli çocukların bir arada olduğu çalışmalar sayesinde sosyal uyum ve adaptasyon süreçlerine katkı sunulduğunu ve sanatsal çalışmaların fiziksel ve psikolojik gelişimleri açısından destekleyici olduğunu savunmuşlardır.

Yaratıcı düşünme, kendini ifade etme becerileri, takım çalışması becerilerine katkı sağlamaktadır. Atık malzemelerin kullanıldığı atölyelerin gerçekleştirilmesi, çevre ve ekoloji hakkında farkındalık oluşturmuştur. Deneyimleyerek öğrenme sürecinde, yeteneklerini keşfetmelerine katkı sağlanırken yapılan çalışmalar bir bütün olarak benimsenerek ailesi, arkadaşları ile paylaşma becerileri geliştirmişlerdir. Farklı kültürlerle, farklı cinsiyetlerle ve farklı yaş gruplarıyla arkadaşlık kurma ortamı sağlanmıştır.

Kendine güven, K7. B.K.'ya göre ortak üretilen "göç rotaları-kumaş" işinin önünde çekilen fotoğraflarda, kendi rotalarını gelen ziyaretçilere göstermeleri ve "bunu biz yaptık" şeklinde sahiplenmeleri ile zor hikayelerden olabildiği kadar olumlu bir sonuca varıldığını görmek açısından önemlidir (Katılımcı 7).

Mülteci çocukların iyi olma hali annelerini ve ailelerini de etkilemektedir. K6.D.S.'in psiko-sosyal faaliyetler temelinde ilerleyen projeler boyunca, hem bazı oturumların içinde yer alan hem de dönem sonu veya özel gün gibi etkinliklerde organize edilen sanatsal faaliyetlerde katılımcı mültecilerin iyi olma haline büyük katkısı olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Farklı sanatsal faaliyetlerin katılımcılara güçlendirici etkisi olduğunu; ayrıca, okul dışında kalmış çocukların örgün eğitime devam etmelerini temin etmek amacıyla yapılan bazı sanatsal faaliyetlerin olduğunu belirtmiştir. Sanat projelerinden faydalanan mülteci kadın ve çocukların toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki düşüncelerinin geliştiği, sanatsal faaliyetlerle sosyalleşip bilinçlendikleri ve anlam dünyalarında bu değişiklikleri özümseyip kendi ailesi ile de değişimlere uyum sağlayabileceği varsayılabilir. Böylece kartopu gibi büyüyen bir gelişme sağlanabilir.

5.1.5.Temalar

Bu çalışma, aktif katılım göstermiş eğitmen, atölye yürütücüsü, sanatçı, sanat terapisti, psikolog, sosyal çalışmacı v.b. gibi on deneyimli kişiyle yapılan mail, skype yoluyla yapılmış görüşmelerden elde edilen bulgular yedi tema altında analiz edilmiştir .

5.1.5.1. Ötekileştirme, Ayrımcılık, Irkçılık

Katılımcılardan ırkçılığın önlenmesini misyon kabul eden Kırkayak Derneği üyesi, dünya çapında ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ötekileştirme ve ayrımcılığa maruz bırakmaya dair ifadesi şöyledir:

Mülteci kadınların ırkına ve kadınların görünmezliğine önem veren mezhepçi, milliyetçi gruplar kişinin ırkına, etnik kökenine ve cinsiyetine bağlı olarak ırkçılığa eğilim göstermeye başlamıştır. Mültecilere yönelik önyargı ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak için tüm toplumu empati içinde diyalog ve dayanışma ile bütünleştirmek için sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetler düzenlenmelidir (Kırkayak Derneği, 2011).

Görüşülen derneklerdeki katılımcılar ırkçılık ve ötekileştirmeyi önleme konusunda yerel halka ulaşmaya çalışmakla beraber bu konuda mültecilerin eğitilmesine de önem vermektedir. Bu konuda Katılımcı 10 kendi deneyimini şöyle aktarmaktadır.

K10.İ.G. “ (...) Türkiyeli ve göçmen arkadaşlarla birlikte kadınların eğlenmesi için çeşitli müzik etkinlikleri düzenledik. Düzenlediğimiz etkinliklerde kadınların sürekli bakışlarına ve arkamdan kulak kulağa fısıldaşmalara şahit oluyordum. Başka bir gün yine başka bir etkinlikte beni erkek olarak algılayan ve erkek olduğu için dans etmek isteyip dans edemeyen kadına etkinliği organize eden arkadaş kadının rahat edebileceğini düşünerek benim trans olduğumu söylemiş. O an kadının bana bakışları belirsizlikten çıkarak nefrete dönüştü. Bu anlattığım davranışlar benim için bir şiddet ancak kadınların bana karşı davranışı onlar için çok normal (...) diyerek ifade etmiştir (Katılımcı 10).

Katılımcı 10 sanat terapilerinin bu konuda dönüştürücü rolünü yine kendi deneyiminden yola çıkarak aktarmaktadır.

K10.İ.G. (...) Atölyeye katılan kadınla on dakika diyafram nefesi çalışıp

otuz dakika Arapça “Fatume”, Türkçe “Mavi boncuk” şarkısını söylemiştik (...). Diyafram nefesi çalışmanın kendisini iyi hissettirdiğini aslında göç etmek zorunda kaldığı o yolculuktan beri nefes alamadığını ifade etmişti. Şarkıyı söylerken ben öğretici pozisyonunda olmadım. Katılımcı bir etkinlik yapmayı arzu ettim. Şarkının Arapça sözlerini bana kendisi öğretti ben de ona aynı melodinin Türkçe sözlerini öğrettim. Atölyede bize çevirmen bir arkadaş eşlik etti. Atölye bitiminde atölyeden zevk aldığını ve tekrar gelmek istediğini söylediği halde tekrar atölyeye gelmedi (...) şeklindedir.

Katılımcı mülteci kadınların “Ötekileştirme” eğilimleri, sanatsal atölyeler ve sanat terapisi gibi çalışmalarla birlikte azalma eğilimi göstermektedir.

5.1.5.2. Umut

Savaş ile birlikte kadınların üzerinde ataerkil sistemin kurduğu güç ve iktidar ilişkisinin göç ile birlikte yıkıldığı gözlenebilmektedir. Bu durum geleceğe dair umut doğurmaktadır. Bu mülteci kadınların kendi ayakları üzerinde durabilme, sosyalleşebilme, sanatsal aktiviteler ile kendilerini açarak hikayelerini paylaşabilme, travmalarını iyileştirebilme, kimliklerini bulabilme gibi faydaları doğurabilmektedir. Kadının güçlenmesi çocuklarının da özgüvenlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Bu konuda K8. A.T. mülteci kadın ve çocuklara endişelerini ve korkularını anlatabilme fırsatı, güç ve geleceğe dair umut verdiğini ifade etmiştir.

K8. A.T.’ye göre: “(...) bir mülteci evini, arkadaşlarını kaybettiğinde ve zihinlerinde net bir gelecek olmadığında, bu belirsizlik duygularında kaygı ve depresyona yol açar. Ayrıca bir çoğunda travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) vardı.

Sanat terapisi, bu kaygıları sorunlu zihinden uzaklaştırmaya; onları görünür ve tartışılabilir hale getirmeye yardımcı olur. Böyle yaparak, düşünceler netleşir, umut ve güven getirebilecek yeni olumlu düşünceler ortaya çıkabilir (...)” (Katılımcı 8).

Bazen faaliyetlere katılan mülteci kadın veya çocuklara çamaşır makinesi metaforunu veren K8. A.T.:

“(...) Kötü düşünceler çamaşır makinesindeki kirli çamaşırlar gibidir; su ve sabunla dönüp duruyorlar ama çamaşır makinesini açmadıkça, yıkanan çamaşırları çıkarmadıkça, kuruması için havaya asmadıkça güzelleşemez ve çamaşırlar tekrar giyilebilir olduğunda iyidir(…)” terapilerle acılardan arınılacağı konusunda katılımcılara umut aşılamaktadır (Katılımcı 8).

5.1.5.3.Dayanışma

Mülteciler arasında tanışıklığa, akrabalığa ve hemşeriliğe dayalı bir dayanışma ağı duygusu ortaya çıkmıştır. STK’ların düzenlediği projelerin sanatsal aktivite çalışmalarında özellikle çocuk mültecilerin ortaklaşa yapılan ekip çalışmalarında çocuklarda empati, dayanışma ve arkadaşlık duygularının geliştirildiğini gözlemleyen katılımcı K1.İ.S., bunların önemine dikkat çekmiştir (Katılımcı 1).

Katılımcı K7.BK.:

“Kırkayak Kültür, yaşamı beraberce öğrenmenin felsefesinde kurulan “Mutfak II Matbakh Kadın Atölyesi” ile mülteci ve Türkiyeli kadınların kendi sosyal ve kültürel üretimlerini gerçekleştirerek dayanışmayı sağlama üzerine bir çalışmadır. Bu model sayesinde benim çalışma fırsatı bulduğum kadınlar Kırkayak Kültür’le, geçen yedi yılda karşılıklı iletişim ve güven ortamı oluşturmuşlardı” (Kırkayak Derneği, 2011).

“Sanatta Kadın Birlikteliği” (Women Solidarity For Art) projesi ile – “Hepimizin bir hikayesi var” (We all have a story) adlı sergide çalışan katılımcı K7.BK.: *“Projenin üretim kısmı tamamlandıktan sonra ortak bir sergide kadınların işlerinin sergilenmesi ve buna yönelik bir açılış yapılması tüm kadınları motive ettiğini ve birlikte üretmenin bir yaşam pratiği egzersizi olduğunu ifade etmiştir”* (Katılımcı 7).

Kırkayak Derneği, sanat yoluyla kadın dayanışmasının kurulabileceğini savunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sanatta kadınların temsilini irdelemek, kadın sanatçıların ve işlerinin tanınırlığını artırmak oldukça önemlidir. Mutfak Matbakh Kadın Atölyesi ile mülteci kadın sanatçıların yaşadıkları cinsiyet ayrımcılığını ve deneyimlerini öğrenmek, sanat aracılığıyla kadın dayanışmasını perçinlemek istiyoruz” (Kırkayak Derneği, 2011).

Diğer bir dernek, Yuva Derneği’nde adalet ve dayanışmayı savunan ifadesi aşağıdaki gibidir:

“Yuva, tüm canlıların birbirine bağımlı olduğunu bilen ve canlı çeşitliliğine önem veren, barışçı, eşitlik, adalet ve dayanışmayı savunan bir yaşam biçimini savunarak halka açık etkinlikler ve çalışmalar düzenler” (Yuva Derneği, Misyonumuz, Erişim Tarihi: 26.08.2021).

5.1.5.4.Sürdürülebilirlik

Sanatsal faaliyetlerin insani yardım çalışmalarının bir parçası olarak görülmesinin yanında, mültecilerin güven ve umuda olan ihtiyacını sağlayabilmek için sivil toplum örgütleri daha “sürdürülebilir” bir sistem oluşturmaya çalışmaktadırlar. Mülteci kadınlar ve çocuklar kaygı ve üzüntüleriyle sanat sayesinde baş edebilir; hayal kırıklıklarını daha kolay ifade edebilirler. Bu konuyla ilgili olarak, K8. A.T. daha önce World Vision, Skoun, Hariri Foundation, Malala mülteci kızlar okulu, UNICEF gibi STK’larla çalışan sanat terapisti ve sanatçı katılımcımız “katılan çocuklar sanat terapi müdahalelerini çok seviyorlar, bir daha gelir miyim diye soruyorlar ama ne yazık ki çoğu proje genellikle kısa süreli, 4 ila 8 seans arasında değişiyor” diyerek, katılımcı sanatçı K2. N.Y. gibi ‘Sürdürülebilirliğe’ dikkat çekmiştir.

K2. N.Y.:

“(...) Bu atölyeler, göçmenlere alternatif ekonomiler oluşturmalarını sağlayabiliyorsa büyük bir umuttur (...)” (Katılımcı 2).

“(…) Sanat etkinlikleri bunu sağlayamıyorsa da sadece biraraya gelme ve sosyalleşme, dayanışmaya olanak tanısa bile iyidir. Ama tek kriter sürdürülebilir olmasıdır” diyerek sürdürülebilirliğe dikkat çeken katılımcı sürdürülebilir olmayan atölye çalışmaları için *“Yaptığımız bu atölyelerin sadece günü kurtaran atölyeler olduğunu düşünüyorum”, “sürdürülebilir olmayan projelere bir daha katılmama kararı aldım (…)”* (Katılımcı 2).

Katılımcı sürdürülebilir projeler ile el işlerinin gelir getirebilecek bir akışa yönlendirilmesinin önemine dikkat çekmiştir. Yapılan projelerin sonunda ortak bir sergi ile işlerin sergilenmesi ve gelir getirebilecek devamlılığın sağlanmasını isteyen katılımcı mülteci kadınlar olduğunu bildirmişlerdir.

5.1.5.5.Güvenli Alan

Mülteci kadınların tehditlerden korunması zorunlu göçün insani güvenlik kavramı ile yakından ilişkilidir (Commission on Human Security, 2003: 2) . Göçün güvensiz ortamı mülteci kadın ve çocukları farklı şekilde etkilemekte ve mülteci kadınlar için risk göçün her aşamasında mevcuttur. Sosyal alanda güvenli alanda özgürleşmenin bir örneğini katılımcı sanat terapisti ve sanatçı K8. A.T. şöyle ifade etmiştir:

“Mültecilerle çalışırken ‘mutluluk’ ve ‘enerji’ gördüğümde, rahatladıklarını, birbirleriyle sakin ve rahat bir şekilde iletişim kurduklarını gördüğümde, “Sanat yapabileceğimi hiç bilmiyordum!” ya da bir okulda çocuklar, “yıllar oldu renkli kalem görmedik!” diyerek renkli kalemleri öpmeye başlamışlardı” (Katılımcı 8).

Katılımcı K8.A.T.’nin başka bir okulda yaşadığı bir deneyimde mülteci kızların boyalarla birbirlerinin kıyafetlerini boyamaya başladıklarını ve neşe içinde güldüklerini hem heyecanlı hem de mutlu olduklarını, üstelik kıyafetlerinin boyanmasını hiç umursamadıklarını ifade etmiştir.

Güvenli alan konusunda katılımcı K6.D.S'nin görüşleri de oldukça dikkat çekicidir. Kendisi, Gaziantep'in Suriye'ye coğrafi açıdan yakınlığı ve kültürel benzerliği sebebiyle, akrabalık, komşu ahbab bağları ile güvenli alan görüldüğünü ve tercih edilme sebepleri arasında olduğunu belirtmektedir.

5.1.5.6.Özgürleşme

Mülteci kadınların özgürleşebilmesi için güvenliğin sağlanması önemli bir kriterdir. Mülteci kadınlara zorla hatta çocuk yaşta evlilikler yaptırılması, herşeyin yasak yada izne tabi olması, kadının yalnızlığı, eğitim hakkına ulaşamaması, iş bulma olanağının azlığı, kadının ekonomik olarak erkeğe bağımlı olması, kadının özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Toplumsal cinsiyet açısından yaşanan ayrımcılıklar kadının ikinci bir eşle tehdit edilmesi ya da bir eve kuma olarak verilmesi, kadının kıyafetine karışılması ve kadının evleneceği kişiyi kendisinin seçmemesi gibi sorunların kadının birey olamadığı ve mülteci olarakta iki kere dezavantajlı bir hayata kurban edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Katılımcı K8. A.T. bu konuyla ilgili deneyimlerini şöyle ifade etmiştir:

“Her proje bana sanat terapisi hakkında bir şeyler öğretiyor, artık sanat terapisinin en etkili bileşeninin renk olduğunu söyleyebilirim, renk inandığım şeyi değiştiriyor. Sanat terapisinin ana etkisi, katılımcılara verdiği özgürleşme hissidir. Birçok katılımcı çok kalabalık hanelerden, katı kurallara sahip kapalı ortamlardan geliyor ve sanat terapisi onlara kısa bir süre için bile özgürlük hissi verebiliyor” (Katılımcı 8).

K8. A.T.: “Onlara, yaptıkları çalışmalarını yargılamadan kendilerini özgürce ifade etme fırsatı sunuyoruz” diyerek sanatsal aktivitelere katılan kadın ve çocuklara özgürleşebilme alanı sağladıklarını eklemiştir.

Katılımcı K5.S.Ç.: “(...) Mülteci kadınlar cam yada resim atölyemizde özgürleşmenin tadını çıkarıp içlerinde en derinlere ittiği, aslında üzerini

kapattıkları anılarını renklendiren faaliyetleri bir nevi onlara terapi gibi geliyordu.(...) Savaştan kaçanlar, maddi açıdan durumu kötü olanlar ve gelirleri düşük olan kişiler aktivitelere katılım gösterdiği için özellikle kadınlar biz 'burada rahatız inanın ben Suriye'de tiyatro ya da sinemaya gidemezdim burada özgürleştim katılım göstermiş olduğum aktiviteleri bu yüzden seviyorum 'diyenler buna benzer geri dönüş yapan danışanlarımız çok olmuştur (...)' (Katılımcı 8).

K10. İ.G. ise yaşadığı deneyimi şöyle aktardı:

"kadınların katılması için çok dilli şarkı atölyeleri düzenledim. Türkçe ve Arapça ortak şarkıları söylüyorduk.", "...diyafram nefesi çalışırken kendisini iyi hissettirdiğini söyleyen bir göçmen kadının aslında göç etmek zorunda kaldığı o yolculuktan beri nefes alamadığını ifade etmişti" (Katılımcı 10).

5.1.5.7.Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet göçün temel dinamiklerinden biridir. Toplumsal Cinsiyet bağlamında göç sürecinin iki kere dezavantajlı olan mülteci kadınlarının "cinsiyet" ve "mültecilik" statülerinden dolayı savunmasız kaldıkları ifade edilmiştir. Bu durum kırılganlıklarını artırdığı gibi çocuk yaşta evlilik, çok eşlilik, çocuk işçiliği, seks işçiliği, yoksulluk ve bunun gibi sebepler olumsuz başa çıkma yollarına başvurmayı da artırmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların ortak görüş olarak toplumsal cinsiyet bazında eşitlikçi bakış açısı ve şiddetle mücadelede eğitim ile olumlu davranışların kazandırılmasının sağlanmasıdır.

Katılımcı K10. İ.G. *"Kadınların yaşadıkları şiddeti şiddet olarak tanımlaması uzun zaman alıyor. Çoğunlukla şiddet sevgi olarak tanımlanabiliyor"* (Katılımcı 10).

Şiddetin herhangi bir türünün kabul görmesinin risk faktörü oluşturduğunu ve toplumsal cinsiyet açısından eşitlikçi normların geliştirilmesinin, zihniyet dönüşümüne ihtiyacın açıklığı gözler önüne serilmektedir.

2017-2018 yıllarında İstanbul ilinde yürütülen “*Cinsiyet temelli şiddete karşı mücadele*” projesinde üç sene çalışan (Katılımcı 10).

K10. İ.G.:

STK proje hedeflerinin önce “(...) *aplikasyonlar üzerinden reklam vererek seks işçiliği yapan ve bu işi yaparken müşterisi, aile ya da onları çalıştıran erkekler tarafından şiddete maruz kalan mülteci kadınları ve geyleri “koruma” odaklıydı. 2019 sonrasında ise “sosyal uyum” odaklı ilerlemeye başladı(...)*” şeklinde olduğunu ifade etmiştir.

Seks işçiliği yapmak zorunda kalan bazı mülteci kadınların seks işçiliğini emek piyasaları merceğinden değerlendirmenin ve sağlık hizmetlerinden faydalanabilmelerini sağlamak için bazı STK’ların çabalarına işaret edilmiştir. Tacize, şiddete açık oldukça riskli sürdürdükleri yaşamlarını kendi toplumlarından da dışlanarak yaşayan bu kişilerin sanat atölyelerine katılmadıkları tespit edilmiştir.

Katılımcı K10. İ.G., seks işçisi mülteci kadınların gece çalıştıkları için sivil toplum kuruluşlarının sabah etkinliklerine katılmadıklarını ve STK’ların saat beş sonrası mesai bittiği için de akşam etkinlik düzenlenemediğini ifade ederek bunun önemli bir sorun olduğunu dile getirmiştir. Cinsiyete dayalı emek piyasaları mülteci kadınların ücretli bir işte çalışıyor olabilmesi için “*koluna altın bilezik*” ifadesi ile zanaat öğrenmek istedikleri tespit edilmiştir.

Katılımcıların neredeyse hepsi projelere katılan mülteci kadınlar için, gözlemlerine göre hedeflenen amaçlardan biri olan entegre olabilmenin genel olarak sağlandığını belirtmişlerdir. Özellikle proje başarısını ölçmek için uygulanan ön test ve son test sonuçlarına göre de hedeflenen iyi olma halinde gelişme ve dayanıklılık artırma amaçlarına hizmet ettiği vurgulanmıştır.

Beşinci Bölüm Sonuç

Bu bölümde mültecilerle sanatsal aktivite ve sanat terapilerinde STK'ların rolü ve mülteci kadınların anlam dünyalarındaki değişimin araştırılması için toplanan veriler incelenmiştir. STK'ların rolünün analiz edilmesi için, savaştan etkilenen mülteci kadınlara ve çocuklara sanat terapileri, sanat atölyeleri düzenleyen on sanatçı, öğretmen, terapist, sosyal çalışmacı, psikolog, saha araştırmacısı ile görüşülmüştür. İstanbul, Beyrut ve Gaziantep kentlerinde faaliyet gösteren Kırkayak Kültür-Gaziantep, Skoun Derneği-Beyrut, Yuva Derneği-İstanbul olmak üzere, üç sivil toplum kuruluşu altında açıklanmıştır. Tematik analiz yöntemiyle katılımcıların kullandığı ifadelerden oluşturulan temalar, ötekileştirme, ayrımcılık, ırkçılık, umut, dayanışma, sürdürülebilirlik, güvenli alan, özgürleşme, toplumsal cinsiyet olarak yedi başlık altında toplanmıştır. STK faaliyetlerinin, mülteci kadın ve çocuklarda genel olarak farkındalık, bilinçlenme, arkadaşlık, kültürel alışveriş, deşarj, dayanışma, iyileşme, şifalandırma gibi olumlu katkıları olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, 2011-2021 yılları arasında “toplumsal cinsiyet, göç ve sanat ” çerçevesinde Beyrut, Gaziantep, İstanbul şehirlerinde faaliyet gösteren STK’ların rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Gaziantep’te Kırkayak Kültür Derneği, İstanbul’da Yuva Derneği’nin “Uçan Kütüphane” projesi ve Beyrut kentinde bulunan Skoun Bağımlılar Derneği’nin proje ve sanatsal aktiviteleri ile çalışma sınırlandırılmıştır.

Araştırma sorusunun “mülteci kadınların ve çocukların travmalarıyla baş edebilmek için uygulanan sanat terapi ve sanatsal aktivite programlarında STK’ların rolü nedir? ” sorusunun cevabını bulmak adına, odaklanılan STK’lar ve bu STK’ların yaptığı hizmetlerde sanat terapisi ve sanatsal aktiviteler derinlemesine incelenmiştir.

Giriş bölümünde, literatürdeki çalışmalara değinilmiş, mülteci kadınların toplumsal cinsiyete bağlı olarak dezavantajlı haline dikkat çekilmiş, STK’ların mülteci kadın ve çocuk katılımcılara sunduğu olanaklardan biri olan sanatsal faaliyetler ile mültecilik deneyimi arasındaki ilişki irdelenmiştir. Sonuç kısmında ise, dil ve kültür farklılıklarına rağmen sanat ile kurulan bağa göre STK’ların sanat terapi ve atölye çalışmalarıyla mülteci kadınların kapalı bilgilerine ulaşılabildiği tespit edilmiştir.

Katarsisi deneyimlemiş mülteci kadın ve çocukların yaşamlarında yarattığı değişimin olumlu ve olumsuz yönlerinin tespitinde, STK’ların uzman çalışanlarının gözlemleri sonucunda, sanatsal aktivitelere katılan mülteci kadın ve çocukların içindeki acı, sıkıntı, öfke gibi duyguların boşaltılabileceği, bilgilerinin ve farkındalıklarının artabileceği, kadınların gelecek beklentilerinin olumlu yönde etkilendiği ve bu anlamda kendilerini daha güçlü hissettikleri tespit edilmiştir. Kısaca, mülteci kadınların suskunluğunun sanatla sona erdirilebileceği ; kadınlara "ses veren" bir yöntem arayışı olarak sanatsal çaba ve sanat terapileri ile kadınların deneyimlerinin ifade edilememiş yönlerinin ortaya çıkarılabileceği görülmüştür.

Mülteci kadın ve çocukların yaşadıkları acıların yasını tutarken, travmalarını dönüştürmede sanatın iyileştirici bir araç olabileceği tespit edilmiştir. Bu bağlamda teorik çerçeveyi oluşturan “Katarsis Teorisi” nin “arınma” ve “boşalma” anlamında tartışılması ve bu arınmanın gerilim seviyeleri üzerindeki etkilerine ilişkin, mültecilerin travmalarıyla baş etme yöntemleri arasında “sanatın sağaltıcı etkisi” tezin en önemli bulgusunu oluşturmaktadır. Literatür taramasında algı incelemesi gerçekleştiren benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal zemin ortaya konulduktan sonra, toplumsal cinsiyet, göç ve sanat çalışmaları üzerine literatür taraması yapılarak, mülteci kadınların psikolojik sağlık sorunlarına, travmalarına ve yaslarına odaklanan çalışmalar incelenmiştir. Mültecilerin sanat terapilerine, sanatsal faaliyetlere ulaşımının kısıtlı olduğu ve mülteci kadın ve/veya çocukların pek çoğunun bu atölyelerden yararlanamadığı tespit edilmiştir. Bu atölyelerin sürekliliğinin olmaması sebebiyle, mülteci kadınların bir zanaat/sanat öğrenmelerine ve üretimlerinin paraya dönüşmesine imkan sağlanamadığı gözlenmiştir. Bireysel olarak sanat atölyelerine katılımcı bulmanın da çok kolay olmadığı görülmüştür.

Veri toplama tekniği olarak, Beyrut, Gaziantep ve İstanbul’da yaşayan mülteci kadınların ve çocukların deneyimlerine odaklanılması için STK’ların deneyimli çalışanlarının gözlemlerinden yararlanılmıştır. Katılımcılara “kartopu yöntemi” ile ulaşılmıştır. Sonuç olarak hedeflenen on kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişiler, buldukları şehirdeki STK’nın saha çalışmalarındaki sanat projelerinde çalışmışlardır. Etik prensipler gözetilerek, görüşme yapılan kişilerin isimleri gizlenmiş, “katılımcı” olarak sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmenin akışına göre katılımcılara listede olmayan farklı sorular da yöneltilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Verilerden elde edilen kodlar ışığında belirlenen “tema” lar yedi adettir. Bunlar “toplumsal cinsiyet”, “ırkçılık- ayrımcılık”, “dayanışma”, “özgürleşme”,

“güvenli alan”, “sürdürebilirlik”, “umut” olarak belirlenmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden alıntılar yapılarak açıklanmıştır. Bu aşamada da araştırma sorusuna ve sanatın mültecilerin anlam dünyalarındaki etkisine yanıt aranmıştır.

Temalar içinde “güvenli alan” olgusu, “güvenlik” ile “göç” arasında insanın varlığını devam ettirmekten gelen doğası gereği en dikkat çekici sorundur. Yaratıcı aktivitelere katılan mülteci kadın ve çocukların güvensiz olmaları, Cohen ve Sirkeci (2011) ve Özerim, Eroğlu Utku, Yazgan (2019)’un işaret ettiği gibi “çatışmaların artırdığı güvensizlik algısının” güvenli alan eksikliğinden kaynaklandığıyla örtüşmektedir. Yaşadığı yerden ayrılmanın verdiği güvenlik kaybı hissini, yabancılık korkusuyla arttığı gözlenmektedir. Mültecilerin artık misafir değil, kalıcı olduklarını kabul ederek onların yaşamlarında insani hak temelleri çerçevesinde “güvenli bir alan” sağlanmalıdır.

Temalardan “toplumsal cinsiyet” ise, mültecilik araştırmalarının kurumsal bir parçası olma amacındadır. Buz ve Çevik, (2020: 83)’in ifade ettiği gibi, toplumsal cinsiyet bağlamında dezavantajlı grupların başında olan mülteci kadınların görünüşü mücadelelerine rağmen, “namus” üzerinden yaşadıkları travmalarla savunmasız ve görünmez olmaları, bu durumun sorumlusu olan “erkek” diliyle uzun yıllar göç araştırmalarında kadın bilgisi verilmeye çalışılmıştır. Ortadoğu’nun demografik ve ekonomik yapısı gereği Lübnan’da uygulanan “Kafala” sistemi ile kaçak bir göçmen işçi, Beyrut’ta bir alışveriş merkezinde tuvalet temizleyerek günde 12 saat, haftada 6 gün, ayda 288 saat çalışmaktadır (saat ücreti 1, 73 USD). Türkiye’de ise kaçak olarak çalışan bir mülteci işçi günde 12 saat, haftada 5 gün, ayda 240 saat çalışmaktadır (saat ücreti 83 cent)²⁴. Bu yoksulluk içinde yaşayan özellikle Suriyeli mültecilerle empati ile iletişim kurulabilmesi; Cohen , Curtis ve Geagan (2016)’ın ifadesiyle “dayanışma”nın önemine dikkat çekilmesi gerekmektedir.

²⁴ Bkz. Haber gazetesi, 2016 (<https://www.evrensel.net/haber/416739/>).

Ortadoğu’da özellikle Müslüman kadınların “özgürleşme” sorunu, toplumsal cinsiyete aldırış etmeyen ülke politikalarının, acı deneyimlere maruz kalan mülteci kadınların endişelerini, ihtiyaçlarını ve deneyimlerini gözardı ettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede misafir olmaktan çıkan mültecilerin, geldikleri ülkelere aidiyet geliştirirken, topluma sağlıklı bireyler olarak katılabilmeleri ve toplumun eşit bireyleri olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için travmalarıyla baş edebilme becerilerine dikkat çekmek çalışmanın görünen kısmıdır.

Görüşmeler sonucu elde edilen bulgular, kesişen bilgiler STK faaliyetlerinin, mülteci kadın ve çocukların anlam dünyalarına etkisinin genel olarak farkındalık, bilinçlenme, özgürleşme, arkadaşlık, güvenli alan, kültürel alışveriş, deşarj, dayanışma, psiko sosyal iyilik hallerini arttırmak, umut gibi olumlu katkıları olduğunu göstermektedir. Yaratıcı katılım gösteren kadın mültecilerin psikolojik ve fiziksel refahı, yaşam kalitesini iyileştirme yeteneği ile anlam dünyalarındaki gelişimi olasıdır.

Sanat terapisi, çeşitli nedenlerle sözlü ifadenin sorunlu olduğu durumlarda başarıyla uygulanan, ruh sağlığında tercih edilen klinik bir müdahale yöntemi olarak kabul edilmektedir. Göçün travmatik olan tüm aşamalarında kitlesel ve/veya bireysel travmaların, şiddet deneyimlerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle karşılaşılan sosyal ve psikolojik deneyimlerin sanatla aşılması beklenmeyebilir. Sanatsal faaliyetler sosyal ve bireysel kaygıların yok edilmesinde etkili olsa bile, psikolojik hastalıkları/sorunları çözemez. Ancak sanatsal faaliyetler travma geçiren mültecilerin yaşamlarına motive olabilmelerine ve devam etmelerine destek olabilir. Resim yapma, düşünce ve duyguları görsel sanatlar yoluyla ifade etme, drama, müzik yoluyla stresi azaltma, yaratıcılığı teşvik etme gibi bazı sanat teknikleri faydalı olabilir.

Ayrıca, STK çalışanları genelde belirli süreli sözleşmeyle çalışmaktadır. Bu çalışanların “gönüllülük esası” sözü ile çalışma saatlerinin esnekliği hak ihlallerine sebep olabilmektedir. “İnsani kriz alanında çalışmak” bitmeyen mesai anlamına gelme melidir(Olcan, A., 2021).

Etikten ve gönüllülükten bahsederken, insan haklarını geliştirecek projelerde çalışan kişilerin de insan hakları korunmalıdır. Çalışmalarını bu hassasiyetle yapan ve toplumsal cinsiyet eşitliğini öne alarak çalışan STK'lar devlet tarafından desteklenmelidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bilinçlendirme eğitimleri veren kuruluşların var olduğu, ancak STK'ların eğitici çalışmalarının sürekliliği sağlanmalıdır. sağladığı sanat terapi ve sanatsal aktivite mülteci kadın ve çocukları Mülteci kadın ve çocukların öz varlıklarını iyileştirebilmeleri için kendi hikayelerini ifade edebilmeleri ve kendi kültürlerini de paylaşabilmeleri için onları merkeze alan projelerin uygulanması düşünülmelidir.

Bu çalışmada mülteci kadınların göç ettikleri yerde travmalarıyla nasıl başa çıkmada sanat terapilerinin rolü araştırılmıştır. Çalışma, mülteci kadınların anlam dünyalarındaki gelişme, çaresizliğe ve umutsuzluğa karşı durabilmede, çatışmaları önlemede, dayanışma içinde yaşayabilmede kültür/sanat faaliyetlerinin önemine dikkat çekmek ve konuyla ilgili farkındalık yaratmak amaçındadır. Sanat terapisinin duygusal çatışmaları uzlaştırdığı, farkındalığı arttırdığı, sosyal becerileri geliştirdiği, kaygıyı azalttığı, öz-saygıyı arttırdığı görüşmecilerin aktardıkları neticesinde tespit edilmiştir.

Bu bağlamda başka çalışmalarda, mültecilerin sanatsal faaliyetlere erişiminin ve bu hizmetlerin sürekliliğinin sağlanıp sağlanmadığı; mültecinin kendi kültürünü de içerip içermediği, travma, acı ve yas gibi konuların sanat projelerinde işlenmesinin etkisi gibi konular daha derinlemesine incelenmesi tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, Ü. (2020). “Uluslararası Siyasetin Belirlenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının (NGO) Rolü ve Önemi”. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt 2, Sayı 2. ss: 57 – 80.

Acun, F. (2005). “Osmanlı Şehirlerinde Devlet ve Sivil Toplum”, Sivil Toplum, 3(10), Nisan-Haziran. ss: 51-60.

Adıgüzel, Y. (2018). “Göç Sosyolojisi”, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Aksu, F., (2016). “Kent Almanığı, 2015, Suriyelilerin Tercihi Fatih” <http://www.hurriyet.com.tr/suriyelilerin-tercihi-fatih-40109027>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Akthar, Z. ve Lovell, A. (2019). “Mülteci çocuklarla sanat terapisi: Sanat terapistlerinin gözünden ve deneyimlerinden incelenen nitel bir çalışma”, (Art therapy with refugee children: a qualitative study explored through the lens of art therapists and their ex). Rautledge Taylor Frank Group, Art Therapist.

Alpak, G., Ünal, A., Bülbül, F., Sağaltıcı, E., Bez, Y., Altındag, A., Dalkılıç, A. & Savaş, H. A. (2014). “Post-Traumatic Stress Disorder among Syrian Refugees in Turkey”. International Journal of Psychiatry in Clinical Practice 19(1), DOI:10.3109/13651501.2014.961930. ss: 1-18. (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

Altınay, A.G. ve Arat, Y. (2008). “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Raporu”, 2.Baskı, Tübitak Yayınları, İstanbul.

Anderson, S., (2015) “Kaçakçılar Vampirdir”, Dış Politika, (<https://foreignpolicy.com/>). (Erişim Tarihi: 03.08.2021).

Anker, D. (2002). “Refugee Law, Gender And The Human Rights Paradigm”. Harv. Hum. Rts. Journal, ss :115-133.

Anton, J. P. (1993). "Tragedy and Philosophy Nietzsche's Critique of Aristotle's Theory of Tragic Emotions", N. Georgopoulos (ed.), Palgrave Macmillan, a division of Macmillan Publishers Limited. ss :19-38.

Arabacı, A. (2003). "Küresel Sivil Toplum Ağlarına Doğru Küresel Düzlemde ve Avrupa Birliğinde Çevreci Gruplar". Sivil Toplum Dergisi 3, ss.1-19.

Arango, J. (2017). "Theories of international migration. In International migration in the new millennium".

Aristoteles (1987). Poetika, Remzi Kitabevi, İstanbul, (çev. İsmail Tunalı).

Aristoteles (2015). Eudemos'a Etik, BilgeSu Yay., Ankara, (çev. Saffet Babür).

Armaoğlu, F. (1994). "Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları", İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Artan, T. & Arıcı, A. (2017). "İstanbul'da Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarının Değerlendirilmesi" . Sosyal Çalışma Dergisi , 1 (1) .ss: 1-21 .
<https://dergipark.org.tr/en/pub/scd/issue/29973/323494>

Bağır, M. (2018). "Aristoteles'in Mimesis Ve Katharsis Kavramları Üzerinden Bir Film İncelemesi: Dogville". Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya Ve İletişim Araştırmaları hakemli. ss:36-55.

Baklacioğlu, N.O. (2017). "Gendering Migration Across Euro-Mediterranean Borders: Syrian refugee women on the way to the Europe", Cilt 4, Sayı 2. ss: 75 - 101, <https://doi.org/10.26513/tocd.351439>

Banulescu, N. Bogdan. (2020). "TCM-Social-Isolation", <https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/>

Barın, H. (2015). "Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri". Göç Araştırmaları Dergisi (1, 2). ss:10-56

Baylouny, A. M. (2020). "When Blame Backfires: Syrian Refugees and Citizen Grievances in Jordan and Lebanon" . Cornell University Press.

Benson, N., Crosier, S., & Parker, L. (2016). "Maslow's motivation theory and it's application to education".

Benjamin, B. G. (2016). "Istanbul's 'Little Syria' Provides a Home Away from Home for Syrian Refugees," Vice News (4 February), available at <https://news.vice.com/article/istanbuls-little-syriaprovides-a-home-away-from-home-for-syrian-refugees> accessed on 21 September 2016.

Berg, B. L., Lune,H. (2019), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Çeviri Editör :Asım Arı, 9.Baskıdan Çeviri, Pearson, Eğitim Yayınevi, ISBN978-605-7557.ss: 92-6.

Betts, A. (2017). "What difference do mayors make? The role of municipal authorities in Turkey and Lebanon's response to Syrian refugees Refugee Studies Centre." Oxford, OX1 3TB, UK.

Biehl, K. ve Danış, D. (2019). "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları", (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR).s : 9

Bolay, S.H. (1997). "Sivil Toplum ve Manası",Yeni Türkiye, Kasım-Aralık, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara

Bora, A. (2020). "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık , Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar", İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Ve Eğitim Çalışmaları Birimi.s:11

Bostancıoğlu, B. ve Kahraman, M. E. (2017). "Sanat Terapisi Yönteminin Ve Tekniklerinin Sağlık, İyileştirme Gücü Üzerindeki Etkisi" . Beykoz Akademi Dergisi , 5 (2) .ss: 150-162 .

Boyatzis, R.E., (1998). "Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development".books.google.com

Boyd, M. ve Gricce, E. (2003). "Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory". migrationpolicy.org. Published on migrationpolicy.org

Braun, V. ve Clarke, V.(2006). "Using thematic analysis in psychology".Qualitative research in psychology, 2006 - Taylor & Francis

Braun, V. ve Clarke, V.(2012). "Thematic analysis." psycnet.apa.org

Bresin, K. Ve Gordon, K.H. (2013). "Aggression as affect regulation: Extending catharsis theory to evaluate aggression and experiential anger in the laboratory and daily life." Journal of Social and Clinical Psychology, Guilford Press.

Buz, S. (2002). "Türkiye'deki Sığınmacıların Üçüncü Bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.s:48

Buz, S. ve Çevik, H. (2020). "Göç ve Entegrasyon Göç ve Entegrasyon Uygulama Alanları, Politikalar, Paydaşlar", Nika Yayınevi. Ankara

Can, H. (2006). "Aristoteles'te Katarsis Kavramı", FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, dergipark.org.tr . ss:63-70

Castles, S. ve Miller, M. (2009). "The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World". Basingstoke: Palgrave Macmillan. s: 38

Chaaban, J. (2017). "Should Lebanon get more funds for hosting refugees?" Al Jazeera, (Erişim Adresi: www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/lebanon-funds-hostingrefugees), (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

Chatty, D. (2017). "The Syrian Humanitarian Disaster: Understanding Perceptions and Aspirations in Jordan, Lebanon and Turkey".Global Policy 8. ss: 25–32

Cohen, J. H. (2001). "Transnational migration in rural Oaxaca, Mexico: Dependency, development, and the household". American Anthropologist 103 (4). ss: 954–67.

Cohen, J. H. ve Sirkeci, İ. (2011). “The Global Nature of Contemporary Mobility”, University of Texas Press,

Collelo, T. (1989). “Lebanon: A Country Study, Federal Research Division”, Library of Congress, Washington DC, USA.s :5

Coşkun, E. (2014). “Türkiye’de Göçmen Kadınlar ve Seks Ticareti”, Çalışma ve Toplum, 42(3).

ÇİA. (2020). “Lübnan, Beyrut Mezhep Dağılımları”.

Civil Society. (2019). Erişim Adresi: peaceful-settlement-syrian-refugees-eastern-suburbs-beirut-understanding-causes-social. www.civilsociety-centre.org/ (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

CTDC, C. F. (2015). “Syrian Refugees in Turkey: Gender Analysis”.

Çayhan, G. (2020). “Dışavurumcu sanat terapisi uygulamalarının öğretmen adaylarının yaratıcılık ve yaratıcılığa teşvik edici davranış düzeylerine olan etkisinin incelenmesi” / An investigation on the effects of expressive art therapy applications on the cr. (Yüksek Lisans Tezi).Dokuz Eylül Üniversitesi.

Dedeoğlu, S.ve Gökmen, Ç. (2011). “Göç Ve Sosyal Dışlanma, Türkiye’de Yabancı Göçmen Kadınlar”, Efil Yayınevi, Ankara. s:187.

De Vault, M. (1999). Liberating method: Feminism and social research. Philedelphia: Philedelphia Temple University Press.

Doğutaş, A. (2019). “Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Kadınlara Yönelik Cinsiyet Temelli Şiddet”. Issue No: 2. ss: 113-124

Duman, N. M. ve Şahin, M. (2019). “Aracı Şehirler Ve Göç: Uclg- Mewa Stratejisi”. s :102.

Duman, Ö. (2008). “Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)”, Bilig Dergisi, (Erişim Adresi: bilig.yesevi.edu.tr) , (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

Durrant, S. ve Thamyris. C. M. L. (2007). (Eds.). (29 Jun. 2015). “Essays in Migratory Aesthetics”. “Göçmen Estetiğinde Denemeler: Göç ve Sanat Yapma Arasındaki Kültürel Uygulamalar”. The Netherlands.

Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı (WALD) (Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-www.wald.org.>), (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

E Chalala ve Al Jadid. (2013). “Al Jazeera and Al Arabiya Face Criticism. But of Network Ownership or Syrian Coverage?”. (Erişim adresi: <https://www.aljadid.com/,2013>), (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

Eidelberg, L. (1959). “The concept of narcissistic mortification - International Journal of Psycho-Analysis”.

Emin, M. (2016). “Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğitim Politikaları”. İstanbul: Analiz Sayı:153

Erbaş, H. ve Alioğlu Türker, Ö. (2019). “Göç Araştırmaları Alanında Kavramsal Sorunlar ve Etik/Politik Sorumluluk”. DTCF Dergisi, 59.2, ss: 883-911

Erdoğan, M. M. (2014).” Perceptions of Syrians in Turkey”. Academia.edu, Turkuaz Yayıncılık, İstanbul. s:65

Erdoğan, D. D. (2017). “Marmara Belediyeler Birliği (MBB) Göç Politikaları Atölyesi : Kopuş'tan Uyum'a Kent Mültecileri-Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi”. İstanbul: Gazete Duvar, Hacı Bişkin Haberi

Erdoğan, M. (2014). “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum”. Hacettepe Üniversitesi. Hügo Yay. Ankara. s: 6

Eren, N. (1998). Psikotik ve borderline hasta gruplarında sanatla psikoterapi sürecinin incelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Ergin, E. (2020), "Göçmen ve Mültecilerin Psikososyal Gereksinimleri, Göç ve Entegrasyon", Nika Yayınevi, Ankara. ss:75-97

Ergüven , N. S. ve Özturanlı , B. (2013). "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", Cilt 62, Sayı 4.ss: 1007 - 1062,

Eroğlu Utku, D., Sirkeci, İ., Yüceşahin, M. (2019). "Göç Çatışma Modelinin Katılım, Kalkınma ve Kitle Açıkları Üzerinden Bir Değerlendirmesi". Journal of Economy Culture and Society 2019; 59.ss: 199-226

Ersen, T. B.(2016). "Türkiye'de STK'lar Ve Son On Yıl". (Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turkiyede-stklar-ve-son-10-yil>), (Erişim Tarihi: 24.02.2021).

Esen, A. (2016). "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Hizmetlerinde Suriyeli Misafirlerin Etkisi". Gaziantep Belediyesi.

Esen, A. (2019). "Uluslararası Düzensiz Göçler Ve Yerel Yönetimler ", Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler. ISBN: 978-975-7237-25.

Esen, A. (2020), Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler Ve Öneriler. (Erişim Adresi: www.wald.org), (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

Fawaz, D. (2016). "Art therapy with refugee children". Al Jazeera Haberi, Al Jazeera, Temmuz 2016.

Fazel, M. Wheeler, J. Danesh, J. (2005). "Prevalence Of Serious Mental Disorder İn 7000 Refugees", Elsevier İçinde, Resettled İn Western Countries: A Systematic Review, The Lancet.

Freedman, J. S. (2016). Exual And Gender-Based Violence Against Refugee Women: A Hidden Aspect Of The Refugee "Crisis".

Freedman, J., Kivilcim, Z. ve Baklacioğlu, N. Ö. (2017). "A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis", Taylor & Francis.

Fischer, E. (2005). "Sanatın Gerekliliği". (Çev.) Cevat Çapan. İstanbul: Payel Yayınevi.

Freud, S. (1917). "Trauer und Melancholie" (Yas ve Melankoli)

Garbern, S.C., Roupetz,S., Bergquist,H., Michael, S., (2020), "Continuum of sexual and gender-based violence risks among Syrian refugee women and girls in Lebanon". BMC Women's Health, Article number.s: 176.

Gesell, A. L. (2003). "Gender Roles and Society. A. M. Blackstone içinde, Gender Roles and Society, Maine: The University of Maine Digital Commons," UMaine Sociology School Faculty Scholarship Sociology.ss: 335-338

Gibbons, J. (1997)." Struggle and Catharsis: Art in Women's Prisons," (Mücadele ve Katarsis: Kadın Hapishanelerinde Sanat), The Journal of Arts Management. Law and Society. Taylor & Francis.

Gilbert, B. (2016), "İstanbul's 'Little Syria' Provides A Home Away From Home For Syrian Refugees".vice.com/article/İstanbuls-littlesyria-provides-a-home-away-from-home-for-syrian-refugees. (Erişim Tarihi: 07.02.2020).

Goldberger N.R.ve Veroff, J. (1995). "The Culture and Psychology Reader". New York: New York University Press.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019)."Mültecilerin Kabul Koşulları". (Erişim Adresi: www.madde14.org.)

Gökçimen,T. (2021). "Lübnan Mülteci Kampları, Kriter", Dış Politika: Sayı:55

Grinberg, L. (1989). "Psychoanalytic Perspective on Migration and Exile". London: Yale University Press.

Gürel, E. ve Muter, C. (2007). “Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması”. Sosyal Bilimler Dergisi.ss: 542-543

Gültekin, M. N. (2019). “Kent ve Yeni Sosyal Etkileşimler: Gaziantep’teki Suriyelilerin Genel Örüntüsü, Mevcut Durumu ve Muhtemel Geleceği” . Gaziantep University Journal of Social Sciences , 18

Güneş, İ. (2004), “Sivil Toplum Kuruluşları”, Son Baskı Sanal Dergi, Yıl: 1, s: 5, (Erişim Adresi: <http://www.sonbaski.com/sayi7siviltoplum.htm>), (Erişim tarihi :20.05.2021).

Habermas, J.(2013). “A political constitution for the pluralist world society?”. Journal of Chinese Philosophy, 2013. brill.com

Hanania, A. (2018). “Suriyeli Mülteci Kadınlarla Kültürel Bilgilendirilmiş Sanat Terapisi Önerisi: Nakış Yoluyla Travma İfadesi Potansiyeli”; A Proposal for Culturally Informed Art Therapy With Syrian Refugee Women. The Potential for Trauma Expression Throu.

Hart, B. (1994). “Sürgün ve Ayrılma acısı/Exile and Breavement”. Psychoanalytic Psychotherapy,8.ss :227-241.

Hasgül, E. (2020). “Sosyal Hizmet Eğitiminde Sanat, Sanat Terapisi Ve Sanat Eğitiminin Önemi”. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,Third Sector Social Economic Review .

Hayata Destek Derneği, Kaya, A., (2016).” Syrian refugees and cultural intimacy in Istanbul: “I feel safe here!”.

Hayes, N. (1997). “Theory-led thematic analysis: Social identification in small companies”. In N. Hayes (Ed.), Doing qualitative analysis in psychology . Psychology Press/Erlbaum (UK) Taylor & Francis.ss: 93–114).

Healy, C. (2015). “Targeting Vulnerabilities, The Impact of the Syrian War and Refugee Situation on Trafficking in Persons, A Study of Syria, Turkey, Lebanon,

Jordan and Iraq.” . International Centre for Migration Policy Development.
<https://d1r4g0yvjvcc7lx.s:143>

Heron, J. (1977). “Catharsis İn Human Development”. Revised edition: 1998

Hourani, A. (2003). “Arap Halkları Tarihi”. İstanbul: İletişim Yayıncılık.s: 409

Hourani, G. (2003). “The Kurds of Lebanon”. Notre Dame University. s: 35.

Hokanson, J.E. (1974) .“An escape-avoidance view of catharsis”. Correctional Psychologist, 1974 . (Erişim Adresi: journals.sagepub.com), (Erişim tarihi :20.05.2021).

Holloway, I. ve Todres, L.(2003). "The status of method: flexibility, consistency and coherence".Qualitative research,2003.(Erişim Adresi: journals.sagepub.com), (Erişim tarihi :20.05.2021).

İçduygu, A., Şimşek, D. (2016). “Suriye’de Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Entegrasyon Politikalarına Doğru”. Syrian refugees in Turkey: Towards integration policies Turkish Policy Quarterly.2016 .academia.edu.s: 60.

İGAM (2013). “Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin Haklarının Korunması ve Yaşam Koşullarının Arttırılmasında Rol Alan STÖ’lerin Üç Sınır İlindeki Çalışmalarıyla İlgili Örnek Durum Analizi. Gaziantep ”: İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi.

İHD. (2019). Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, 2019,(Erişim Adresi:<https://www.ihd.org.tr/2019-yili-turkiye-insan-haklari-ihlalleri-raporu/>.
<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>), (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

ILO Regional Office for Arab States. (2014). “Assessment of the impact of Syrian refugees in Lebanon and their employment profile, Beirut, Lebanon”.

IOM (2018). Quantitative and Qualitative Assessment of Host-Refugee Cohesion in Three Districts in Turkey. (Erişim tarihi:11 Ocak 2021)

İnalçık, H.(1998). “Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslâm, Der: E. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay, Ankara: Vadi Yayınları.

İriye, A. (2002). “Global Community : The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World”. Berkeley University of California Press.

İsfahani, S. (2008). “Savaştan Kurtulan Genç Bir Mülteci Kadımla Sanat Terapisi/ Art Therapy With A Young Refugee Woman Survivor Of War”, International Journal Of Art Therapy, Volume 13, Issue 2

İtani, F. ve Kiwan, H. (2011). “Le Cadre Général De La Migration Au Liban . L’ensemble Des Travaux De La Série « Migrations Méditerranéennes Et Subsahariennes: Évolutions Récentes » Est Disponible À L’adresse Suivante”

Jackman, H. L. (2005). “Cengage Learning, Sing Me a Story! Tell Me a Song!. Creative Thematic Activities for Teachers of Young Children”. Thomson Publisher.

Kaouès, F. (2012). “NGO’s in Lebanon: The Case of USAID”. In A contrario .Volume 18, Issue 2, 2012. ss:125- 141

Karam, K. (2006). “Le mouvement civil au Liban: revendications, protestations et mobilisations”, Khartala-Iremam, Paris/Aix-en-Provence.

Kaufmann, W. E. (2000). “Basic Writings of Nietzsche”. New York: Modern Library :11

Kaya, A. (2016). “Syrian Refugees and Cultural Intimacy in Istanbul: 'I Feel Safe Here!'. İstanbul: SSRN: (Erişim Adresi: <https://ssrn.com/abstract=2870516> or <http://dx.doi.org/10.>), (Erişim Tarihi: 03.05.2021)

Kaya, A. (2017).”İstanbul, Mülteciler İçin Cennet Mi Cehennem Mi? Suriyeli Mültecilerin Kentsel Alandaki Halleri”. Toplum Ve Bilim. s : 42

Kaya, A., Kıraç, A. (2016), İstanbul'daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu.

Istanbuldaki_Suriyelilere_değerlendirme_Raporu_2016

Kaya, G. D. (2004). "1980 Sonrası Türkiye'de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları" . C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1 , s: 213

Kaya, İ. E. (2014). "Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları Ve Yükümlülükleri", SETA Yayınları 55.ss: 15-18.

Kaypak, Ş. (2017). "Göçün Kadınlaşması: Göç Olgusuna Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak" . Ed. Ahmet Yatkın , Uluslararası Kaysem 11, Bildiri Kitabı, Elazığ: Fırat Üniversitesi. ss: 1596-1614.

Keane, J. (1988). "Introduction", in John Keane, Civil Society and the State, London, New York: Verso. ss: 1-34.

Keyman, P. D. (2004). "Türkiye'de Ve Avrupa'da Sivil Toplum" . Sivil Toplum Ve Demokrasi Konferans Yazıları, No 3, Yayına Hazırlayan: Arzu Karamani.

Keysan, A.Ö. ve Şentürk, B. (2020). "Hayırseverler, Profesyoneller Ve Feministler: Mülteci STK'ları ve Gaziantep'te Suriyeli Kadınların Güçlendirilmesi". Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1160221>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Khatab, L., ve Myrntinen, H. (2017). "Most Of The Men Want To Leave".Armed Groups, Displacement And The Gendered Webs Of Vulnerability İn Syria. International Alert.

Knefel, J., (2015), "How Art Therapy Is Being Used to Help Syrian Children in Lebanon. The Nation". (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2020).

Kırkayak Derneği, (2011). "Kırkayak Kültür, Göç ve Kültürel Çalışmaları merkezinden Göç ve Toplumsal Cinsiyet Atölyesi, Gaziantep", (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

Kongar, E. (1991). “Sivil Toplum Ve Kültür”. Sivil Toplum Dergisi, Tüses Yayınları, ss: 109-114.

Körükmez, Karakılık ve Danış (2020). “The Voice of the Subject: Migrant Women's Labor During the Pandemic Period”. K Kültür . (Erişim Adresi: [dspace.ceid.org.tr.](https://dspace.ceid.org.tr/)) Kırkayak Kültür Derneği. (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2020).

Kümbetoğlu, B. (2011). “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar.” , S. Sancar (Ed.), Birkaç Arpa Boyu. “21. Yüzyıla Girerken Türkiye de Feminist Çalışmalar” İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, ss:473-503 (Erişim Tarihi: 26 Ekim 2020).

LAC, Lebanese Addictions Center, (Erişim Adresi: “Who are us”, skoun.org), (Erişim Tarihi: 28.06.2021)

Lewis, D. ve Kanji, N.(2009). “Non-Governmental Organizations and Development”. London: Routledge, 2010. (Erişim Adresi: DOI:10.1177/0899764010362392.), (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Lichtenstein, D. (2009). “Born In Exile: There Is No Place Like Home”. *Psychoanalytic Psychology*, 26 (4).ss: 451-458.

Liz, H. Lynette, T.(2005). “Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches”, *Art Therapy Journal of the American Art Therapy Assoc*, v22 n2 p70-80 2005, ISSN: ISSN-0742-1656. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Lutz, H. (2010). “Gender In The Migratory Process.” *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 36(10).ss :1647–1633.

Mackreath, H. S. (2017). “Türkiye’de Sivil Toplum Ve Suriyeli Mülteciler”. İstanbul: Yurttaşlık Derneği.

Mahfoud, N. (2014). “A Syrian Woman’s Kitchen in Shatila”. *New Yorker*.

Mahler, P. R. (2006). “Transnational Migration: Bringing Gender”. (Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00159.Citations>) . s : 202.

Malchiodi, C. (2007). “The Art Therapy Sourcebook”. Los Angeles, CA, United States. ISBN13 9781565658844. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Mannaert, C. (2003). “Irregular Migration and Asylum in Turkey: Evaluation and Policy Analysis Unit”. Working Paper: 89. UNHCR. Evaluation and Policy Analysis Unit. 133

Mazlumder (2014). “The Report On Syrian Woman Refugees Living Out Of The Camps”. . erişim adresi: [http://istanbul.mazlumder.org/webimage/files/The%20Report%20on%20Syrian%20Women%20Refugees\(1\).ss:11-38](http://istanbul.mazlumder.org/webimage/files/The%20Report%20on%20Syrian%20Women%20Refugees(1).ss:11-38).

Mencütek, Z. S. (2018). “Refugee Governance, State and Politics in the Middle East” . Routledge Global Cooperation Series.

Mercatante, A. S. (1988). “World Mithology and Legend. Facts on File”. New York: Facts on File .s: 695.

Moore, C. ve Talarico,T. (2015). “Inclusion to exclusion: women in Syria”. Emory Int'l L. Rev. HeinOnline

Mülteciler Derneği.(2020). “Türkiye’de Suriyeli Mülteci Sayısı”, Erişim adresi: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>.

Nietzsche , F. (2021). “The Birth of Tragedy”, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara

Olcan, A. (2021). “Sanki STK değil, kâr odaklı şirket ”, söyleşi, 1+1 Haberi, <https://www.birartibir.org › emek ›> (Erişim tarihi: 13 May 2021)

ORSAM, R. N. (2012). “Küresel Göç Ve Avrupa Birliği İle Türkiyenin Göç Politikalarının Gelişimi”. İstanbul: The Black Sea International The Black Sea International Rapor No: 22, Orsam Rapor No:123.

ORSAM (2014). “Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri.” www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201452_189tur.pdf . s:88. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

ORSAM (2017). “Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Beyrut”, ORSAM Rapor No: 208, 2017: 19. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Ö. İ. K. Rapor (2018). “Kalkınma Bakanlığı Kalkınma Planı On Birinci” (2019-2023),Yayın No: Kb: 3020 - Öik: 801. Ankara.

Ördek, K. (2017). “Syrian’s Under “Temporary Protection” In Turkey And Sex Work. Red Umbrella Sexual Health and Human Rights Association”. s:33.

Özden, Ş.ve Ramadan, O .(2019). “Syrian Women's Perspectives On Life İn Turkey”. Cıvıl And Poltical Rıghts – Syria.erişim adresi: <https://www.euromedwomen.foundation/pg/en/documents/view/8644/syrian-womens-perspectives-on-life-in-turkey>, (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Özerim, M. K., Eroğlu Utku, D., Yazgan, P. (2019). “Çatışma ve Kriz Sürecinde Yoğun Kitleli Akışlara Uluslararası Toplumun Bir Cevabı Olarak Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatları”, Göç Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 1.

Papadopoulos, R. (2007). “Mülteciler, Travma ve Terslikler/ Refugees, Trauma and Adversity. Activated Development”. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9 (3) .ss: 301-312.

Papadopoulos, R. K. (2001). “Refugees, therapists and trauma: Systemic reflections”. Special issue on refugees, ed: G. Gorell Barnes and R. K Papadopoulos. *Context:The Magazine of the Association for Family Therapy*.ss : 54-55-58.

Papadopoulos, R. K. (2002b). “Refugees, home and trauma”. London: Karnac. (Ed.),*Therapeutic care for refugees: No place like home*.ss : 9–39.

Papadopoulos, R. K. ve Hildebrand, J. (2002). "Is home Where the Heart Is?", London: Karnac Books: Papadopoulos R. K., ve Byng-Hall, J. (Eds.), Multiple Voices: Narrative in Systemic Family Psychotherapy içinde.ss :206-236.

Parrado, E. A. (2005). "Migration And Gender Among Mexican Women", American Sociological.ss : 606 –632.

Petrillo B.A.L.D ve Winner, E. (2005). "Does Art Improve Mood? A Test of a Key Assumption Underlying Art Therapy", ss: 205-212, Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/07421656.2005.10129521>. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Pirinçci, F. (2018). "Suriye'ye Komşu Ülkelerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikaları". Tesam Akademi Dergisi, s: 49.

Rainey, V. (2015). "Lebanon: No formal refugee camps for Syrians". Journal Al Jazeera,

Ravenstein, E. G. (1885) "The Laws of Migration", Journal of the Statistical Society of London, 48(2), ss: 42 - 43.

Raye, D. (2020). "Amid an Unfolding Humanitarian Crisis in Syria, the European Union Faces the Perils of Devolving Migration Management to Turkey".

Resmi Gazete, 22 Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2021)

Resmi Gazete, 4 Kasım 2015 tarihli Geçici Koruma Altına Alınanlara Verilecek Sağlık Hizmetlerine Dair Esaslarda Değişiklik Yapılması, <http://www.madde14.org/images/5/56/SagBakYonergeDegisiklik54567092.pdf>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan 2021)

Rohwerder, B. (2018). "Syrian refugee women, girls, and people with disabilities in Turkey". K4D, Helpdesk Report, Institute of Development Studies .

Rousseau, C., Benoit, M., Gauthier, M. F., Lacroix, L., Alain, N., VigerRojas, M.ve Bourassa, D. (2007). "Classroom drama therapy program for immigrant and refugee adolescents: A pilot study". *Clinical child psychology and psychiatry*, 12(3), ss: 451-465.

Sönmez, M. E. (2016). "Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği", *Uluslararası Coğrafya Sempozyumu/International Geography Symposium* . Ankara, Türkiye: TÜCAUM.

Salameh, R. (2014), "Gender politics in Lebanon and the limits of legal reformism (En-Ar)", *Civil Society Knowledge Centre, Lebanon Support*, Read More at: <https://civilsociety-centre.org/paper/gender-politics-lebanon>.

Salloukh, B., Barakat, R., Al-Habbal, J.S. , Khattab L.W., Mikaelian ,S. (2015). "The Politics of Sectarianism In Postwar Lebanon Paperback, Illustrated". London: Pluto press.

Sarminia, I. Topçu, E., Scharbrodt,O. (2020). "Integrating Syrian refugee children in Turkey: The role of Turkish language skills (A case study in Gaziantep)". Author links open overlay panellman.

Saygılıgil, F. (2016). "Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları", *Sosyoloji Lisans Programı*. Barkod: 9786054878598. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Sébastien, F. (2004). "Le Protestantisme évangélique, un christianisme de conversion", Turnhout, Brépols .

Seefeldt, C., Jantz, R.K., Galper, A., Serock, K. (1977). "Using Pictures to Explore Children's Attitudes Toward the Elderly". *The Gerontologist*, Volume 17, Issue 6, December 1977, ss: 506–512.

Scheff, J.T. (1979). "Catharsis in Healing, Ritual and Drama". University of California Press. (Reissued by Universe 2001).

Sharif, H. (2018). "Refugee-led humanitarianism in Lebanon's Shatila camp", ss: 10-12.

Shuayb, M. (2014). "The art of inclusive exclusions: Educating the Palestinian refugee students in Lebanon", Refugee Survey Quarterly, Vol. 33, No. 2, ss: 20-37 .

Shuayb, M. (2014). "A Lost Generation? Education Opportunities for Syrian Refugee Children in Lebanon".

Sirkeci İ., Eroğlu Utku, D., Yüceşahin, M.M. (2019). "Göç Çatışma Modelinin Katılım, Kalkınma ve Kitle Açıkları Üzerinden Bir Değerlendirmesi". Journal of Economy Culture and Society, 59.ss: 157-165-184 .

Sotelo, P. H. (2011). "Gender and Migration Scholarship: An Overview from a 21st Century Perspective", University of Southern California. versión On-line ISSN 25940279versión impresa ISSN 16658906,Migr.Inter vol.6 no.1 Tijuana e ne./jun. 2011. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Sultanbeyli Belediyesi (2018), "Sultanbeyli Belediyesi Mültecilerin Yanında", İller ve Belediyeler Dergisi, ss.8-11.

Şevik, A.(2008). "Orta Doğu'da Lübnan Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üni., İstanbul, (Erişim Adresi:www.lebweb.com/site/lebanon-oefre-unibe-ch-:20847), (Erişim Tarihi:22/01/2020)

Şimşek, A. (2013). "Uluslararası İşgücü Göçü Ve Geride Kalan Kadınlar: Denizli Örneği". Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12), ss:155-192.

Talas, D. D. (2011). "Sivil Toplum Kuruluşları Ve Türkiye Perspektifi". Tübar-XXIX.ss : 386-401.

Tanör, (1994). "Türkiye ve Orta Dogu Amme İdaresi Enstitüsü"; ss : 106- 113.

Tao, K. (2015). “Kaybolan ve Bulunan Memleketler: Avustralya Ulusal Denizcilik Müzesi'nde Göçmen Kadın Sanatı”, (Homelands Lost and Found: Migrant Women's Art at the Australian National Maritime Museum). *Third Text*, Volume 29, Issue 4-5.

Tekeli, İ. (2000). “Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu”, Sivil Toplum Kuruluşları: Yasalar-Etik-Deprem, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekin, H.H. ve Tekin, H. (2006). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”. *İstanbul University Journal of Sociology*, *dergipark.org.tr*. (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Terr, L.C. (1991). “Acute responses to external events and posttraumatic stress disorders.” Erişim adresi: *psycnet.apa.org*. (Erişim Tarihi: 07.03.2021).

Tınas, M. (2017). “Lübnan'daki Suriyeli Mülteciler: Hükümet Stratejisi Yokluğunda Ekonomik, Siyasi ve Mezhepsel Zorluklar”. *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*.s : 62.

Tisseron, S. (1996). “La Catharsis Purge Ou Thérapie ? Les Cahiers De Médiologie, 1”. (Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3917/cdm.001.0181:181-191>). (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Topçu, S., Almış, H., Başkan, S., Turgut, M., Orhon, F. Ş. ve Ulukol, B. (2019). Evaluation of Childhood Vaccine Refusal and Hesitancy Intentions in Turkey, *The Indian Journal of Pediatrics*, 86(1), 38-43. (Erişim Adresi: doi: 10.1007/s12098-018-2714-0). (Erişim Tarihi: 07.03.2021).

Toutikian, A. (2016). “PhD Psychologist Psychotherapist Beirut Lebanon”.

Toutikian, A. (2015). “How Art Therapy Is Being Used to Help Syrian Children in Lebanon Ninety-five thousand Syrian children in Lebanon have been traumatized by the conflict—can painting help them?” (Röportaj Yapan : J. Knefel)

Traboulsi, F. (2007). “A History of Modern Lebanon”. Charles Class. Pluto Press, London.

TUIK. (2019). “Türkiye’ye Gelen Ve Türkiye’den Giden İstatiklerle Göç Dağılımı (ErişimAdresi:<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Göç-İstatistikleri-2019-33709>),(Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Tunalı, İ. (1984). Grek Estetik’i. İstanbul.s :114. ISBN: 978-975-14-0521-0.

Tuskan, A. (2012). Toplumsal Cinsiyet Toplumda Kadına Biçilen Roller Ve Çözümleri: 445-449. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 99, Mart 2012.

UCLG-MEWA, B. K. (2016). “Suriyeli Mülteci Akını Yönetiminde Türkiye ve Lübnan’daki Belediyelerin Rolü.” İstanbul: Bu rapor, Lauranne Callet-Ravat tarafından hazırlanmıştır.(Erişim Adresi : uclg-mewa@uclg-mewa.org), (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

Uçar, C. (2020). “Syrian Women In Antep: Labor, Forced Migration And Violence Antep’te Suriyeli Kadınlar: Emek, Zorunlu Göç Ve Şiddet” . İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Araştırması.

Uğur, S. (2011). “Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri”. Bursa: Ekin Kitabevi.

Uğurlu, N., Akça, L. &Acarturk, C. (2015). “An art therapy intervention for symptoms of post-traumatic stress, depression and anxiety among Syrian refugee children”, (Suriyeli Göçmen Çocuklarda Sanat Terapisinin Travma, Depresyon Ve Anksiyete Semptomlarına Etkisi.) ss: 89-102

UNDP. (2020) .Erişim Adresi: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/> . (Erişim Tarihi: 27.01.2021).

UNICEF. (2014a). (2014b).

UNICEF. (2016a). (2016b).

UNHCR. (2015). Country Operations Profile Lebanon. UNHCR Country Operations Profile – Lebanon, (Erişim Tarihi:07.03. 2021)

UNHCR. (2017 c). Office of the United Nations High Commissioner for Refugees .

UNHCR. (2020). Lübnan Mülteci Raporu.(Lebanon Report.)

UNHCR. (2020-2021). Suriye Krizine Müdahaleye Yönelik Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı.

UNHCR. (2021). Turkey-Operational-Update-February-March-2021-TRKF.

Uslu, Ç. L.ve Goularas, G. B. (2019). “Göçmen Ve Mültecilerin Kaynak Ülkelerine Katkıları, Suriye Örneği”.s : 288, (Erişim Adresi: www.wald.org.tr), (Erişim Tarihi: 27.03.2021).

Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Akbaş, S. “Küresel Fabrika Kentinin Görünmeyen İşçileri: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli Kadınlar”, Çalışma ve Toplum, In Feminist Sosyal Politika: Bakım Emek Göç. ss: 247-280. İstanbul.

Vaismoradi, M., Jones,J., Turunen,H., Snelgrove,S. (2016). “Theme Development İn Qualitative Content Analysis And Thematic Analysis”. Faculty of Professional Studies, Nord University, Bodø, Norway 2College of Nursing, University of C, ss: 101-110.

WFP, UNICEF, UNHCR. (2013). “Vulnerability Assessment of Syrian Refugees in Lebanon”. World Food Programme (WFP), United Nations Children’s Fund (UNICEF), and United Nations High Commissioner for Refugees UNHCR.

Van der Kolk, B.A., Ducey, C. P. (1989). “The psychological processing of traumatic experience: Rorschach patterns in PTSD†” .First published: July 1989. <https://doi.org/10.1002/> . Journal of Traumatic Stress. Volume 2, Issue 3 .ss: 259-274 (Erişim Tarihi: 27.03.2021).

Villenas S.A. (2017). “Birlikte olmanın pedagojileri: Günlük toplumsal harekette tanık olma, tanıklık ve eleştirel aşk”.Orcid. ss.151-166.

Woods, A. (2016). "Urban Refugees: The Experiences of Syrians in Istanbul", Retrieved.

EK-1. ETİK KURUL ONAY RAPORU

EK-2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Kişisel Bilgiler

Ad- Soyad:

Meslek:

Menşe Ülke:

Görüşme Soruları

1. Yer aldığınız projenin adı nedir?
What is the name of the Project/Projects you are participating?
2. Proje hangi kuruma bağlı olarak gerçekleşti?
Who is responsible for the organisation of this/these Project?
3. Bu projede hangi tarihler arasında çalıştınız?
In which interval you were in this/these Project?
4. Proje nerede gerçekleşti?
Where were they realised?
5. Projedeki göreviniz neydi?
What was your position/responsibility in the Project/Projects?
6. Projeye katılan çocukların yaş aralığı neydi?
What was the participants' age interval?
7. Projeye katılan mülteci çocuklar gerçekleştirilen etkinliğe entegre olabildi mi?
Could the participants get integrated to the Project?

8. Deneyiminizden yola çıkarak, projeye katılan mülteci çocukların, gerçekleştirilen sanatsal faaliyetlerden ne şekilde etkilendiklerini düşünüyorsunuz?

According to your perception, how did these participants affected?

9. Projeye katılan mülteci çocuklardan, gerçekleştirilen sanatsal faaliyete yönelik geri dönüş aldınız mı? Eğer aldıysanız, paylaşabilir misiniz?

Could you get a positive feedback from the participants? Would you please share these repercussions?

10. Yer aldığınız projenin sizde bireysel yansımaları oldu mu? Olduysa, paylaşabilir misiniz?

Were there any reflections of the Project on yourself. If any , can you share?

11. Mülteci kadın -ve çocukların- travmalarını atlamada sanat atölyeleri, sanat terapileri sunan STK'ların rolü nedir?

What is the function of NGO's which present art workshops and art therapies to woman and child refugees.while they(refugees) are handling their traumas?

12. Sanat pratikleri, katılımcı mülteci kadın ve çocuklara, umut ve güvenlik duygusunu verebilme aracı mıdır?

Is practice of art a medium of transferring the feeling of hope and trust to participating refugee women and children?

13. Katılımcı mülteci kadınların 'katarsis'i doğuran travmatik duygularıyla sanat yoluyla başa çıkılabilir mi?

Do you think the traumas of the participant women be solved by using art?